

VAKIF DEYİMLERİ VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu>

A

ÂBÂ - ECDÂD: âbâ eb'in, ecdâd cedd'in çoğuludur. Eb, baba, ced, büyükbaba demektir. Neseb ve veraset gibi hususlar bakımından "baba" ve "büyükbaba/dede" hukukta bazı meselelerde bahis konusu olur. Neseb, ortak bir asıldan ve müteakiben birbirinden husule gelen şahıslar arasındaki birleşme ve bağlantıdan ibarettir ki biri tûlen, diğeri arzen olmak üzere iki kısma ayrılır. Tûlen neseb baba, oğul, torun gibi asıl ve fer'ler arasındaki birleşmedir. Yukarıya doğru olan şahıslar tûlen nesebin usul, aşağıya doğru olan şahıslar furu' kısmıdır. Arzen neseb, bir asıldan dikine olmayarak kolsalan (dallanan) hısımlar arasında bulunan birleşme/bağlantı ve irtibattır. Kardeşler, kardeş çocukları, amcalar, halalar ve bunların çocukları arasındaki ittisal (birleşme) bu kabildendir ki buna havaşi ve civar hısımlığı denir. Zikri geçen maddelerdeki civar hısımlığı tabirleriyle bu nevi neseb münasebeti ifade olunmuştur. Her ne zaman âbâ ve ecdâd denirse tûlen nesebin usul kısmı ve evlad ve ahfad denince furu' kısmı kastedilmiş olur.

ÂB-KEŞ: âb su, keş ise çekmek mânasına olan "keşîden" masdarındandır. Âb-keş su çeken demektir. Vakıf hayır müesseselerinin su ihtiyacını karşılamak üzere kuyu ve çeşmelerden su temin eden kimsedir.

ÂB-RÎZÎ: Pislik kabı, havruz gibi hastahanelerde lâzımlıkları döken hizmetçiye âb-rîzî denir.

ÂDÎ GEDİK: Haremeyn yani Mekke-Medine ve Mahmud-ı Adlî gediklerinden maada vakıf gedikleridir. Haremeyn ve Mahmud-ı Adlî vakıf gedikleri te'min-i deyn (borcu temin etmek) gibi bazı nizami hükümleri ihtiva ettiğinden bunlara nizamlı gedik denmiştir.

AHFÂD: Hâfid' in çoğuludur. Hafid torun demektir. Bir kimsenin çocuklarının çocukları ve bunların çocukları, o kimsenin torunudur. Ahfâd her batında furûa şâmil olduğundan 1284 tarihli Arâzî-i Emîrîye ve Mevkûfenin Tevsi-i İntikali hakkındaki nizamnamenin 1. maddesinde evladın furûu anlaşılmamak için ahfâd tâbiri tefsire lüzum görülerek "fakat mîrî ve mevkûf arâzî mutasarrıflarının erkek ve kız çocukları mevcut olmadığı halde uhdesinde bulunan arâzî ikinci derece ahfadına yâni erkek ve kız çocuklarının oğluna ve kızına" denerek ahfaddan ne kastedildiği açıklanmıştır.

ÂİLE VAKFI: Evlad ve ahfad ve sair aile efradı menfaatine yapılan vakıftır. Medenî Kanununun 322. maddesinde beyan olduğu üzere aile efradının talim ve terbiyesine, donatma veya yardımına ve bunlara benzer gayelere gerekli masrafların ödenmesi için eşhas ve miras hukukuna dair hükümlere uyarak yapılan vakıflara aile vakfı denir. Bahsi geçen maddenin son fıkrasıyla bir mal veya bir hakkın devir ve ferağ edilememek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı

arasında tarz-ı intikaline dair her türlü tasarruf ve bu tarzda bir tasarrufun tesisat ihdası fikriyle mezci (karıştırılması) menolunmuştur. Daha evvelki esaslarda ise gerek müstakillen ve gerek mezc suretinde bir malın herhangi bir aileye tahsisi ve aile efradı arasında intikali câizdi.

AKÂR: Bina, arazi, bağ ve bahçe gibi başka yere nakli mümkün olmayan maldır. Bu nevi mala gayr-ı menkul denir. Asıl akar, arsa ve araziden ibarettir. Bina ve ağaçların akarda dahil olması, üzerinde buldukları yerin mütemmim cüzü olmak itibariyledir. Halk akar lafzını kira getiren gayr-i menkulde kullanmaktadır. Mesken olarak intifa olunan, bina ve meyvesinden şahsen istifade edilen bağ ve bahçelere akar denmektedir. Bu mana örfdeki kullanım itibarıyla.

AKÂRÂT-I MEVKÛFE: Akarât, akarın çoğulu olup mevkûfenin sıfatıdır. Vakf olunmuş gelir getiren akarlar demektir. Vakf olunan mallar iki kısımdır. Bir kısmına müessesat-ı hayrîye, diğerine akarat-ı mevkûfe denir. Müessesât-ı hayriyenin (Hayır müesseselerinin) bekası, yaşatılması, görüp gözetilmesi, tamir ve termimi (bakım ve onarımı), ihtiyaç halinde genişletme ve yeniden inşası bir takım masrafa bağlıdır. Bunu temin için her hangi bir hayrî müessese vakfedilirken han, hamam, mezraa, bağ, bahçe gibi vâridât (gelir getirecek) akarlar da vakfolunur. Bunlardan elde edilecek vâridâtla hayrî müesseselerin muhtaç olduğu masraflar temin edilir. Hayır müesseselerinin masraflarını karşılamak için vakfedilecek malın mutlaka akar olması şart değildir. Bazan para olur ve bu para istirbah edilerek (işletilerek) ihtiyaçlar paradan elde edilen gelir (nema) ile sağlanır. Bunun için hayır müesseselerinin yanında ekseriyetle ya akar veya para vakfolunagelmıştır. Sırf fukaraya meşrut vakıflarda vakfolunan akarın vâridâtı bunların imarına (bakım ve onarımına) sarf ve kalanı şart mucibince fukaraya harcanır.

AKÇE: Tarihlerin verdikleri bilgiye nazaran akçe Osmanlı padişahlarından Sultan Orhan Gazi zamanında kesilen ilk Osmanlı gümüş parasıdır, Hicri 729 tarihinde Bursa'da kesilmiştir. O zamana kadar dirhem esası üzerine Selçuklu Devleti paraları tedavülde idi. Bahsi geçen tarihte dirhem terkedilerek, Moğol dilinde beyaz sikke manasına olan akçe usulü kabul olunmuştur. Orhan Gazi zamanında iki akçelik sikke olduğu gibi Fatih Sultan Mehmet zamanında on akçelik sikkeler varmış. Zaman zaman akçenin hem vezin hem de ayarında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler daha ziyade akçenin vezin ve ayarı indirilmek suretiyle olmuş, nihâyet bu hal tağşiş ve taklitlere yol açmıştır.

1234 tarihine kadar vâhid-i kıyâsî (para birimi) akçe iken bu tarihte sahteleri beliren akçe basımı terkolanarak kuruş üzerine müesses usul kabul edilmiştir. Muhtelif devirlerde tedâvül eden akçelerin sonradan tedâvüle konulan madenî meskûkât (sikkeler) ile kâğıt paralarla muâdilini tâyin etmek hayli güç bir meseledir. Gerçi gümüşün râyici itibariyle bunu tâyin mümkün ise de satın alma kudreti ve eşya fiatlarındaki değişmeler bakımından tam olarak muadilini bulmak güçtür. Bazı vakfiyelerde meşrut (şartolunan) vazife ve ücret meyanında akçe tabirlerine mesela, filana şu kadar akçe ve falana şu kadar akçe verile gibi şartlara tesadüf olunmaktadır. Bunların muâdilini aramaya kalkışmaktan ise bu vakıfların varidat ve eşya fiatları gözönüne alınarak vakfedenin maksat ve tayin ettiği nispete göre hak sahiplerine verilecek miktarın tayini muvafık olur.

AKİB: Ayak ökçesi, ayak arkası demektir. Çoğulu a'kab'dır. Bu münasebetle bir şahsın çocukları ve onların çocuklarına, çocuklarının çocuklarına o kimsenin akibi denir. Örfen evlad ve erkek evladın evladı ve evlad-ı evladıdır. Bu tabir kızların evladına şâmil değildir. Meğer ki, kız evladın kocaları o kimsenin erkek evladında bulunsun. Hülâsa; bir kimsenin akibi nesep yönünden babaları ile o kimseye kadar olanlardır. Babaları o kimsenin evladından olmayanlar onun akibinden sayılmaz. Bu tabire bazı vakfiyelerde tesadüf olunur ve örf'e göre, yazıldığı surette tefsir olunur. Mesela, bir kimse "vakfımın geliri (gallesi) A'ya ve sonra bunun akibine verilsin demiş olsa sağ oldukça galleye A ve vefatından sonra çocukları ve erkek çocuklarının çocukları müstehak olur.

AKREB: En yakın olan demektir. Vakıfta akreb, neseb cihetinden vâkıfa en yakın olan kimse-dir. Vakfeden kimseye nesep ve rahim cihetinden en yakın kim ise şart ona masruf olur. Mesela, evlad, ana babadan daha yakındır. Binaenaleyh bir kimse vakfının gelirini veya gelirin muayyen bir kısmını akrebine ve bundan sonra fukaraya şart eylese, vakfeden kimsenin oğlu veya kızı ve bunlardan biri ile ana ve babası bulunsa gelir, oğlu veya kızına verilip ana ve babasına verilmaz. En yakın olanlar müteaddit iseler menfaat müsavi olarak onlara ait olur. Biri vefat edince hissesi diğerine verilmeyip fukaraya verilir. Diğer de vefat ederse sonraki yakınları birşey alamayıp fukaraya kalır. Meğer ki el-akreb fe'l-akreb gibi sonrakilere verileceğine dair bir sarahat olsun. Mesela, yukarıdaki misale göre vakfedenin bir oğlu, bir kızı ve babası olsa; şart gereği vakfın gelirini oğul ve kız alır. Oğul vefat etse buna ait yarım hisse fukaraya verilir. Kız da vefat edince gelir tamamen fukaraya kalır. Fakat vakfeden, vakfımın geliri "akaribime el-akreb fe'l-akreb sureti ile verilsin ve sonra fukaraya sarf olunsun" demiş olsa, evlad kalmayınca babaya verilir. Yukarıda da beyan olunduğu üzere "akreb"den maksat vâkıfa neseb ve rahim cihetinden en yakın olandır. İrs itibariyle yakın olan demek değildir. Binaenaleyh ondaki rüchan nazara alınmaz. Çünkü İrs dereceleri neseb ve rahim cihetiyle değil başka mülâhazalarladır. Mesele şu umumi kaidelerle hülâsa edilebilir: 1-Vakfedene en yakın olan cüz'ü, sonra aslıdır. Binaenaleyh vâkıfın babası, oğlunun oğluna ana ve babası, oğlunun oğluna tercih olunur. 2- Vâkıfın aslı, cüz'ünün cüz'ünden mukaddemdir. Binaenaleyh vâkıfın oğlunun oğluna tercih olunur. 3-Vâkıfın cüz'ü, aslının cüz'ünden mukaddemdir. Binaenaleyh vâkıfın oğlunun oğlu veya kızının kızı kardeşlerinden yakındır. 4-Vâkıfa bir derece ile müntesib olan iki derece ile müntesib olandan yakındır. Binaenaleyh vâkıfın kızının kızı, oğlunun oğlunun oğlu üzerine tercih olunur.

AKREB-İ MEKNİYYAT: Akreb, yakın manasına olan karib'in; mekniyyat, kinaye manasını ifade eden mekniyyün'ün çoğuludur. Kinaye, manası sarîh olmayan bir lafız ile bir şeyden tabir etmek mânâsınadır. Birinci ve ikinci şahıs zamirlerinden başka üçüncü şahıs zamirleri, manalarında sarîh olmadığından bu cihetle bu kabil zamirlere kinaye denir ve hilâfına karine olmadıkça kinaye olan zamirler en yakın mercie sarfolunur. Mesela, bir vakfiyede vâkıf vakfının tevliyetini evvela kendisine, sonra oğlu M'ye ve sonra evladına şart etti, diye yazılı olsa, evladına sözündeki zamir M' ye aittir ve maksadın M' nin evladı olduğuna hükmolunur. Vâkıfa ait olarak kabul olunmaz. Fakat kinaye zamirlerden, uzak kasd olduğuna karine bulunursa

yakına irca olunmayıp karine delâleti vechile uzağa gönderilir. Mesela, yukardaki misalde vâkif, vakfının tevliyetini evvelâ nefsine, sonra şahsına mahsus olmak üzere oğlu M' ye ve sonra evladına şart etti denmiş olsa şahsına mahsus olmak tabiri karinesi ile evladına kelimesindeki zamirden M değil vâkif kasdolunduğu anlaşılır ve ibare bu suretle tefsir edilmek iktiza eder.

AKRİBÂ: Karîb'in çoğuludur, karîb, vâkifa yakın kimse demektir. Akribâ tabiri vâkif zamanında mevcut olanlara şâmil olduğu gibi vâkıfdan sonra hâdis olanlara (sonradan doğanlara) da şâmil olur. Vâkif, akribâ tabirini nefsine bağlamıyarak vakfının gelirini akribaya şart ettim demiş olsa örfen kendi akribası anlaşılır. Akriba tabirinde çocuklar ve ana baba dahil değildir. Çünkü bunlara örfen akriba denmez; yani, akriba denince bunların gayri yakınlar kasdolunur. Bir içtihada göre akribaya vakıfda en yakın olan tercih olunur ve diğer bir içtihada göre uzak yakın bütün yakınlarla şâmil olup müsavat üzere vakfın menfaatine hak sahibi olurlar. Mutlaka akribaya meşrut vakıflar müslim ve gayr-ı müslim, zengin, fakir, küçük, büyük, şartın mefhumunda dahil olur. Fakat akriba tabiri müslim veya gayr-i müslim fakir veya zengin vasıfları ile kayıtlarırsa kayıd veçhile amel olunur.

AKSA'L-EB: Çok uzak ve nihâyet manalarını ifade eden aksa ve baba manasına olan eb kelimelerinden müteşekkil olan bu Arapça terkip, lûgat manası itibariyle en uzak baba demektir. İslâm devrini yani Hazret-i Peygamberin zaman-ı saadetlerini idrak etmiş olup, neslen kendisine ittisali taayyün etmiş bulunan kimsenin son babasıdır ki, bu şahsın müslim veya gayr-i müslim olması, aksa'l-eb tabirinde dahil olması için şart değildir.

ÂL: Evlad, iyâl ve etba' demek olup, ehil, aslen mensup, mâlik, sahib, karı ve koca ve saire gibi manaları tazammun eder. Baba cihetinden İslamiyet devrini idrak eden son babaya mensup kimselerdir. Ondan evvelkiler âl mefhumuna dahil değildirler. Bazı tefsirlere göre son babanın müslim olması şarttır ve bazılarına göre müslim olması şart olmayıp yalnız İslâmı idrak etmesi kâfidir. Gerek âl ve gerek ehil tabirleri, vakıf zamanında mevcut veya vakıftan sonra gelirin zuhurundan itibaren altı aydan az bir müddet içinde dünyaya gelen kimselere denir ki bunlar vakıf da dahil olurlar.

ALÂMET: Nişan ve işaret demektir. Bir yere ne maksatla konmuşsa ona delâlet eder. Mesela, iki tarlanın sınırlarını göstermek için sıra ile konan taşlar birer alâmettir. Yollarda mesafe veya istikameti göstermek için konulan işaretler de birer alâmettir. Bunlardan başka herhangi bir şeyin yapıldığı yeri veya bunları satanları gösteren ve bir şeyi tayin için onun üzerine konulan mühür, damga, nişan birer alâmettir.

ÂLİM: Örfen bir veya müteaddit ilimlerde meleke ve ihtisas sahibi olan ve şer'an fıkıh, tefsir, hadis gibi faydalı ilimleri lâyıki veçhile bilen zata denir.

A'MA: Gözleri görmeyen kimse demektir. Vakfiyelerde geçen a'ma tâbiri bu mânadadır. Çünkü halk arasında a'ma, görmek nimetinden mahrum olan şahsa denir. Az ve çok görebilenler vakfiyelerde geçen a'ma tâbirinin şümulünden hariç kalırlar.

AN'ANE: Arapça an-fülânin, an-fülânin ... terkiinden kısaltılmış bir kelimedir. Ağzdan ağza nakil ve rivâyet demektir. Çoğulunda an'aneler manasına "an'anât" denir. An'ane-i diniye, an'ane-i tarihiye gibi örfen ağzdan ağza naklolunup iyi görülen veya aynı his ile riâyet ve tatbik olunagelen içtimaî, ahlâkî ve hukukî hususlardır. Âdetler de birer fiilî an'anedir ve o hü-kümdedir.

ANBAR MEMURU: Hastahane, imarethane gibi müesseselerde eşya, ilaç, yiyecek ve içecek gibi şeyleri muhafazaya memur olan kimsedir. Ekseri vakıflarda anbar memurlarına "emîn-i mahzen" denmiştir ki mahzen kendisine emanet edilen şahıs demektir. Bunlar mensup oldukları müessesenin emir ve talimatı dairesinde hareket ederler.

ARAZİ: Arz'ın çoğuludur. Arz, toprak, arazi topraklar manasınadır. Arazi-i mevkufe, arazi-i emîriyye, arazi-i metruke, arazi-i mevat gibi kısımlara ayrılır:

ARAZİ-İ MEVKÛFE: Rakabe veya mîrî geliri bir cihete vakıf ve tahsis olunan arazidir ki arazi-i mevkufe-i sahiha ve arazi-i mevkufe-i gayr-i sahiha olarak iki kısma ayrılır:

ARAZİ-İ MEVKÛFE-İ SAHİHA: Usulüne göre bir cihete vakfolunan arazidir. Bu kısım mevkufun mülk olması şarttır. Binaenaleyh bir mahal sahihan vakfolunabilmek için ya kasaba ve köy içinde mülk arsalardan veya arazi-i öşriyye ve haraciyeden veya mülk olmak üzere mevattan ihya edilmiş olmak veya hazineden satın alınmış bulunmak şarttır. Bu kabil arazi-i mevkufe-i sahiha da tamamen sahih vakıf hükümleri cereyan eder.

ARAZİ-İ MEVKÛFE-İ GAYR-İ SAHİHA: Veliyyü'l-emr (emir sahibi) veya anın izniyle diğ-erleri tarafından vakfolunan arazidir ki bu kabil arazinin vakfiyeti yalnız aşar ve vergiler gibi mîrî gelirlerinin veya tasarruf hakkının veya mîrî geliri ile birlikte tasarruf hakkının bir cihete tahsisinden ibarettir. Bu nevi arazide vakfiyet rakabeye taalluk etmeyip mîrî gelir ve tasarruf hakkına münhasır ve rakabe evvelki gibi hazineye ait olur. Ve bu vakfa tahsisat kabilinden vakıf ve irsadî vakıf da denir.

Mîrî gelir vakfolduğunda o arazinin arazinin öşrü bedel-i öşrü ve ferağ harcı ve intikal gibi mîrî geliri ve tasarruf hakkı vakfolduğunda yalnız tasarruf hakkı ve her ikisi vakfolunmuş ise ikisi dahi tahsis olunduğu cihete ait olur.

ARAZİ-İ MUHTEKERE: Hakikî veya hükmî şahıslar tarafından üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek ve bunların durması mukabilinde her sene yer sahibine muayyen bir ücret vermek üzere kiralanan arazidir ki muayyen (belirli bir) ücreti ödedikçe bina ve ağaç sahibi, bina ve ağacını durdurmak hakkına mâlik olur. Mukataalı vakıf dahi arazi-i muhtekere çeşitlerindedir.

ARAZİ-İ ÖŞRIYE: Mülk araziden olup öşre tâbi, yani hasılatından onda bir hazine hissesi alınan ve üzerinde her türlü mülkiyet tasarrufları cereyan eden arazidir.

Bu kabil arazinin suret-i temellükü, feth edilen mahaldeki arazi İslâmiyeti kabul etmeleri suretiyle kendilerine terk olunmak veya fetihde o mahal halkı kaçmış olup buraya getirilen

müslümanlara tahsis edilmiş yahut muhariplere tevzi olunmasıdır. Bu yerlere öşre tâbi olması münasebetiyle "arazi-i sadaka" da denir.

ASLAH:"salah" kökündendir. Çok salah ve hüsn-i ahlâk sahibi olan demektir. Bazı vakfiyelerde "sağ oldukça vakfıma müteveli olacağım, ben öldükten sonra evlad ve evlad-ı evladımın aslah ve erşedi müteveli olacaktır" tarzında şartlar vardır. Bu gibi vakıflarda vâkıfın vefatından sonra, evladından en hüsn-i hal sahibi ve vakıf işlerini iyi idareye iktidarı olan müteveli olur.

ASL-I VAKF: Asl kök; vakf haps etmek, alıkoymak, hareketten fâriğ olmak manasıdır. Asl-ı vakf, vakf mefhumunun taalluk eylediği mallardır. İster bu mallar bidayeten vakfedilen mallar, ister sonradan vakfolunan mallara ilâve edilmiş mal bulunsun, bunlara asl-ı vakf denir. Vakfın geliri mukabilidir.

ÂSTÂNE: Farsca olan bu kelime, kapı eşiği demektir. Vaktile büyük tekkelere âstâne (âsitâne) denirdi. Bir zamanlar, hükümet merkezi olan İstanbul'a da Âstâne-i saltanat, Âstâne-i Devleti Aliyye denilmiş ise de sonraları terk olunmuştur.

AŞŞÂB: "uşb" maddesinden mübalağa sîgasıdır. Tıb kanunu gereğince ilâç yapmak için şifalı ot ve çiçekleri toplayıp hastahanelerde hazırlayan demektir. Aşşablık, eczacılık sanatının bir dalı idi. Hastahane vakfiyelerinde bu tabirlere çokca tesadüf olunur. Ez-cümle Yıldırım Beyazıt merhum 802 H. tarihinde Bursa'da tesis eylediği hastahanenin vakfiyesinde bu tabirler mevcuttur.

AŞİRET: Vakıf mevzuunda nesil manasıdır. Nesil evlad demektir ki kullanımda yakın ve uzak evlad ve ahfada (torunlara) şamil ve oğul ve kız müsavidir. Mesela, vakfeden, vakfının vâridatını (gelirini) A'nın aşiretine ve bunlar münkariz olduktan sonra fukaraya şart etse hangi batında olursa olsun vâridat, evlad ve ahfad arasında müsavat üzere taksim olunur. Bunlardan biri vefat ederse vâridat mevcutlar arasında taksim olunur. Fakat vakfeden tertibe delâlet eder bir lafız zikretmiş ise, mesela, vâridatın taksiminde tertibe riâyet olunacak ön batın varken son batına bir şey verilmeyecek demiş olsa, bu şart mucibince hareket olunur. Tamamen nesil münkariz olunca vakfın vâridatı fukaraya dağıtılır.

AŞR-İ ŞERİF: Kur'an-ı Kerim'den on âyet demektir. Vakfiyelerde vakfedenler, muayyen zamanlarda aşr-i şerif okunmasını şart ederler ki on âyet mikdarı Kur'an okunsun demektir. Okunacak âyetler on âyetten az veya çok olabilir. Her surette vâkıfın şartı yerine getirilmiş olur. Ancak şarta göre on âyetten noksan olmamak muvafık olur.

ATÂ-ATİYYE: Atâ lugatta bahşış ve ihsan demektir. Bahşış olarak verilen şeye atıyye denir. Vâkıf, vakfının vâridatının hizmet mukabili olmayarak zengin kimselere veya fakirlere veya kısmen zengin ve kısmen fakirlere ve kısmen hayra şart edebilir. Hizmet mukabili olursa, ücret kabilinden olur.

AVÂİD: Âidenin çoğuludur. Âid, mal ve para gibi şeyler mânasına ise de kullanım tarzına göre değişir. Avâid, vakıf dilinde ivâzsız gelen şeyler, bahşışlar demektir.

AVÂİD-İ VAKIF: Avâid, âid'in çoğuludur. Vakfın gelirleri demektir. Vakfın gelirleri iki kısımdır. Birine âidat-ı şer'iyye diğeri âidat-ı örfiyye denir. Âidat-ı şer'iyye, vakıf akar ve paranın geliridir. Akarın geliri, kirası, nakitin faizi gibi. Âidat-ı Örfiyye, vakıf namına verilmesi mutad olan atıyye ve saireden ibarettir. Mesela, vakıf araziye ziraat edenler hasad zamanında ücretten maada hasıllattan vakfa teberruan bir miktar biçim vermek örf icabından ise bu verilen miktar âidat-ı örfiyyeden sayılır ve vakfın ihtiyaç ve mesalihine sarf olunur. Mütevelliyeye verilen atıyye rüşvet addolunur ki yasaktır.

AYN-I MEVKÛF: Vakf olunan maldır. Bilâhare bu ayna ilâve olunan veya mübadele suretiyle elde edilen para veya mal, ayn-ı mevkuf hükmündendir. Vakfolunana malın aslı da bu manadır.

AVÂRİZ: Ârızanın çoğulur. Ârıza, hastalık ve ölüm gibi arzu olunmayan hal ve âfettir. (Bkz. Avârız vakfi)

AVÂRİZ VAKFI: Bazı köy ve mahallelerde hayır sahipleri tarafından vâridatı fukaradan vefat edenlerin donatım ve kefenlenmesine ve hastalanıp iş, güç ve kazançtan âciz kalanların beslenme, geçimlerine ve tedavilerine ve köy ve mahallenin kuyu ve çeşmeleri ve su yolları tamire muhtaç oldukta bunların tamirine vakıflar yapılmıştır. Bu gibi vakıflara avarız vakfi denir. Bu vakıflar tamamen veya kısmen belediyeler tarafından yapılması lazımgelen insani ve beledi hizmet ve yardımları istihdaf etmektedir. Avarız vakıflarının varidatı mutlak surette ahalinin avarızına sarfolunur. Ahali ister müslim ister gayr-ı müslim. Bir san'at erbabının avarızına meşrut vakıflarda da hüküm böyledir, yani vakfın geliri vakfeden müslim olsa dahi hilâfına bir kayıt yoksa vakfedenin şartı mucibince o sanat erbabının müslim ve gayr-ı müslim avarız ve ihtiyaçlarına sarfolunur. Avarız vakıfları 1580 numaralı Belediye Kanunu ile belediyelere devrolunmuştur.

ÂYENDE: Farsça'dır, "âmeden" kökünden ism-i fâil olup gelen demektir. Vakıf misafirhane, zâviye ve tekyelerde geçen "âyende" ve "revende" tabirleri gelip giden misafirler manasını ifade eder. (Bkz. Revende)

ÂYET: Lugatta, alâmet, ibret alınacak olay demektir. Mahsusat ve makulatta kullanılır. İbret verici olan olaylara âyet denmesi nazm-ı celilinde olduğu gibi delâleti itibariyledir ve bir de Kur'an-ı Kerim'in sûrelerindeki her parçaya âyet denir. Vakfiyelerde görülen "âyet" ve çoğulu olan "âyât" kelimelerine, yerine ve karinelere göre anlam verilir.

B

BATIN: Lugatta karn ve kabileden küçük olan oba gibi manalara gelir. Örfen nesebde derece manasında kullanılır. Mesela, vâkıf vakfının gelirini batnen ba'de batnin evlad ve evlad-ı evladına şart etse derecede önce olan batın vâkıfın çocukları ve ikinci batın, çocuklarının çocukları ve üçüncü batın, çocuklarının çocuklarının çocuklarıdır.

BATNEN BA'DE BATNİN: Nesilde derece derece demektir ki tertibe delâlet eder. Binaena-leyh batnen ba'de batnin evlada meşrut vakıfda, ön batında kimse varken ikinci batında olan ve ikinci batında evlad varken üçüncü batında olanlar şarttan istifade edemez. Mesela, vâkıfın çocuğu varken çocuğunun çocuğu ve çocuğunun çocuğu varken çocuğunun çocuğunun çocuğu şarttan istifade edemez.

BELDE KADISI: Her şehir ve kasabada halk veya halk ile devlet arasında meydana gelen hukukî ihtilâfları çözmeye memur olan hakimdir. Bazı vakfiyelerde vakıf tevliyeti "kendisine ve vefatından sonra evlat ve evlad-ı evladının ekber ve erşedine" şart eder. Evladı münkariz olursa tevliyeti "belde kadısı tarafından tayin olunacak zat ifa edecektir" der. Bu halde vâkıfın evladı münkariz olursa vakfa müteveli olacak kimseyi o memleketin hâkimi nasb ve tayin eder.

BERÂT: İmâmet, hitabet, tevliyet gibi bir cihetin tevcihine veya bir rütbe, nişan veya imtiyaz verilmesi hakkındaki Padişah fermanıdır.

BEVVÂB: Kapıcı manasınadır. Vaktinde mektebi açıp kapayan, mektebin temizliğine ve çocukların tavır ve hareketlerine nezaret edene mektep bevvabı ve hastahanenin muayyen zamanlarda kapılarını açıp kapayan ve muayyen zamanlar haricinde hastahaneye başkalarının girmesine mâni olana hastahane bevvabı denir.

BEY'U MEN YEZİD: Arttırana satmak demektir.

BİMÂRHÂNE: Bimâr, hasta demektir. Vaktiyle akıl hastalarının tedavi edildikleri hastahanelere denirdi. Halk lisanında bu hastahaneye Tımarhane denir ki delilerin tedavi edilip muhafaza olduğu yerdir.

BİMÂRİSTAN: Mutlak surette hastahane demektir. Arapça Dârü'ş-şifa da hastahane manasıdır.

BİRR: Sıla ve in'am (iyilik) demektir. Ana-babaya birr, onlara hizmet ve ihsan etmek demektir. Birr; hayır, hasene manasına da gelir. Filan ehl-i birrdir denir ki hayır sahibi demek olur. Başka manaları varsa da konuşmalarda ve vakfiyelerde bu manalarda kullanılır.

BİNT: Kız demektir. Çoğulunda benât denir. Ayşe bint-i Ahmed denir ki Ahmed'in kızı Ayşe demek olur. Bir vasıf ile yazılırsa "ibneti" kelimesi getirilir. Ayşe Hanım ibneti Ahmed gibi. İki kadın olursa ikil ve çok ise çoğul sığası ile ifade edilir. Fatma, Ayşe bintey Ahmed. Fatma, Ayşe, Sa'diye benât-ı Ahmed gibi. Aralarında erkek olursa ikilinde "veledey" ve çoğulunda "evlad" denir. Ahmed ve Fatma veledey Hasan. Ahmed, Fatma, Alime evlad-ı Mehmed gibi.

C

CÂBİ-İ VAKF: Vakfın gelirini toplayan tahsildâr demektir. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir veya birkaç tahsildar tayin olunur. Bunlar vakıfların gelir ve vâridatını toplarlar. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 22. maddesi câbilik hizmetini kaldırmış ancak, büyük vakıflarda Genel Müdürlüğün izni ile kâtip ve tahsildâr kullanılmasına müsaade etmiştir.

CÂMEKİYYE: Vakfın gelirinden hizmet ve vazife sahiplerine verilen aylık, bahşis, atıyye demektir. Bir bakımdan ücret ve bir bakımdan sıla yani ihsan mahiyetindedir. Farsça elbisecilik manasına olan camekiyye elbise bedeli olarak verilen hediyelerde de kullanılmıştır.

CÂRR: Komşu demektir. Çoğulu "cirân" dır. İmam-ı Azam'ın fikrine göre câr, evi vâkıfın evine bitişik olan kimselerdir. İmam-ı Muhammed ve Yusuf'a göre mahalle mescidine devam edenlerin cümlesi birbirlerine komşudur. Bu ihtilaf örfe müstenittir. Binaenaleyh vakfiyelerdeki "câr" ve "cîrân" tabirleri o tarihte halk arasındaki örf ve anlayışa göre tefsir olunur.

CERİB: Boyu ve eni altmışar zira'dan 3600 zira' kare arazidir. Beher zira' yedi kabza ve her kabza dört parmak itibar olunur. Bununla beraber bazı yerlerin örfüne göre değişir. 14 Eylül 1285 Rumî tarihli kanunla cerib 10.000 zira' kare mahal olarak kabul olunmuştur. 14 Eylül 1285 Rumî tarihinden evvel tanzim olunan vakfiyelerde geçen cerib 3600 zira' ve sonra tanzim olunan vakfiyelerde 10.000 zira' kare mahal olarak tefsir olunur. 10.000 zira' kare mahalle hektar da denir.

CERRÂH: Cerh kökündendir. Yarayı tımar ve tedavi eden ve lüzumunda ameliyat yapan tabiptir. Bu tabibe cerrah denilmesi açıktır. Bugün cerrahlara operatör denmektedir. Maksat harici olduğundan ordu ve sivil cerrahlarla cerrahlığın tarihi hakkında izahata lüzum görmedik.

CİHET: İmamet, hitabet, müderrislik, vâzlik, kayyımlik gibi müessesât-ı hayriyyeye ait hizmettir. Bunlara cihet dendiği gibi mevkufunaleyh ve meşrutunleh dahi denir. Çoğulu "cihât" tır. Cihet, asliyye ve fer'iyye olmak üzere iki çeşittir.

CİHET-İ ASLİYYE: Vakfın başlıca gayesini teşkil eden hizmettir. İmamet, hitabet, tabiplik, muallimlik gibi hizmetler asli cihetlerdendir. Bu çeşite cihet-i zaruriyye de denir.

CİHET-İ FER'İYYE: Vakfın gayesine nazaran ikinci derecede olup zaruri olmayan hizmettir. Bir cami-i şerifte muayyen zamanlarda Buhari, Müslim, Şifa-i şerif okumak vazifeleri cihet-i gayr-i zaruriyyedir.

CİHET-İ GAYR-İ MÜNKATİA: Sonu olmayan cihettir. Vakıfta devamlılık böyle bir vazife ile tahakkuk eder. Bir cihet belirlenmeyen vakıflar fukaraya yardıma hamlolunur ki bu da ke-sintiye uğramayan bir cihettir. Bu suretle de vakıfta ebedilik tahakkuk eder.

CİHET-İ ZARURİYYE: (Bkz. Cihet-i asliyye)

CİHET-İ GAYR-İ ZARÛRİYYE (Bkz. Cihet-i fer'iyye)

CİSR: Köprü demektir. Kamus mütercimi diyor ki; Gerçi müellif kantarayı dahi cisir ile tarif etmiştir; lakin cisir kullanılıştta mutlaktır. Gerek taşdan tahtadan ve gerek düz ve gerek yüksek olsun. Ve kantaranın mefhumunda metânet ve irtifâ mu'teber olmakla taştan kemerli ve yüksek olanına mahsustur. Mesela Tuna nehri üzerine kurdukları köprüye cisir denilip kantara denmez. Zemahşerî, cisri küçük ve kantarayı büyük köprü ile tefsir eylemiştir. Ve fukaha örfünde ağaçtan yapılan cisir ve taş ve tuğladan yapılan kantara denir, nitekim Hidaye'de böyle izah olunmuştur. Çoğulu 'ecsur' ve 'cüsür'dur.

CÜZ'HÂNLIK: Namazlardan evvel veya sonra Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okumak demektir.

CÜZ'HÂNLIK VAZİFESİ: Cami, tekye ve zâviyelerde Kur'an-ı Kerim'den cüz okumak hizmetidir. Cüz okumak mukabilinde verilen atıyyeye cüz'hânlık vazifesi denir.

Ç

ÇİFTLİK: İki kısımdır. Biri kanunen çiftlik denilen yerdir ki her sene ziraat olunur ve ürün verir iki öküzlük bir çift demektir. İyi yerden yetmiş seksen dönüm ve orta yerden yüz dönüm ve edna (kötü) yerden yüzotuz dönüm araziden ibarettir. İkinci kısım, ziraat için tedarik olunan hayvanat ve ziraat aletleri, binalar ve sair müştemilâtı havi arazidir.

ÇİLLE HÂNE: Tabir iki Farsça kelimeden mürekkeptir. Çile çekecek yer demektir. Çile, tarikat müntesiblerinin ahlakı düzeltme ve vicdan temizleme için bir nevi manevi riyazat yoludur. Lisanımızda çilehâne olarak kullanılır. Müridler çilehânelerde müşidlerinin tayin ettikleri müddet doluncaya kadar riyazetta bulunurlar. Müddet dolunca çilehaneyi terk ederler ve müşidlerinin tavsiyeleri dairesinde zikir ve ibadete devam ederler. Bu yerler bazen tekyelerin karanlık odaları veya تنها bir yerde, تنها bir mağara olur.

ÇUVALDIZ: Lugat manası malumdur. Su ölçüm terimi olarak iki hilâl miktarı su demektir. Hilâl, şemsiye teli kalınlığında bir ucu sivri ve bir ucu kürek şeklindedir. Bununla dış araları ve kulak temizlenir. İki hilâl kalınlığında olan ölçüye çuvaldız denir.

D

DÂNİK: Bir dirhem altıda biridir. Çoğulu devâniktir.

DÂRU'L-ACEZE: Acizler yurdu anlamındadır. Âciz ve çalışıp kazanmak kudretinde olmayan kimsesiz, ihtiyar, hasta ve malülleri barındırıp besleyen hayır müesseselerine denir.

DÂRU'L-AKÂKİR: Akâkir, akkârın çoğuludur. Akkâr, devada kullanılan nebata veya nebatın köküne denir. Dâru'l-akâkir ilaçlarda kullanılan nebat ve köklerinin korunduğu yerdir.

DÂRU'L-HADÎS : Hadîs okutulan medreselerdir. Hususiyile Sivas'ta ve Sultan Süleyman Külliyesinde tesis olunan hadis medresesine dâru'l-hadîs denir. Hadîs, Hazret-i Resul-i Ekrem Efendimizin söz ve filine ve bir şeyi görüp de sükût etmelerine denir. Hadîs ilmi çok geniş bir ilimdir. Hadîs ilminde mahâret ve iktidar sahibi olanlara muhaddis denir.

DÂRU'L-HARB: Ehl-i İslam'la aralarında sulh ve salâh olmayan gayr-i müslimlerin memleketleridir.

DÂRU'L-HİLÂFE: Hilâfetin merkezi olmak dolayısıyla İstanbul'a Dâru'l-hilâfe denirdi. Bazı paralarda da kullanılmıştır. Meşrûtiyetten sonra İstanbul medreselerine Darül-hilâfe medreseleri denmiştir. Bu tâbir Hilâfetin ilgasından sonra terk olunmuştur.

DÂRU'L-KURRÂ': Hâfızların kırâat ilmi öğrendikleri dershânedir. Dâru'l-kurrâ', dâru'l-huffâz dershânesinin üstünde bir öğretim yeri idi.

DÂRU'L-KÜTÜB: Kütübhane.

DÂRU'S-SAÂDE: Osmanlı padişahlarının sarayına Dâru's-saâde denirdi. Ancak bu anlamda daha fazla Saray-ı Hümayûn tabiri kullanılmakta idi.

DÂRU'S-SAÂDE AĞALIĞI: Dâru's-saâde padişah sarayı demektir. Ta'zim için Dâru's-saâde denmiştir. Merhûm İkinci Sultan Murad zamanında Harem hizmetlerini görmek üzere Dâru's-saâde Ağalığı, bundan başka Hazine Dar Başlılığı, Kilerci Başlılığı gibi memuriyetler ihdas olunmuştur. Dâru's-saâde Ağalığı bu memuriyetlerin en büyüğü idi, buna kızlar ağası da denirdi. Dâru's-saâde Ağasının en mühim vazifesi Harem işlerine bakmaktı. Bundan başka Dâru's-saâde Ağalığı, kendi ve mensuplarının vakıfları ile Haremeyn yani Mekke-Medine Vakıflarının nezâreti işlerine bakarlardı. Evkâfın Tarihçe-i Teşkilâtı adlı eserde ve Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşanın eserinde Dâru's-saâde Ağalarına ait ayrıntılı bilgi vardır. Arzu edenler oraya müracaat edebilirler.

DÂRU'S-SALTANA(T): Makarr-ı hükümet demektir; Hükümet merkezi olmak münasebetiyle İstanbul'a Dâru's-saltana ve ta'zimi içeren vasıflar ilâvesiyle Dâru's-saltanatı'l-aliyye ve Dâru's-saltanatı's-seniyye denilmekte idi.

DÂRU'Ş-ŞİFÂ: Şifa mahalli, hastahâne.

DEFTER-HÂNE: Gayr-i menkullerin tasarruf işleriyle meşgul olan resmî müessesedir.

DERVÎŞ: Allah rızası için fakr ve kanaati tercihle ibadet ile iştiğal eden turuk-ı aliyyeye müntesip kimselerdir.

DEVİR-HÂN: Vâkıfın şartı gereği Cuma veya belirlenen herhangi bir gün öğle namazlarından evvel Mülk sûresi veya başka bir sûre-i şerife okuyan zattır. Devir ve teselsül suretiyle okunmak mülahazasıyla buna devirhânlık denmiştir. Sûrelerin okunmasını müteakip vakıflara ve genellikle mü'min ve mü'minâta Allah'tan mağfîret ve selâmet niyaz olunur.

DİNAR: On dirhem-i şer'î hâlis gümüş kıymetinde olan altındır. Bir miskal ağırlığında altın paraya da denir. Çoğulu denânîrdir.

DİRHEM: Sultan Orhan zamanında verilen bir karar gereği dirhem-i Osmanî dirhem-i şer'înin dördte biri oldu. Farazî olarak kıyye tabir olunan ağırlığın 1/400'dür. Dirhemi dört kısma taksim ederek beher kısmına denk ve beher dengi dörde taksim ederek beher kısmına kırat ve bir kıratı dörde taksim edip beher kısmına buğday ve beher buğdayı dört kısma ayırarak beher kısmına fitil ve bir fitili ikiye taksim ederek beher kısmına kıtmir ve bir kıtmiri ikiye ayırarak her bir kısmına zerre ve bir buçuk dirheme miskal ve 44 okkaya kantar ve dört kantara bir çeki dendi.

DİRHEM-İ CEYYİD: Bozuk, mağşuş (karışık) olmayan dirhem (gümüş para)dır. Bir kişinin hırsızlık yaptığına hükmetmekte muteber olan nisab (ölçü) de budur. Mağşuş olan on dirhem gümüş, hırsızlıkta muteber olan nisaptan sayılmaz.

DİRHEM-İ HÂLİS: Saf gümüşten ibaret olup başka bir maden ile karışık olmayan dirhemdir.

DİRHEM-İ KÂSİD: İlk kesildiğinde geçerli iken sonraları geçmez hale gelen mağşûş (karışık) paradır.

DİRHEM-İ MAĞŞÛŞ: Başka bir madenle karışık olan dirhemdir.

DİRHEM-İ ÖRFÎ: Onaltı kırıttır. Bazı zevâta göre zekâta, diyette ve sair hususlarda her bel-
denin dirhem-i örfisi muteberdir. Şu kadar ki bu dirhem-in dirhem-i şer'îden noksan olmaması
lazımdır. Noksan olursa dirhem-i şer'î muteberdir.

DİRHEM-İ RÂYİC: Halk arasında alınıp verilen dirhemdir. Gerek ceyyid (ayarı tam) ve ge-
rek züyuf (düşük) olsun.

DİRHEM-İ ŞER'Î: Ondört kırattan ibarettir. Zekâta, mehirde, diyette, hırsızlığa hükmet-
mekte (nisab-ı sirkatte) muteber olan da bu dirhemdir. Hazret-i Peygamber zamanında 20, 12,
10 kırıat ağırlığında üç nevi' dirhem mevcut olup bunlar Halife Ömer zamanında birleştirilerek
üçünün ortası olan 14 kırıat bir dirhem olarak kabul olunmuştur. Diğer bir rivayete göre Hazret-
i Peygamber zamanında dört türlü dirhem mevcut idi.

1 - Dirhem-i bağali ki 8 dâniktir.

2 - Dirhem-i taberi ki 4 dâniktir.

3 - Dirhem-i mağribî ki 3 dâniktir.

4 - Dirhem-i yemenî ki 1 dâniktir.

Halife Ömer bunlardan en geçer olan dirhem-i bağali ile dirhem-i taberiye birleştirerek vasatise
olan 6 daniği bir dirhem olarak kabul eylemiştir.

DİRHEM-İ ZUYÛF: Bakır veya diğer madenle karıştırılmış olmasından dolayı ceyyidlik vas-
fını kaybetmiş olan dirhemdir.

DİYANÎ VAKIF: Sırf ibadet için yapılan vakıflardır. Cami ve mescid vakıfları gibi

DÖNÜM: Orta adımla eni ve boyu 40 adım yani terbîan 1600 arşın yerdir.

DUÂ: Yalvararak Allah'tan bir şey isteğinde bulunmaktır. Şer ve bela istemeğe beddua denir.

DUÂ-GÛ: Nikah gibi hususi, mevlid, hatim ve hafız cemiyetleri gibi umumi toplantılarda dua
okuyana duâ-gû denirdi ki dua okuyan demektir.

DUÂ-GÛLUK VAZİFESİ: Dua yapanların ücret ve maaşları manasını ifade eder. (bak. Va-
zife)

DUÂ-HÂN: Tekyelerde ayin ve zikir sonunda dua okuyanlara duâ-hân denir, duacı demektir.
Duâ-gû da bu manada ise de daha ziyade hususi ve umumi toplantılar sonunda dua okuyan için
kullanılır.

DÜNYA: Âhiret mukabilidir ki bu cihandır. Aslında edna kelimesinin dişilidir.

E

EBVEYN: ebin ikilidir. Tağlib suretiyle ana ve baba demektir. "Li-ebeveyn kardeş" denir ki ana ve babaları bir kardeş demektir. Tağlib, bir münasebetten dolayı bir lafzı diğer bir manaya şâmil surette kullanmaktır. İşte burada evvelen eb asıl olmak münasebetiyle mecazen anaya da teşmil olunarak ikil sigayla ana ve baba ifade olunmuştur.

EBNÂİYYE VAKIF: Vakfın tevliyet veya geliri "ebnâ ve ebnâ-i ebnâyâ" meşrû olan vakıftır. İmam-ı Azam'dan rivâyet olunan bir kavle göre ebnâda kız dahil olmaz. Diğer bir içtihadı göre ebnâ oğlan ve kıza şâmil olur, amma benât ve benatü'l-benâta meşrû vakıfta oğlan dahil olmaz. Bu ihtilâf, zamanlarındaki örf ve ebnâ tabirinin kullanılış tarzındaki farkdan ileri gelmiş olacaktır.

ECEL: İnsanın hayatı için Allah'ın ezelde takdir buyurduğu vakittir. Bazılarına göre hayatın müddetine ve nihâyetine de denir.

EHL-İ AFÂF: Sâlih manasındadır. (Bkz. Sâlih)

EHL-İ HAYR: Ehl-i afâf ve salâh demektir.

EHL-İ KIBLE: Kabetullah'a teveccüh eden (yönelen) müslümanlardır.

EHL-İ KİTAB: Semavi kitaplara yani Cenab-ı Hak tarafından vahiy yoluyla indirilen Tevrat, Zebur, İncil gibi kitaplara iman eden Musevi ve İsevilere ehl-i kitab denir. Bu kitaplar tahrif edilmiş olmakla beraber mutekidleri ulûhiyete iman ettiklerinden bilâ kayd (kayıtsız) müşriklere nazaran bunları imtiyazlı tanır ve zimmeti kabul edenleri ibadetlerinde serbest bırakır.

EHL-İ SALÂH: Müstakim, menhiyyattan sakındır. Bu vasıfları haiz olanlara ehl-i afâf, ehl-i fazl da denir.

EHL-İ VEZÂİF: Vakfın gelirinden maaş ve tayine müstahik olan kimselerdir.

EİZZE VAKFI: Eizze, azîz'in çoğuludur; âbid, zâhid, kerâmeti zâhir zât manasınadır. Eizze vakıfları Abdülkâdir Geylani, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli vakıflarıdır ki bunlar Evkaf İdaresinin müdahalesi olmayarak husûsi mütevellileri tarafından idare olunurdu ve bunlara müstesna vakıf denirdi. Abdülkâdir Geylani Vakfı Bağdad ve Musul'da ve Mevlâna Celaleddin-i Rûmî Vakfı Konya'da ve Hacı Bektaş-ı Veli Vakfı Ankara ve Kırşehirde ve Hacı Bayram-ı Veli Vakfı Ankara ve Konya arasında idi. (Bkz. Müstesna Vakıflar)

EKBER: Kiber kökünden sıfattır. Büyük demektir. Büyüklük, maddî olduğu gibi manevî de olur. Yaşça büyüklük maddî, azamet manasında büyüklük manevîdir. Vakfiyelerde "ekber-i evlad müteveli olsun" gibi bazı şartlar vardır ki "evladın (yaşça) büyüğü müteveli olsun" demektir. Dünyaya daha evvel gelene büyük denir. Bu halde ikiz olarak dünyaya gelenlerden hangisi önce doğmuş ise büyük odur. Çünkü büyüklükte muteber olan zamandır. Gün, ay, sene değildir.

EKBER-İ EVLÂD: Çocukların en büyüğü demektir. Birçok vakfiyede tevliyet ekber ve erşedi evlada şart kılınmıştır. Bu kâbil vakıfların tevliyeti çocukların en büyüğüne tevcih olunur. Büyük çocuklar ikiz olarak doğmuş ise, önce dünyaya gelen büyük addolunur.

EKERE: Ekkâr'ın çoğuludur. Ekkâr, çiftçiye denir. Güya takdiren âker'in çoğuludur. Âker, kazan ve süren demektir. Kazmak manasına olan ekr maddesindedir.

EL-AHVECÜ FE'L-AHVEC: Ahvec, en ziyade muhtaç demektir. Bu takdirde terkinin manası en muhtaç, sonra en muhtaç demek olur. Mesela vâkîf, "vakfımın geliri el-ahvec fel-ahvec yakınlarıma verile" diye şart eylese, gelir en çok muhtaç olana verilir. Bazılarının re'yine göre evvela zekât nisabına mâlik oluncaya kadar en muhtaç, kalan ise bu minval üzere ihtiyaç derecesine göre tevzi olunur.

EL-AKREBU FE'L-AKREB: Akreb en yakın demektir. Şu hâlde terkinin manası en yakın sonra en yakın demek olur. Mesela, vâkîf "vakfımın gelirini yakınlarıma vakfettim, el-akrebü fe'l-akreb tevzi olunsun" dese, gelir en yakın batındaki akrabalarına dağıtılır. Fakat vâkîf "el-akrebü fe'l-akreb yakınlarımla fukarasına verilsin" demiş olsa zekât nisabına mâlik olacak kadar en yakın batındaki yakınlarına, sonra gelir tükeninceye kadar bu batını takib eden batına, sonra da bunu takib eden batına yazıldığı üzere dağıtılır.

ELFÂZ-İ VÂKIF: Vâkîfin vakfa müteallik arzularını ifade eden sözlerdir.

EMÂNETEN İDARE: Tevliyetin meşrûtlehi mevcut olan vakıflarda tevcih yapıncaya kadar vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğüne idare olunur. Buna emaneten idare denir.

EMİN-İ MAHZEN: Mahzendeki erzak, eşya ve ilaçların muhafazasına memur olan zâta denir.

EMİN-İ SARF: Müessesenin talimatı dairesinde erzak ve eşyayı kilerden sarf ve tevzie (dağıtmaya) memur olan kimsedir.

ENDERÛN: İç manasıdır. Fatih zamanında Enderûn-Bîrûn (iç-dış) ünvanıyla iki teşkilât vücuda getirilmiştir. Enderûn, Saray teşkilâtının, bîrûn, memur ve ordu gibi umûmî devlet teşkilâtının ünvanı idi. Enderûn, mekteb esası üzerine teşkil olunmuş mükemmel bir program ve sıkı bir inzibatla, küçük, büyük ve hâs odaları namıyla üç sınıf üzerine kurulmuştu. Sınıfların dereceleri vardı. Ehliyetini isbat edenler bir dereceden diğerine terfi ettirilirdi.

ERÂMİL: Ermile'nin çoğuludur. (Bkz. ermile).

ERHÂM-ENSÂB: Karâbet (yakınlık, akrabalık) manasıdır. Âl, cins, ehl-i beyt, erham ve ensab aynı manayadır.

ERMİLE: Kadınlık çağına vâsıl olup ölüm veya talak (boşanma) ile kocasından ayrılan kadındır. Çoğulu erâmildir.

EŞKİNCİ: Eşmek, koşmak, sür'atle erişmektir. Bu cihetle vaktiyle sipahilerin sefere koşan sınıfına denirdi

EVKÂF-İ CELÂLİYYE: Mevlevî tarikatı menfaatleri ve ihtiyaçları için tahsis olunan vakıflardır ki müstesna evkafdan idi. (Bkz. Müstesna Vakıflar)

EVKÂF-I HÜMÂYÛN: Padişah ve akrabalarının vakıflarıdır ki Vakıflar İdaresince idare olunur. (Bkz. Evkaf-ı Mazbuta)

EVKÂF-İ MAZBÛTA: Doğrudan doğruya Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflardır. Eski usûle göre üç kısımdır.

1-Geçmiş sultanlar ve akrabaları vakıfları,

2-Zürriyet ve müteallikat-ı vâkıftan meşrutunlehleri münkarız olarak Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflar,

3-Tevliyetleri meşrutunlehleri uhdelerinde (üzerinde) olduğu halde mütevellilerine bir maaş tayiniyle vakıf işlerine müdahale ettirilmeyip Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflar.

2762 sayılı ve Haziran 1935 tarihli Vakıflar Kanunu'na göre 4 Teşrin-i evvel 1926 tarihinden önce vücut bulmuş olan vakıflardan,

a-)Bu kanundan önce zaptedilmiş olan vakıflar,

b-) Bu kanundan önce idaresi zaptedilmiş olan vakıflar,

c-) Mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar,

ç) Kanunen veya fiilen hayrî bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,

d) Mütevelliliği vakfedenlerin fer'ilerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar.

EVKÂF-I MÜLHÂKA: Evkaf İdaresinin nezaret ve mürakabesi altında olarak mütevellileri marifetiyle idare olunan vakıflardır. 3513 sayılı ve 28 Haziran 1938 tarihli kanuna göre 4 Teşrinievvel 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıflardan;

a-) Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflar,

b-) Cemaatlerce idare olunan vakıflar,

c) Bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflardır.

EVKÂF-I SAHÎHA: Sahih vakıflar demektir. (Bkz. Vakf-ı Sahih)

EVLAD: Veled'in çoğuludur, çocuklar demektir. Evladiye vakıflarda evlat ve evlad-ı evlad tabirlerine çok tesadüf edilir. Evlat lafzı bir defa zikr olunursa erkek ve kız sulbî (öz) evlat anlaşılır. Karine olmadıkça ahfada yani evladın çocuklarına şâmil olmaz. Amma karine bulunursa ahfada da şâmil olur. Mesela, vakfeden vakfiyesinde vakfının vâridatının "neslen ba'de neslin" evladına verilmesini şart etse, "neslen ba'de neslin" karinesiyle evlat lafzı evlad ve ahfada ve

bunların ferilerine şâmil olur. "Evlad ve evlad-ı evlad", çocuklar ve çocukların çocukları demektir. Bu tabir kız ve erkek gerek yakın gerek uzak bütün batınlardaki evlada şâmil olur. Mesela, vâkıf vakfının vâridatını evladına ve evlad-ı evladına şart etse, vakfin geliri vâkıfın birinci, ikinci, üçüncü, batındaki evladına verilir; meğer ki batnen ba'de batnin gibi tertibe delâlet edecek bir kayd olsun. (Bkz. Batnen Ba'de Batnin) (Müretteb Vakf.)

EVLAD-I BUTÛN: Bir kimsenin kız çocuklarının erkek ve kız çocuklarıdır.

EVLAD-I SULBİYE: Bir kimsenin öz çocuklarıdır. Torunlara evlad-ı sulbiye denmez.

EVLADİYE VAKIF: Evlad ve evlad-ı evlada meşrut olan vakıftır.

EVLAD-I ZUHÛR: Bir adamın erkek ve kız çocuklarıyla erkek çocuklarının erkek ve kız çocuklarıdır. Evlad-ı butûn mukabilidir.

EVLAD-I ZUKÛR: Erkek evlat ve evlad-ı evlad-ı zükûr, erkek ve kız çocukların erkek çocukları manasınadır. Çünkü zükûret sıfatıdır. Sıfatlar hilâfına karine olmadıkça muzafın kaydı olur. Evlad-ı evlad-ı zükûru Türkçe ifade etmek istersek, çocukların erkek çocukları deriz ki erkek ve kız çocukların erkek çocuklarını ifade eder. Evlad-ı evlad-ı evlad-ı zükûr da erkek ve kız çocukların erkek ve kız çocuklarının erkek çocukları demek olur.

EYYİM: Kocası olmayan kadındır. Çoğulu eyâmâdır.

EYTÂM: Yetimin çoğuludur. Yetim kız olsun oğlan olsun babası vefat eden çocuktur.

F

FAKİH: Fıkıh ilmine hakkıyla vâkıf ve şer'î hükümleri istihraca muktedir olan kimsedir. Leh ve aleyhe olan hükümleri bilmek meleke ve kabiliyetini haiz olan zattır ki buna müctehid denir.

Çoğulu fukahâdır. Ancak ferî'ler baba ve dedelerinin ve büyükler ferî'lerinin ve zevce kocasının zenginlikleri ile zengin sayılırlar. Çünkü bunların nafakaları asıl veya ferî'lerine ve karının nafakası kocasına aittir. Binaenaleyh fakire meşrut vakıflarda bu gibilere vakıfların gelirinden birşey verilmez.

FAKİR: Nisaba yani kendisine zekât vermek vacib olacak miktar mala mâlik olmıyan kimse-dir. Çoğulu fukaradır. Mesken, giyecek ve mefruşat gibi havayic-i zaruriye ile altı aylık yiyecek ve içeceklerle 200 dirhem gümüş veya o kıymette mala sahib olmıyan kimseye denir. Vakfiyelerde geçen fakir ve fukara tabirlerinden bu mana anlaşılmalıdır.

FEDDAN: Mısırlılar örfünde dörtyüz kasaba mikdarı araziden ibarettir. Her kasaba altı arşın ve üçte iki (6.66) arşındır ve her arşın altı kabza itibariyledir.

FERÂĞ: Vakıf ıstılahı olarak bir kimse musakkafat ve müstegallat-ı mevkûfede olan tasarruf hakkını başkasına terk ve vermesidir. Verene fâriğ, kendisine terk olunan kimseye mefruğunleh

ve ferağ olunan musakkaf ve müstegalle mefruğunbih ve tefviz mukabilinde fâriğin mefruğunlehden aldığı akçeye bedel-i ferâğ denir (Bkz. Müsakkafat, Müstegallat).

FERÂĞ ANİ'L-CİHÂT: Bir kimsenin uhdesindeki cihetten el çekerek başkasına terk eylemesidir.

FERÂĞ Bİ'L-İSTİĞLÂL: Fâriğ vefâen ferâğ ettiği mefruğunbihi mefruğunlehden kiralamak şartıyla vuku bulan ferâğ bi'l-vefadır.

FERÂĞ Bİ'L-VEFÂ: Bir kimse başkasına borçlandığı para mukabilinde tasarrufu altında olan vakıf bir mahalli, borcunu ödediğinde, yine kendisine iade ve reddolunmak üzere alacaklıya ferâğ etmektir.

FERÂĞ-I KAT'Î: Şartsız vuku bulan ferâğdır.

FERMÂN: Üstü tuğralı ve altında bazı işaretler bulunan yazılı padişah emir ve iradesidir ki mündericatına göre muhtelif isimler alır. Berat, menşur, irsad, tahsis ve temlik fermanı gibi. Muhtelif münazaa ve mevzulara dair ne kadar ferman sadır olmuş ise hepsi Başbakanlık Arşivinde kayıtlıdır. İcabında buradan aynen suretleri alınabilir. Fermanlar her türlü şüphe ve tezvirden (yalandan) salim olduğundan mahkeme ve dairelerde mündericatı ile amel olunur.

FERRÂŞ: İmaret, cami, mescid benzeri müesseselerin temizlik hizmetlerini sağlama, hasır gibi mefruşatını sağlamakla görevli kimsedir.

FERSAH: Üç mil yani 7500 arşın mesafedir.

FETVÂ EMİNİ: Şeyhu'l-islam nâmına sorulan suallerin, fetvaların cevaplarını hazırlayan ve imza için Şeyhu'l-islama takdim eden ve istida ile vukubulan suallere cevap vermek ve mülğa şer'iyye mahkemelerinden verilen ilâmları temyizen tetkik eylemek vazifesiyle mükellef olan zattır ki Fetva Emmini Muavini, İlâmât Müdür ve Mümeyyizi, Baş Müsevvid gibi maiyetinde ulema ve fukahadan müteaddid memurlar bulunurdu.

G

GABN: Alım satım gibi ivazlı muamelelerde, aldatmak manasınadır.

GABN-I FAHİŞ: Gabn aldanmak demektir ki iki kısımdır. Biri gabn-i fahiş, diğeri gabn-i yesirdir. Gabn-i fahiş, urûzda yani kumaş ve metâ gibi mallarda onda birin yarısı, hayvanlarda onda bir, akarda beşte bir miktarı veya daha ziyade aldanmaktır. Urûz tartılan ve ölçülen mallara da şâmindir. Diğeri gabn-i yesirdir ki yukarıda gösterilen miktardan az aldanmaktır. Mesela, akarda yüz liralık bir akarı seksenbeş liraya almak suretiyle aldanmak gabn-i yesirdir. Çünkü, aldanılan miktar yüzün beşte birinden noksandır.

GALLE: Mahsul ve faide (gelir). Vakıf ıstılahında, menkul ve akar nev'inden olan vakıfların vâridatı (geliri) manasınadır.

GALLE-İ ATIYE: Vakıf ıstılahı olup galle-i hâdisenin benzeri olarak kullanılır. Galle-i me'huze mukabilidir. (Bkz. Galle-i Hâdise ve Galle-i Me'huze)

GALLE-İ HÂDİSE: Vâkıfın icabından (vakfın kuruluşunu kabul ve ikrarından) sonra ve meşrutunlehine reddinden mukaddem meşrutunleh tarafından henüz alınmamış olan galle ve vâridata (gelir) denir ki galle-i me'huze mukabilidir. Red, alınan galle hakkında müessir olmadığı halde galle-i hâdise hakkında muteberdir. Çünkü meşrutunlehin henüz almamış olduğu bu gallede mülkiyet değil yalnız bir kabul hakkı vardır. Sonra red ile bu hak sâkıt olur. Kabul hakkı ise mülkiyet gibi olmayıp ıskâtı mümkün olan haklardandır.

GALLE-İ MÂZİYE: Evvela vâkıfın şartını red ve sonra kabul eden meşrutunleh'in kabulünden evvel vücuda gelip diğer mevkufunaleyhlere tevzi olunan vâridat ve semeredir (gelir). Bilahare şartı kabul eden meşrutunlehin bunu talep ve geri almaya hakkı yoktur. Çünkü, reddenden sonra kabul, galle-i hâdise diğer bir tabirle galle-i âtiye hakkında muteber ise de galle-i mâziye hakkında muteber değildir.

GALLE-İ ME'HÛZE: Vakıftan sonra vâkıfın şartını kabul ile meşrutunleh tarafından alınmış olan galledir ki sonra şartı reddetmesi halinde aldığı vâridat red sebebiyle kendisinden geri alınmaz. Çünkü, bir kimsenin bir malda mülkiyeti sabit olduktan sonra onu reddetmekle mülkiyeti zâil olmaz.

GALLE-İ VAKIF: Bir vakfın semere ve vâridatı (geliri) demektir. Tabii ve hukukî semere ve faidelere şâmilidir. Vakıf paraların ribhi (faizi), vakıf akarın kirası ve vakıf bahçenin meyveleri birer galledir.

GANİ: Zekât vermek için gerekli nisap miktarı mala, paraya mâlik olan kimsedir. İnsanlar servet bakımından muhteliftir. Bunlar üç sınıf olarak hülâsa olunabilir; Zengin, fakir, miskin. Zengin, havâyic-i asliyesinden maada nisap miktarı paraya mâlik olan kimsedir. Nisab-ı zekât, zarurî ihtiyaçlardan başka 200 dirhem gümüş veya bu miktardan fazla maldır. Havâyic-i asliye mesken, yiyecek, giyecek, hizmetçi, bir kavle göre bir aylık ve bir kavle göre altı aylık ihtiyaç maddelerinden ibarettir. Bir kimsenin havâyic-i zaruriyesinden başka bir şeyi yoksa fakirdir; buna zekât verilebileceği gibi fukaraya meşrut vakıftan hisse de verilebilir. Amma mevcut meskeni, elbise ve sair levazımı kıymet itibariyle kifâyet derecesinden fazla olupta bu fazla 200 dirhem gümüş miktarına balığ olursa bu kimse zengin itibar olunur. Zekât, sadaka ve fukaraya meşrut vakıftan birşey verilmez. (Bkz. Fakir, Miskin.)

GARAZ-I VÂKIF: Vakıf yapanın maksadıdır. Vakfiyelerdeki ibareler daima vâkıfın kastına göre tefsir edilir. Mesela, vâkıf "vakfımın fazla geliri erkek ve kız evladına ve evlad-ı evladına feraiz-i şeriyye vechile verile" demiş olsa erkek ve kız lafızları karinesiyle "ferâiz-i şer'iyye" ibaresinden maksadın gelir fazlası "ikili birli" yani "erkek evlada iki ve kız evladına bir olmak üzere verile" demek olduğu anlaşılır. Keza, vakfiyedeki ibarelerden birinde gelir fazlasından

erkek evlada verilmesi ve diğerk bir ibareden hem erkek hem kıza verilmesi anlaşılrsa maksat yardım olmak itibariyle kız evlada da hisse verilmesi icap eder.

GARİB: "Gurbet" maddesindedir. Gurbet, vatanından uzak olmadır. Vatanından uzak kalan kimseye garib denir. Çoğulu gurebâdır. Vakfiyelerde geçen garib ve gurebâ tabirleri örfe göre tefsir olunmak gerekir. Bizim örfümüzde kısa bir müddet için bir memleketten diğerkine giden kimseye garib denmez. Gittiğı yer müddet-i sefer mikdar uzak yer ise müsafır denir. (Bkz. Müddet-i Sefer)

GÂZİ: Din ve Vatan müdafası uğrunda silâh elde düşmanla harp eden mücahiddir.

GEDİK: Ticaret ve sanat yapmak salahiyetidir. Ticaret ve sanat için bir akar derununa konulan alet ve edevata da gedik denir. Gediğın yani alet ve edevatın durması mukabilinde mülk akarda mâlikinin, vakıf akarda mütevellinin izin ve rızasıyla tayin olunan kira verildikçe gedik mutasarrıfının o yer üzerinde karar hakkı olup o yerden çıkarılamaz ve başlangıçta kararlaştırılan kirası arttırılamaz.

GEDİĞİN MUACCELESİ: Gediğın talibine tefvizinde üzerinde bulunduğı gayr-i menkulün gedikten âri olarak kıymetine yakın belirtilip peşin ödenen bedeldir.

GEDİĞİN MUECCELESİ: Alet ve edevatın durması mukabilinde üzerinde bulunduğı mahal için aydan aya veya seneden seneye akar sahibine ödenmesi lazım gelen kiradır.

GEDİKÂT-İ MEVKÛFE: Gedik sayılan alet ve edevatın yerlerinde beka ve devam hakkı olmak itibariyle cevazına mebni bazı gedikler vakfedilmiştir. Bunlara gedikat-ı mevkûfe denir ki vakıf gedikler demektir.

GEDİK MUTASARRIFI: Mahallinde karar hakkı olan alet ve edevat sahibi, yani, o yerin müsteciridir (kiracısıdır.)

GEDİK MÛLKÛ: Gediğın, üzerinde bulunduğı akardır. Bu akar ister mülk ister vakıf olsun bu yere gediğın mülkü denir.

GEDİK MÛLKÜNÜN KİRASI: Gedik mutasarrıfı tarafından gediğın, üzerinde bulunduğı gayr-ı menkul mâlikine cüz'î mikdarda verilen kiradan ibarettir.

GEDİK MÛLKÜNÜN SAHİBİ: Gediğın bulunduğı gayr-ı menkulün rakabe ve zatına sahib olandır ki vakıf veya herhangi bir hakiki ve hükmi bir şahıs olabilir.

GİRDÂR: Vakıf arsa müsteciri (kiracısı) tarafından bina ve ağaç gibi ihdas olunup hakk-ı kararını yani kalmak hakkı olan muhdesattır. Mesela, mukataalı vakıf arsalarda mülk ev ve ağaçlar girdardır. Nitekim taşlık ve ziraat mümkün olmayan sahibsiz bir mahalle mülk bir mahalden toprak getirilip de orada yığılark ziraate veya ağaç dikmeğe uygun bir hale getirilse bu yığılan toprağı girdar denir.

GÖVERİ: Eski ıstılahda semere yani sebze ve meyvelerin öşrü demektir. Farsça güvareden olmak hatıra gelirse de gövermek mastarından teşkil edilmiş olması daha çok muhtemeldir.

GUZÂT VAKFI: Gazilere ait vakıf demektir. Bunlar Gazi Mihal, Gazi Evranos, Gazi Ali Bey, Gazi Süleyman Bey Vakıflarıdır. Gazi Mihal Bey Vakfı Filibe'de, Gazi Evranos Bey Vakfı Selanik ve Gümilcine'de, Gazi Ali Bey Vakfı Edirne'de, Gazi Süleyman Bey Vakfı Filibe'de idi. Bunların çoğu istilaya uğramıştır.

H

HABBÂZ: "Hubz" maddesindedir. Arapça hubz, ekmek; habbâz, ekmekci manasınadır. İmarret, hastahane gibi vakıflarda geçen bu tabir müessesenin ekmeğini pişirip hazırlayan demektir.

HÂCEGÂN: Devlet dairelerinde yazı işlerinin başında ve defterdarlık ve nişancılık vazifelerinde bulunanlardır. Divan-ı Hümayun katiplerine (hâcegân-ı divân-ı hümayûn) denirdi. Hâcegân tabiri Osmanlılardan evvelki bazı İslam Devletlerinde de kullanılan bir tabirdir.

HADEME-İ HAYRAT: Hayır müesseselerinde vazifesi olanlardır.

HADEME-İ MERDÂ: Hastalara hizmet edenler ki hasta bakıcılarıdır. Dârü's-şifâ, hastahâne, tımarhâne vakıflarında bunların ne suretle hizmet edeceklerine dair tavsiye ve emirler vardır.

HADEME-İ VAKIF: Vakıf işlerinde vazife alan kimselerdir. İmam, hatib, müezzin, kayyım, muallim, müderris gibi.

HAFFÂR: "Hafr" maddesindedir. Hafr, kazmak demektir. Mezarlıklarda mezar kazan şahsa haffâr denir. Bazı vakıflarda haffârlık bir hizmettir.

HÂFİZ-I KÜTÜB: Kütüphanelerdeki kitapları muhafazaya memur olan zattır. Kitapları müfredatiyle bilmesi lazım gelen bu zat herhangi bir kitabı mütalaa etmek isteyen ya kendisi veya yardımcılarını istenen kitabı verir. Mütalaa edildikten sonra alıp yerine iade eder.

HALİFE: İslamî hükümler veçhile hüküm süren Devlet Reysidir. Çoğulu "hulefâ"dır.

HALİFE-İ MEKTEB: Kalfa. Mekteplerde talebenin derslerini müzakere ve okudukları derslerde anlayamadıkları yerleri onlara tekrar eden mekteb müzakerecisidir.

HÂNUT: Meyhane manasınadır. Mutlak olarak dükkân manasında da kullanılır. Vakfiyelerde rastlanan hanut dükkân demektir. Çoğulu "havânît"tir.

HARAMEYN: Harem'in tesniyesidir (ikil). Harem, Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevverede hudutları belli kudsi mahaller ve Haremeyn Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevverede demektir. HAREMEYN VAKFI: Halen veya ilerde yani meşrutunlehlere münkariz olduktan sonra hasılatı tamamen veya kısmen Haremeyne (Mekke-Medine) fukarasına meşrut olan vakıflardır.

HAREMEYN EVKÂFI MÜFETTİŞLİĞİ: Evkâf-ı Hümayun ve Haremeyn Evkafı ve mülhakatına ait muayyen bazı hususlara bakmak üzere Muharrem 995 H. tarihinde ihdas olunan şer'î memuriyettir.

HAREMEYN EVKÂFI MUHASEBECİLİĞİ: Dâru's-saâde Ağalarının nezareti altında bulunan vakıfların muhasebelerini tutmak ve vakfiyeleriyle cihetlerini (hizmetlerini) kayd etmeğe mahsus bir memuriyet idi.

HAREMEYN EVKÂFI MUKÂTAACILIĞI: Dâru's-saâde Ağalarının nezareti altında olup mukataaya merbut ola musteğallat-ı mevkuftenin kaydına, intikaline ve ferağına, rusum ve hasılatının tahsiline mahsus memuriyet idi.

HÂRİS-İ BEDESTEN: Çarşı ve bedesten bekçisi.

HATİB: Cuma ve Bayram namazlarında cemaate hutbe veren ve bu namazlarda namaz kıldırın zattır.

HAVÂŞİ: Amûdü'n-neseb yani asıl ve fer' olmıyan akrabadır. Baba ve oğul amidü'n-neseptir. Kardeşler, amca, halalar, dayı ve teyzeler amidu'n-neseb olmayıp havâşidir.

HAVÂİ GEDİK: Ticaret ve sanatın inhisar altına alındığı devirde her yerde ticaret ve sanat icra edebilmek selahiyeti demektir. 16 Şubat 1328 tarihli kanunla İstanbul ve Bilad-ı selasede olan gedikler ilga edilmiş ve Zilhicce 1277 H. tarihli kanunla inhisarın lağvı üzerine şahsi mahiyette olan havâi gediklerin hükmü kalmamış olduğundan 16 Şubat 1328 Rumî tarihli kanunda havâi gedikten bahs olunmamıştır.

HAYRAT: Hayre kelimesinin çoğuludur. Lisanımızda halk intifa etmek üzere Allah rızası için vücûda getirilen ve vakfedilen eserlerdir. Cami, mescid, mektep, kütüphane, misafirhane cenaze için kazan, tabut gibi. Akar mukabilidir. Akar, vakfın gayesini devam ettirmek için vâridat (gelir) getirmek üzere vakfolunan gayrimenkullerdir. Vakıflar Kanunu'nun 8. maddesinde geçen "hayrât" tabiri ile 11. maddesinde geçen "akar" tabirleri bu anlamdadır. Kelimenin kökü olan "hayr" kelimesi lugatta meyil ve rağbet olunan şey manasınadır. Mal, iman, akibet gibi manalara gelir. İyilik manasında da kullanılır, mukabili şerdir.

HÜCCET: Lugatta delil manasınadır. Eskiden bir hükmü hâvi olsun olmasın hâkim tarafından bir hukukî hadiseye dair tanzim olunan vesikalara hüccet denirken, sonraları hâkim huzurunda ikrar takriri, akidleri ve vasi tayini ve bir hususa izin i'tası gibi hükmü ihtiva etmeyen vâkıalar hakkında yazılan vesikalara ıstılah olmuştur. Hüccetlerde hâkimin mührü vesikanın üstünde ve i'lamlarda altında bulunur.

HUKR: Bir vakıf arsayı muayyen bir ücret mukabilinde tasarruf altında tutmaktır.

HULÜV: Bir akar üzerinde işgal edilen menfaat-i mücerrededir. İcare ve icareteynle sabit olan menfaat-i mücerrede hulüvdür. Bu menfaati işgal eden ayan-ı muttasılaya da hulüv denir. Bu manada hulüv, sahibine hiçbir hak bahş etmez. Mesela, bir vakıf dükkânı isticar eden, müddet

hitamında tekrar ben isticar ederim iddiasında bulunamaz. Hulûv bazan gediğe de ıtlak olunur. Fakat bizim hukuk lisanımızda müstamel değildir.

İ

İBARE-İ VAKIFTA (ALÂ FERÎZATI'Ş-ŞER'İYYE) İBARESİ: "Alâ ferîzatiş-şer'iyye" terkibi örfen "erkek evlada iki, kız evlada bir hisse" verilmesi mefhumunda kullanılır. Her noktada şer'î miras hükümlerinin tatbik olunması kasdolunmaz. Bu ibareyi muhtevi olan bir vakıfta meşrutünleh bir erkek ve bir kız evladı olsa gelir oğula iki ve kıza bir verilmek suretiyle tevzi olunur. Fakat sonradan vakfın menfaati evladın gayrisine mesela ana bir oğlan kardeşle baba bir oğlan kardeşe teveccüh eylese galle (gelir) müsavat üzere taksim olunur; yoksa, altıda biri ana bir kardeşe ve geri kalanı baba bir kardeşe verilmez.

İBARE-İ VAKIFTA MÜFESSER LAFİZ: Müfesser, tahsis ve te'vil ihtimali olmayan sözdür ki anınla amel vacip olur. Mesela, vâkıf vakfiyesinde fazla-i galle (gelir fazlası) evlada ve ahfadıma yani evladımın evladına verilecek ve bunlardan sonra camiin ihtiyaçlarına sarfolunacaktır" demiş olsa, ahfad evladın evladı ile tefsir olunmuş olduğundan ahfadın evladı istihkak iddiasında bulunamaz.

İBÂRE-İ VAKIFTA MÜCMEL LAFİZ: Mücmel kendisinde mübhemiyyet bulunan lafızdır ki mücmeli söyleyen muradı ne olduğunu beyan etmedikçe maksat anlaşılabilir. "İbham", sözü söyleyen ya da sözün lugat manasından başka bir mana kasederek muradını mübhem bırakır veya söylenen söz lugat manasındaki garabetten nâşi maksat anlaşılabilir veya sözün müteaddit manaları olup hangisi kast edildiği malum olmaz. Mesela vâkıf, vakfının galle fazlasını ölen oğlu Ahmed'in evlad ve evladına şart edip de ölmüş Ahmed adında iki oğlu bulunsa, meşrutünlehin, vâkıfın oğulları Ahmedlerden hangisinin evladı olduğunun tayini mümkün olmaz. Bu takdirde sağ ise vâkıfın beyanına müracaat olunur. Ölmüş ise müşterek lafızda olduğu gibi şart ihmal edilir.

İBÂRE-İ VAKIFTA MUHTEMEL LAFİZ: Muhtemel lafız iki veya daha ziyade manaya atfı mümkün olan lafızdır ki bu manalardan hangisinin kast olunduğu karine ile anlaşılır. Mesela, vâkıf vakfiyesinde "vakfımın gallesinden kardeşimin oğluna yüksek tahsil yaptırılınsın" deyip de müteaddit kardeşleri ve bunların tahsil çağında oğulları olsa, sözün şu veya bu kardeşinin oğluna ihtimali olduğu cihetle maksadın ne olduğunu tayin karineye muhtac olur. Kardeşlerinden biri fakir ve diğeri zengin olsa maksadın fakir kardeşinin oğlu olduğu anlaşılır.

İBÂRE-İ VAKIFTA LAFZ-I MÜŞTEREK: Müşterek, muhtelif vaz' ile müteaddit manalara mevzû olan lafızdır. Mücmel lafızdaki misalde olduğu gibi müşterek lafızdan maksadın ne olduğu vâkıfa tayin ettirilir; ölmüş ise ihmal olunur, şart tatbik edilmez.

İBÂRE-İ VAKIFTA ZÂHİR LAFİZ: Zâhir lafız, düşünmeye muhtaç olmaksızın dinleyenin derhal manasını anladığı sözdür ki bununla amel olunur. Mesela, vâkıf vakfiyesinde "ben

öldükten sonra vakfıma baba bir kardeşim müteveli olsun" demiş olsa, vefatından sonra baba bir kardeşi müteveli olup, belki maksad ana baba bir kardeştir diye tevliyet ana baba bir kardeşe tevcih olunmaz.

İBN: Oğul demektir.

İBNİ'S-SEBÎL: Yolcu, uzak bir yere yolculuk eden kimsedir. Çoğulu ebnâ-yı sebîldir.

İBTİDÂ-İ DÂHİL: Bkz. İbtidâ-i hâric.

İBTİDÂ-İ HÂRİÇ: Vaktiyle Osmanlı medrese teşkilâtında ilk derecedir. Sıbyan mektebinde a'mal-i erbaa, yazı ve Kur'an öğrendikten sonra tahsile devam etmek isteyenler ibtidâ-i hâriç denen medreselerde mukaddimat-ı ulûmu tahsil edip ibtidâ-i dâhile devam etmek ehliyetini iktisab edince ibtidâ-i dâhil medresesine ve sonra yüksek ilim talim eden mûsilelere ve oradan da imtihanda muvaffak olanlar Sahn Medreselerine intisap ederlerdi. Sahn Medreselerinde İslamî ilimlerle beraber edebiyat, tarih, coğrafya, tabiiyyat, tıp, hendese ve hey'et gibi ilim ve fenler tedris olunur ve ilim adamları hep bu medreselerle Enderûn'da yetişirdi. Vücutlarıyla iftihar ettiğimiz fakihler, âlimler, filozoflar, mühendis, tabip ve hey'et âlimleri hep bu medreselerde ve daha evvel İznik ve Bursa gibi şehirlerdeki medreselerde yetişmiştir.

İCÂR: Müsakkafat ve müstegallatın ücretle kiraya verilmesi demektir.

İCÂRE: Fıkıh ıstılahında belirli menfaati, belirli karşılık mukabilinde temlik etmek manasındır.

İCÂB-I VAKIF: Vakıf yapmak için söylenen ve mahalli örf'e göre inşa-i vakfa (vakıf yapmaya) delâlet eden sözdür. Vakıf, kasta delâlet eden sözle vücut bulur. Lafızsız mücerred niyetle vakıf vücut bulmaz. Mesela, bir kimse vakfetmek niyetiyle bir gayr-i menkul satın alsa mücerred niyet etmekle vakfedilmiş olmaz.

İCÂRETEYN: Muaccel yani peşin, müeccel yani seneden seneye verilecek olan ücrettir. Bkz. İcâreteynli Vakıf.

İCÂRE-İ MUACCELE: İcare, ücret; icare-i muaccele ise peşin ödenen ücret demektir. İcare-i adiyede (adi icarda) olduğu gibi mukataalı vakıflarla icareteynli vakıflarda peşin alınan ücrete icare-i muaccele ve aydan aya veya seneden seneye alınan ücrete icare-i müeccele denir.

İCÂRE-İ MÜECCELE: Arz-ı mîrî (hazine yeri) ile icareteynli ve mukataalı vakıf mahallerde kullanılan bir tabirdir. Ziraat suretiyle intifa olunan arz-ı mîrîde öşür (onda bir) ve humus (beşte bir) gibi hasılat hissesiyle ziraat olunmıyan arz-ı mîrî için (icare-i zemin), bedel-i öşr (mukataa) nâmlarıyla ve icareteynli vakıflarda (müeccele) ve mukataalı vakıflarda (mukataa) ve (icare-i zemin) nâmlarıyla alınan senelik ücretlerdir. Mîrî arazide hasat zamanında vakıflarda sene sonunda alındığından müeccele denmiştir.

İCÂRE-İ TAVÎLE: İcare-i vâhideli bir vakıf akarın muayyen sebeplerden biriyle üç seneden fazla bir müddetle veya daimî olarak icarıdır. İster bu müddet muayyen olsun, isterse mukataada olduğu gibi bu müddetin malum bir nihayeti bulunmuş olsun.

İCÂRE-İ ZEMİN: Mukataa demektir. Üzerinde bina, ağaç bulunmak mülahazasıyla icare-i zemin (yer ücreti) denmiştir.

İCÂRE-İ VÂHİDELİ EVKÂF: Mütevelliler ya da o makama kaim olanlar tarafından muayyen ve kısa bir müddetle icare olunagelen vakıf akarlardır. Mukabili icareteynli vakıflardır.

İCÂRE-İ VÂHİDELİ AKÂRÂT-I MEVKÛFE: Ay ve sene gibi bir vakit ile muvakkat olarak mütevellisi veya tevliyet vazifesini gören zat tarafından ecr-i misliyle taliplerine kiralanan akardır. Vakfiyede icare-i vahideli akarın kira müddeti hakkında bir şart koşulmamış ise kiralanacak vakıf mal çiftlik ve arazi nevinden ise üç sene, diğer akarlardan ise bir seneden fazla müddetle kiraya verilemez; ancak zikrolunan müddetlerden fazla müddetle icarında vakf için menfaat bulunduğu taktirde hakimın veya o makama kaim zatın izni ile zikrolunan müddetlerden fazla icar sahih olur.

İCÂRETEYNLİ EVKÂF: İhtiyaca mebni müddetsiz icar olunan vakıf akarlar kıymetlerine yakın peşin ve seneden seneye verilmek üzere müeccel cüz'i bir ücret mukabilinde icar olunan müsakkafat ve müstegallat-ı mevkûfedir. Bu icarenin müddeti olmayıp müstecirin ölümü halinde me'cur kiracıdan vakıf kanunen muayyen intikal hakkına nail vârislerine, sonra bunların vefatıyla bunların intikal hakkına nail varislerine geçer. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile icareteyn muamelesi ilga olunmuş ve mevcutların mülkiyeti yirmi senelik müeccel ücret mukabilinde mutasarrıflarına geçirilmiştir.

İDÂRESİ MAZBÛT EVKÂF: Mazbut vakıfların bir nev'idir. Tevliyetleri meşrutünleheri uhdesinde bırakılarak mütevellilerine maaş tahsis edilmek suretiyle vakıf işlerine müdahaleleri men edilip doğrudan doğruya Vakıflar İdaresi tarafından idare olunan vakıflardır. Köprülü ve Cağalzâdeler ve Şehid Mehmed Paşa Vakıfları gibi.

İDHÂL VE İHRÂC ŞARTI: Vâkıfın, vakfi kurarken istediği zaman yeniden şartlar koymak veya mevcut vakfından çıkarmak salahiyetini muhafaza ettiğine dair şarttır.

İDRÂR: Maaş ve tahsisât demektir, çoğulu idrârâttır. Müteaddit manalara gelen idrâr, bir de davar sütünü gereği gibi verip akıtmak manasınadır. Maaş ve tahsisata idrâr ıtlakı (denilmesi) bu münasebetle olacaktır. İdrârât tabirine pek eski vesikalarda tesadüf olunur. Yanlış anlama olduğundan olacaktır ki sonraları terk olunmuştur.

İHKÂR: Bir yer üzerinde bina yapmak ve ağaç dikmek üzere yıllık muayyen bir meblağla ve beka şartıyla o yeri isticar etmektir. Bu muamele vakıflarda câridir.

İKTÂ': Hazineye ait arazinin rakabesi veya menfaati hazineden hakkı bulunan kimseye salahiyetliler tarafından temlik olunmaktadır. Hazineden istihkakı olanlara hazineden aylık veya senelik olmak üzere kâfi miktar para verilebileceği gibi hazineye ait bulunan arazinin rakabesi veya mîrî menfaatleri temlik edilebilir. Çoğuluna ıktâât denir.

İKTÂÂT-I MEVKÛFE: Salahiyetlileri tarafından hazinede istihkâkı olan bir zata mîrî arazi- nin tasarruf hakkı veya a'şar ve rüsumu gibi mîrî gelirleri tahsis olunup ta o zat tarafından bir cihete vakfolunan arazidir. Mülknâmelerin ekserisi ve bu mülknâmelere müste- niden yapılan vakıflar bu nevi'dendir.

İMAM: Arkasında kendisine uyulup namaz kılınan zattır. Çoğulu eimmedir.

İMÂM-I A'ZAM: Ehl-i sünnetin ictihatlarını tasvip eylediği dört büyük müctehitten biridir. Adı Nu'man, babasının adı Sâbit'tir. Hicri 80 yılında Kûfe'de doğmuştur. Bu büyük imamın ictihadlarıyla amel edenlere Hanefî derler ki mevcut müslümanların ekserisi Hanefî mezheb- dendir. Müşarünileyh vakfın lüzum ifade etmeyeceği, sağlığında vakfeden kimsenin vefatında vârislerinin vakıfdan rücu' edebilecekleri re'yinde idi. Bu münasebetle vakfiyelerde ictihadları zikr olunmuştur. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu ictihatlar hakkında tafsilat verilmiştir.) İmam-ı A'zam müstesna bir zekaya mâlik, ittika, Kerem ve sehâ gibi yüksek vasıflarla muttasıf bir zât-ı celilü'l-kadr (çok değerli) idi. Hadis ve fıkha dair eserleri vardır. Hicrî 150 tarihinde vefat eylemiştir. Yüksek meziyet ve faziletleri hakkında Arapça, Farsça, Türkçe birçok eser yazılmıştır. Bağdat'ta medfûn ve türbesi ziyaretgâhtır.

İMAM-I MUHAMMED: İmam-ı A'zam hazretlerinin mesai arkadaşlarındandır. Adı Muham- med ve babasının adı Hasan'dır. Hicrî 130 tarihinde Vasıt'ta dünyaya gelmiştir. Müşarünileyh vakıf mütevelliyeye teslim ile lüzum ifade edeceği, bundan sonra vakıfda rücu oluna mayacağı ictihadında bulunmuştur. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu ictihatlar hakkında tafsilat verilmiştir.) Bu münasebetle vakfiyelerde ictihadlarından bahsedilmiştir.

İmam-ı Muhammed fıkıh ve fıkıh usulüne dair geniş malûmata mâlik müttaki, ahlak-ı fazıla ile mütehalli büyük bir müctehit idi. İmam-ı A'zam hazretlerinin ictihadlarını müteaddid eserle- riyle dünyaya yaymıştı. Hicri 189 yılında Harun er-Reşid'le birlikte gittikleri Rey şehrinde irti- hal eylemiştir. Hal tercemesi Teracim-i Ahval'de (hayatı hakkında biyografi kitaplarında ayrıntı- lı bilgi) yazılıdır.

İMAM-I YUSUF: Vakfiyelerde adı ve ictihadı geçer. İmam-ı A'zam hazretlerinin mesai arka- daşlarındandı. Adı Yakub, babasının adı İbrahim'dir. Hicri 113 yılında Kufe'de dünyaya gemiş- tir. İmam-ı Yusuf, mücerred vakfettim demekle vakıf lüzum ifade edip bundan sonra vakıfdan rücu' olunamayacağı re'yinde idi. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu ictihatlar hakkında tafsi- lat verilmiştir.) Abbasilerden Halife Mehdi, Hadi ve Harun er-Reşid zamanlarında Bağdat'ta kadı idi. Sonra kuvve-i kazaiyye icra kuvvetinden ayrılarak kadıların azil ve nasbı bu zâta tevdi olunmuş ve kendisine "Kâdi'l-kudât" unvanı verilmiştir. İslam'da ilk Kâdi'l-kudât nâmiyle yad olunan zattır. Geniş ilmi, ittika ve adaleti ile meşhurdur. Fıkıh ilmi ile beraber tefsir, megazi (gazalar) ve Arap tarihinde geniş malumat sahibi idi. Kitaplarından "Kitabu'l-Harac" adlı eseri meşhurdur. Hal tercemesi müteaddit eserlerde yazılıdır.

İ'MÂR: Bir yeri ihya ve bir binayı tamir ve ıslah etmek, mamur bir hale getirmek demektir.

İMÂRET: Müteaddit manalara gelen ve Arapça olan bu kelime bir de mamur manasına gelir. Bazı kitabelerde, mesela, "Emere bi-imâreti hêze'l-mescid" ve "Emere bi-imâreti hêzihi'l-medrese" gibi kitabeler bu manayadır. "Bu mamur mescid ve medrese binasının inşasını emretti" demektir. Vakıf ıstılahında talebe ve fukara için yemek pişirilip hazırlanan binalara denir. Bu gibi yerlere Türkçe "aşhâne" veya "aşevi" denir. Müslümanlarda fukarayı görüp gözetmek ve onları yedirip içirmek en büyük fazilettir. Bu hasletle müslümanlar tarafından birçok imarethâne vücuda getirilmiş, fakir ve âcizlere bakılmıştır. Bilhassa Osmanlılarda en insanî hayır müessesesi addolunarak memleketin birçok yerlerinde imarethâneler inşa olunmuştur. Yalnız İstanbul'da yirmi kadar imarethâne vücuda getirilmiş olması bu hayırlı işe ne kadar ehemmiyet verilmiş olduğunu gösterir. Bu hayır müesseselerinden medreselerde tahsilde bulunanlarla cami ve mescid hademesi, fukara, aceze ve müsafirler faydalanırlardı. Ne yazık ki 1327 tarihli kanunla yalnız iki imaret bırakılarak diğerleri kapatılmış, bunlardan bazıları müze ve anbar gibi işlere tahsis olunmuş ve bazıları metruk ve harap bir halde terk olunmuştur. Bilahare bu hareketin yanlış olduğu ve fakir ve muhtaçlara bakılmanın vazgeçilmez bir zaruret bulunduğu anlaşılınca Hilâl-i Ahmer (Kızılay) ve Vakıflar İdaresi tarafından aşhâneler yapılmış ise de eskisi gibi geniş bir surette yardım yapılamamıştır. Vakfiyelerde imarethânelerin idaresi ve talebe ve fukaraya ne tarzda ve ne miktarda yardım yapılacağı tayin olunmuştur. Hiçbir cemiyet fukaradan hali kalamıyacağı cihetle her zaman böyle hayır müesseselerine ihtiyaç vardır.

İMÂRET-İ VAKIF: Vakfolunan şeyin vakıf zamanındaki bulunduğu hal üzere veya meşrut şekilde tamiridir. Vakıflarda başta gelen masraf vakfın imarıdır. Bu husus temin edilmedikçe vakfın geliri vakfın diğer işlerine sarf edilemez.

İMÂRET-İ GAYR-İ ZARÛRİYE: Tezyinat gibi zaruri mahiyette olmıyan imarettir (onarımdır).

İMÂRET-İ ZARÛRİYE: Bir vakfın kıymet ve vârid tını düşürecek noksan ve hasarı imar etmek zaruri onarımdır.

İMÂRET NÂZIRI: İmarethânelerde yemeklere ve yemekhânelere nezaret eden kimsedir ki yemeklerin ve yemekhanenin nefeset ve nezafetine bakar. Nefaset ve nezafete dikkat edilmediğini görürse imaret müdürüne keyfiyeti haber vererek tekerrür etmemesini temin eder. Vakfiyelerde bazı imarethâne hademesi arasında bu vazife yer alır.

İNŞÂ-İ VAKIF: Vakıf tasarrufunu vücuda getiren sözdür.

İRSÂD: Gözetme ve gözlemek manasındır.

İRSÂDÎ VAKIF: Rakabesi Hazineye ait olan bir mülkün menfaatini salahiyetlilerin hazinede alacağı olanlara tahsis etmesidir ki buna tahsisat kabilinden vakıf da denir. İrsadî vakıf, irsad-ı sahîh ve irsad-ı gayr-i sahîh olmak üzere iki kısımdır.

İRSÂD-I GAYR-İ SAHÎH: Hazineye ait bir mülkün menfaati salahiyetlileri veya bunların izniyle başkası tarafından hazineden maaş ve tahsisât almağa hakkı olmayan bir kimseye tahsis olunmasıdır. Bu gibi tahsisler iptal olunur. Buna "tahsis-i gayr-i sahîh" de denir.

İRSÂD-I SAHİH: Hazineye ait olan bir mülkün rakabesi kemaken hazineye ait olmak üzere menfaati yani a'şar ve rüsûm ve tasarruf hakkı gibi menfaati selâhiyetlileri veya bunların izniyle başkası tarafından (Beytül'l-maldan) hazineden maaş ve tahsisât almağa hakkı bulunan kimseye tahsis olunmaktır. Buna "tahsis-i sahih" de denir.

İSRAF: İnsan malını lüzumundan fazla sarf etmektir. Bkz: (tebzir)

İSTANBUL EFENDİSİ: Bir zamanlar İstanbul Kadısı'na İstanbul Efendisi denmekte idi. Dersa'âdet, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse namıyla üç mıntakaya ayrılarak her mıntakaya birer kadı tâyin olunmuştur. Sur dahilinde olan kısma İstanbul; Eyyüb, Galata ve Üsküdar'a Bilâd-ı Selâse denmiştir. İstanbul Kadısı'na bin tarihlerinde İstanbul Efendisi denmekte iken sonraları İstanbul Kadısı unvanıyla yad olunmuştur.

İSTİBDÂL: Bu vakfı mülk ile mübâdele(değişmek) etmektir. Bu mülk, gayr-i menkûl ve nakid (para) olabilir. İstibdâl yapabilmek için vâkıfın şartına bakılır. Varsa şart vechile istibdâl olunur; yoksa olunmaz. Ancak vakıf akarı varidât getirmeyen veya getirdiği varidat masrafı korumaz bir hale gelir ve istibdâlde vakıf için menfaât tahakkuk ederse vâkıf istibdâli men'etmiş olsa bile hâkimin re'yi ve selâhiyetlilerin müsaâdesi ile mütevellî istibdâl yapabilir. İstibdâl'de mutlak surette hâkimin re'yi ve selâhiyetlilerin izni şarttır. Binâen-aleyh mütevellî kendiliğinden vakfın akarını istibdâl edemez.

İSTİBDÂL-İ MÜSECCEL: Tescil olunan istibdâl demektir. İstibdâl şartları tahakkuk edip hâkimin re'yi ve selâhiyetlilerin izni ile istibdâl tamam olduktan sonra bir mürâfaa zımında hâkimin istibdalın sıhhat ve lüzumuna hükmetmesidir.

İSTİKÂR: İhkâr manâsındadır. Bkz: İhkâr.

İSTİNÂBE: Vakıfda istinâbe tevkil eylemek demektir. Ehil olmak şartıyla vakfın hizmetlileri özürsüz ve özürsüz yerlerine başkasını tevkil edebilirler. Son Vakıflar Nizamnâmesiyle bazı tahdidât konmuştur. Ancak vâkıf bizzat vazife ifâsını şart etmiş ise mazeret olmadıkça istinâbe caiz değildir.

İ'YÂL: Bir adamın beslediği kimselerdir. Bir çatı altında bulunmaları şart değildir.

K

KÂ'BE: Mekke-i Mükerrremde kâin mukaddes binâdır ki Hazret-i İbrâhim ve İsmâil Aleyhis-selam tarafından bina olunmuştur. Müslümanların kible mahallidir.

KABRİSTAN: Cenaze defn edilmek için tefrik ve tahsis olunan yerdir. Tahsis sûreti itibariyle kabristanlar bazı kısımlara ayrılır. Bir kısmı köy ve kasabaların ilk te'sisinde devletce kabristan olmak üzere devletin tasarruf ve hükümrânlığı altında olan yerlerden tefrik ve tahsis olunan yerler ve bir kısmı arâzi-i memlûkeden iken sahipleri tarafından cenaze defni için vakf olunan mahallerdir. Kanunen memnû' olduğu halde mutasarrıfları veya onların izniyle başkaları tarafından mîrî arâziden kabristan ittihaz olunan yerler vardır. Bu gibi kabristanlara en çok köylerde

tesadüf edilir. Kabristanların ekserîsi umumîdir, Hususî olanlar da vardır. Bunların bazıları metrük ve bazıları halen kabristan olarak intifâ olunmaktadır.

Belediyeler Kanunu'nun 160. maddesiyle bazı mezarlıklar belediyelere devredilmiş ve bu hususta bir de nizamnâme yapılmıştır. Kanunda tam bir vuzuh olmadığından bilhassa islam olmayanlara ait mezarlıklar hakkında belediyelerle cemaatler arasında ihtilâflar zuhûr etmektedir. Bkz: madde 160 ve nizamnâme.

KADI: Hüküm manasında olan kaza maddesindedir Fıkıh lisanında halk arasında tehâdüs eden ihtilâf ve münazaaları görmek üzere selâhiyetliler tarafından tarafından nasb ve tâyin olunan zata kadı denir.

KADI-ASKER(Ordu Kadısı): Bazı vakfiyelerde Kadıaskerlerin tasdik ve mühürleri vardır. Bu cihetle Kadıaskerlerin sıfat, selahiyet ve vazifeleri hakkında izâhat vermeği faideli gördüm. Kadıaskerlik (Ordu kadılığı) daha evvel İslâm Devletleri'nden bazılarında vardı. Osmanlılarda Sultan Birinci Murad zamanına kadar kadıasker tayin olunmamıştı. Ondan evvel hükümet merkezi olan belde kadısı Kadil-kuzat makamında, ordu ile beraber gider Kadı-askerlik vazifesini yapardı.

Orhan Bey zamanında İznik Kadısı olan Candarlı Kara Halil Efendi şehir ve kasabalara gönderilen kadı ve hatiplerin mercii idi. Sonra Sultan Murad zamanında asker sınıflara ayrıldığından ve ordunun şeri işleri çoğaldığından Bursa Kadısı olan Candarlı Kara Halil Kadı-asker tâyin olundu. Fatih merhûmun saltanatlarına kadar bir Kadı-asker olduğu halde bu tarihte Kadıaskerlik Anadolu ve Rumeli Kadı-askeri unvanıyla ikiye çıkarılmıştır.

Kaza teşkilâtının en büyük uzuvları Kazaskerlerdi padişahın kumanda ettiği seferlerde orduyu ta'kib ederlerdi. Ordu Avrupa'da harekate geçince Rumeli Kazaskeri, Asya ve Afrika'ya hareket edince Anadolu Kazaskeri giderdi. Kazaskerlerin en mühim vazifesi padişahın kanunî müşaviri olmaktı. Bununla beraber ganimet mallarının tevziine riyaset eder, ordu ve efradı arasında tekevvün eden hukukî davalarını görürlerdi. Bunlardan başka Kazaskerler merkezde hâkim vazifesini görür ve mevleviyetlerden maada Rumeli'ne gönderilecek hakimler Rumeli Kazaskeri, Anadolu'ya gönderilecek hakimler Anadolu Kazaskeri tarafından ta'yin olunurdu. Bu hakimlere nâib denirdi ki Kazaskerin nâibi demektir.

Son zamanlarda Kazaskerlerin vazifesi İstanbul'da kendilerine ait olan davaları görmek ve hüküm vermeye münhasır kalmıştır.

KAİMMAKÂM-I MÜTEVELLİ: Müteveli aleyhine dava açılmak veya müteveli vekil bırakmaksızın uzak mahalle gitmek gibi bazı hallerde muvakkaten vakıf işlerine bakmak üzere hâkim tarafından tayin olunan kimsedir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu kaimmakam-ı müteveli tayini lazım gelen hallerde o vazifeyi Vakıflar İdaresi'ne tevdi ettiğiinden Kaim-makam-ı müteveli tayini usulu kaldırılmıştır.

KALENDERHÂNE: Kalender, dünya alakalarından elçekerek manevi hakikatlerden zevk duyan derviş demektir. Fakir dervişlerin barınmaları için yapılan zâviyelere kalenderhane denir. Burada zikir, ibadet, tasavvuf ve ma'rifetullahı müteallik bahislerle iştiğal olunurdu.

KAMERÎ SENE: Ay'a göre kabul olunan senedir. Kamerî denmesi bu cihettendir. Cahiliyet devrinde ayın hilâl şeklinde görüldüğü gece ay başı olarak kabul ve diğer hilâl suretinde görünüşüne kadar geçen müddet bir ay ve oniki ay bir sene itibar olunmuştur. İşte İslam'da Hazret-i Ömer zamanında hicret tarihine göre başlangıcı Muharrem ayı olmak üzere Kamerî Tarih kabul olunmuş ve Avrupalılar Şemsî Tarihi tercih eylemişlerdir. İslamî eserlerde geçen ay ve sene kamerî ay ve senedir. Kamerî tarihle şemsî tarih arasında takrîben on ve kûsûr gün fark vardır; yani, kamerî sene şemsî seneden bu kadar müddet noksandır.

KANAT: Yer altında su geçirilecek künk ve kâriz (lağam)dir. Çoğulu kanavât'tır.

KANTARA: Köprü demektir. Cisir de bu manadadır. Kamus şârihinin beyanına göre cisir daha geneldir. Kemerli ve kemersiz köprüye cisir ve kemer üzerine yapılan köprüye kantara denir. Bkz Cisir.

KAPAN: Vaktiyle yiyecek şeylerin toptan satıldığı yerlere kapan denmiştir. Un kapını, bal kapını gibi satılan şeylerin adlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kapanlara dair bazı eserlerde muhtelif beyan ve izâhlar vardır. Heyet-i umûmiyesinden anlaşılıyor ki bunlar birer nev'i hal tarzında yenecek şeylere ait depolardır. Kabban Arapça'da kantar ve terazi manasındadır; fakat, kelime asıl Arapça olmayıp Farsça'dan Arapçalaştırılmıştır. Farsça'sı kebbândır. Kelime başka manalara da gelirse de onların mevzumuzla alakası olmadığından beyandan sarf-ı nazar olunmuştur.

KARÂBET: Baba veya ana her ikisi tarafından İslâmiyet devrini idrak eden son babaya nisbeti bulunanları ifade eder. İslâm olamayanlarda, olmayanlarda da karabet bu manadadır.

KARN: Devir ve yüz sene demektir. Buna asır da denir. Daha başka manaları varsa da vakfiyelerde yazdığımız manada kullanılmıştır.

KARNEN BA'DE KARNİN: Devir devir, asır asır demektir. Süreklilik ifade eder. Fakat, tertibe delâlet etmez. Mesela, vâkıf vakfının gelirini karnen ba'de karnin evlad ve evlad-ı evladına şart eylese mukaddem ve muahhar batınlardaki evlad gelire hak kazanmış olur.

KERVANSARAY: Büyük şehir ve kasabalar arasında kervanların konaklayıp kendi ve hayvanlarının dinlenmesi için mermerden yapılan binalardır. Yolcular memleketin dört tarafını birbirine bağlayan bu saraylarda tam bir emniyet içinde konaklardı. Kervansaraylar gayet muhkem bir tarzda yapılmış birer sanat abidesi halinde idi. Üzerlerinden asırlar geçtiği halde bazıları halen eski şekil ve metanetini muhafaza etmekte ve bazıları harab olup burada kuşlar barınmaktadır. Selçukîler memlekette seyr ü seferi kolaylaştıran kervansaraylara gereği gibi ehemmiyet verdikleri gibi Osmanlılar da fevkalade ehemmiyet vermiş ve yer yer kervansaraylar vücuda getirmişlerdir. Bunların ekserisi vakıftı. Bu yerlere inenler burada meccanen barınırlar, ücret

vermezlerdi. Vakfı ve vâridâtı (geliri) olmayan kervansaraylarda konaklayanlardan cüz'î bir para alınırđı. Misafirlerin her türlü ihtiyaçları düşünölmüşü. Kervansaraylar yalnız yol üzerinde değil büyük şehirlerin transit merkezlerinde de vardı. Kıymetli araştırmacı Zeki Pakalın tarih deyim ve terimlerine dair yazdığı eserde kervansaraylara dair etraflı malumat vermiştir. Bkz.Pakalın, II, s.245

KARZ-I HASEN: Faizsiz para vermek demektir. Bazı vakfiyelerde sağlam kefil ve kuvvetli rehin ile ihtiyacı olanlara faizsiz ödünç verilmek üzere paralar vakfedilmiştir.

KÂSE-ŞÛY: Bulaşık yıkayan, bulaşıkçı. Tekye, imâret ve hastahâne vakfiyelerinde geçer.

KÂTİB-İ HÂFİZ-İ KÛTÛB: Kütübhânelerdeki kitapların miktar ve isimlerini kütüphâne defterlerine kayd ve harice vermek câiz olan kütübhânelerde her kime herhangi kitab verilmiş ise hususî defterine işaret eylemek ve hâfız-ı kütübün kütübhâne işlerine ait emirlerini ifa etmek vazifesiyle mükellef olan kimsedir.

KÂTİB-İ İMÂRET: İmârete giren ve çıkan erzak ve eşyâyı hususî defterine kayd eden kimsedir.

KAYYIM: Vakfin malını görüp gözetmek ve hıfz etmek üzere tayin olunan kimsedir. Mütvelliyeye de kayyım denirdi.

KEFİL-İ MELİ: Servet sahibi kefil demektir.

KEHHÂL: Arapça kehl maddesindedir. Müteaddit manalara gelen kehl, göze sürme çekmek demektir. Göz hekimlerine kehhâl denirdi. Hastahâne vakfiyelerinde göz hekimleri kehhâl unvanıyla zikrolunur. Saraydaki göz hekimlerinin başına kehhâlbaşı denirdi. Biz bunlara göz doktoru diyoruz. Araplar Tâbibü'l-uyûn demektedirler. Göz hekimlerine kehhâl denmesi sürmenin göze ve göz hastalıklarına faidesi olması münasebetiyle olacaktır.

KENDÜM (GENDÜM) KUB: İmârethâne ve hastahâne gibi hayır müesseselerinin muhtaç olduğu buğdayları döğüp hazırlayan kimsedir ki bazı vakfiyelerde bir hizmet olarak zikrolunmuş ve ücret tayin kılınmıştır.

KENNÂS: Kens maddesindedir. Kens Arapça süpürmek manasındadır. Kennâs abdesthâne süpürüp temizleyen demektir. Bazı vakfiyelerde kennâslık bir hizmet olarak yer almış ve ücret tayin olunmuştur.

KIŞLAK: Kışın havasından, ot ve suyundan istifade olunan ve kar düşmeyen alçak yerlerdir ki iki kısımdır. Biri Tapu ile müstakillen veya müştereken tasarruf olunan yerlerdir ki bunların ekili araziden farkı olmayıp mirî arazi hakkındaki hükümler tatbik olunur ve sahiplerinden tahammülüne göre kışlak resmi alınır. Diğeri, bir köy ahalisine müstakillen veya üç beş köy ahalisine müştereken tahsis olunan kışlaktır ki bu yerin otundan suyundan yalnız kendilerine tahsis olunan köy ve kasaba ahalisi intifa' edip (faydalanıp) başkaları intifa' edemez. Bu yerlerin

tahammülüne göre kışlak resmi alınır. Kışlaklar metrük araziden olup, alınıp satılmaz ve ahalinin rızası olmadıkça ziraat olunmaz ve haklarında murûr-ı zaman cereyan etmez.

KIYYE-VUKIYYE: 400 dirhem demektir. Arapça'da ukiyye veya vukiyye olarak kullanılır. Yedi miskal vezninde ve kırk dirhem olan vezne de denir. Ekseri vakfiyelerde, eski kanun ve nizamlarda vukiyye tarzında kullanılır.

KİBS: Bir yerin tarla haline getirilmesi için çukurlarına doldurulan topraktır. Çukur yerleri doldurup tesviye etmeğe de kibs denir.

KİLERDÂR: Yiyecek ve içecekleri muhafaza, verilecek ve sarf edilecek yerlere verip sarf eden vazife sahibidir. Kilerdâr-ı Âmire ve kilerdârbaşı saray deyimlerinden olup sarayın kilercisi ve kilerci başısı demektir.

KİSE: Vaktiyle yüz akçeye bir kise; yüzbin akçeye bir yük, on yüke bir hazine denirdi. Vâhîd-i kıyâsî (birim) kuruş itibar edildikten sonra kese, yük gibi tabirler terk olunmuştur.

KURBET: Cenab-ı Hakka yakınlık ve ibadettir. Cenab-ı Hakka kurbet ve ibadet vakfın sebebi olarak kabul edilmiştir.

KÜRSİ ŞEYHİ: Cuma günleri büyük camilerde Cuma namazından sonra cemaate va'z ve nasihatla bulunan zattır. Kürsi şeyhlerine halk arasında Cuma vaizi de denirdi. Kürsi şeyhliği halkı irşad için tesis olunan bir tarik-i ilim ve ma'rifetti. Kürsi şeyhliğinin en son mertebesi Ayasofya Kürsi Şeyhliği idi. En evvel Eyüp Cami-i şerifinde başlayan kürsi şeyhliği sonradan yediye çıkarılmıştı ki Eyüp, Sultan Selim, Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmed ve Ayasofya kürsi şeyhlikleri idi. İnihilâl vukuunda (bu makam boşaldığında) yukarı dereceye doğru teselsülen terfi' yapılır ve nihayet münhal kalan Eyüp Cami-i şerifi kürsi şeyhliğine müstahikki tayin olunurdu. Tahsilde bulunduğumuz zaman Ayasofya Kürsi Şeyhi meşhur ve mümtaz âlim Manastırlı İsmail Hakkı Efendi merhum idi. Cuma günleri bu zatı dinlemek için ahali ve talebeden binlerce kişi Cuma namazına Ayasofya'ya gelir ve namaz sonunda kemal-i dikkat ve manevi zevk ile merhumu dinlerler ve bazıları muntazaman takrirlerini yazıp zabtederlerdi.

L

LEYLE-İ BERÂT: Bu gece Şaban ayının onbeşinci gecesidir ki rahmet ve gufran gecesidir. Bu gecede mü'minlerin duaları kabul ve günahları afv olunur. Elmalılı Hamdi Efendi merhum, "İnnâ enzelnâhu fi leyleti'l-mübâreke" ayeti celilesinin tefsirinde, Hacı Zihni Efendi merhum "Nimetü'l-İslâm" adlı eserin Kitabı's-salât bahsinde Leyle-i berât hakkında etraflı izahatta bulunmuşlardır. Fahr-i kâinat Efendimiz duaların reddolunmayacağı beş geceden birinin Berât gecesini olduğunu beyan buyurmuşlardır. Müslümanlar diğer mübarek geceler gibi bu geceyi de ibadet ve Allah'a niyazla ihya ederler.

LEYLE-İ KADR: Vakıf denince Allah'a kurbet ve ibadet, kurbet ve ibadet denince mübarek günler ve geceler hatıra gelir. Leyle-i kader, cumhûr tarafından kabul olduğu üzere Ramazan'ın yirmiyedinci gecesidir, en mübarek ve kudsî bir gecedir. Muhtelif tarîklerle rivayet

olunan ve müttefekunaleyh olan hadîs-i şerîflerden birinde "Kadir gecesini Ramazan'ın son yedisinde arayın" ve diğer bir hadîs-i şerîfde Leyle-i Kadri arayın, kim aramak isterse Ramazan ayının yirmi yedisinde arasın" buyurulmuştur. Kadir gecesi çok mübarek bir gecedir. Cenab-ı Hak Kadir Sûresinde "Biz Kur'ân-ı Kerîm' Kadir gecesinde inzâl eyledik (indirdik). Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır." buyurmuştur. Bir hadîs-i şerîfte de "Kim Kadir gecesinde ihlâs ile kâim olursa, o geceyi ibadetle geçirirse geçmiş günahları mağfiret olunur." buyurulmuştur. Bu gecenin kudsiyetinden dolayı müslümanlar Ramazan'ın 27. gecesi sabaha kadar ibadet ve taatle meşgul olarak Allah'tan mağfiret ve saadet niyâtında bulunurlar. Yine bu gecenin şeref ve fazileti içindir ki bazı vakıflar her Kadir gecesi Kur'an okunup sevâbının ruhlarına hediye edilmesini ve vakfettikleri cami ve mescidlerde bu gecelerde sahablara kadar mum ve kandil yakmak suretiyle aydınlatılmasını şart etmişlerdir.

LEYLE-İ MİRÂC: Fahr-i Kainât aleyhi ekmelüt-tahiyyât Efendimizin Mescid-i harâmdan Mescid-i Aksâ'ya ve oradan âlem-i semâvâta çıktığı gecedir ki Receb'in 27. gecesine müsâdiftir. Bu esnada âlem-i semâvâta nice acâib ve garâibe şahid olmuş ve beş vakit namaz bu gece farz kılınmıştır. Mi'râc, inşikâk-ı Kamer (Ay'ın yarılması) gibi Resul-i Ekrem'in mucizelerinden biridir. Allah'ın kudret ve azametini nispetle Mirâc hadisesi iman ve idrâk sahipleri için tereddüd ve i'zâm olunacak bir hadise değildir; yeter ki Allah'ın varlığına, kudret ve azametini iman etsin. Müslimanlar bu mübarek geceyi de ibadet, hayır ve hasenâtla ihyâ ve tes'id ederler (kutlarlar). Mirâc hakkında tafsilât için merhûm Elmalılı Hamdi Yazır'ın Sure-i İsrâ tefsirine bakınız.

LEYLE-İ REGÂİB: Receb'in ilk Cuma gecesidir; ister birinci, ikinci ya da yedinci gününe rastlasın. Siyer müellifleri ve bazı âlimler bu geceyi Fahr-i Kâinat Efendimiz'in sulb-i pederden rahm-i pâk-i mâdere (ana rahmine) düştüğü gece olarak izah ederler. Fakat fıkıh ve hadis kitaplarında bu yolda bir sarahate tesâdüf olunmaz. Bu geceyi de müslümanlar Allah'a ibadet ve niyâzla geçirirler.

Lİ-EB: Baba bir demektir. Li-eb kardeş, baba bir kardeş ve li-eb amuca ve hala, babanın baba bir erkek ve kız kardeşi ve li-eb dayı ve teyze, ananın baba bir oğlan ve kız kardeşidir.

Lİ-EBEVEYN: Ana baba bir demektir. Li-ebeveyn kardeş, ana baba bir kardeş, li-ebeveyn amuca ve hala, babanın ana baba bir erkek ve kız kardeşi ve li-ebeveyn dayı ve teyze; ananın, baba bir erkek ve kız kardeşi demektir.

Lİ-ÜM: Ana bir demektir. Li-üm kardeş; ana bir kardeş, li-üm amca ve hala; babanın ana bir erkek ve kız kardeşi ve li-üm dayı ve teyze; ananın ana bir erkek ve kız kardeşi demektir.

LONCA: İtalyanca'dan alınmış bir kelimedir. Aslında oda manasında olup esnaf ve tüccarın muamele ve münasebetlerine ait işleri görmek için seçilen esnaf ve tüccarın ileri gelenlerinin toplandığı mahaldir. Fakat Lonca denince burada toplanan hey'et murad olunur.

LÜZÛMÎ VAKIF: Vakfin feshi kabil olmayacak bir halde bulunmasıdır. Vakfin cevazında ittifak vardır. Fakat lüzumu ihtilâfıdır. İmâm-ı A'zam'ın re'yine göre vâkıf, vakf eylediği malı

mütevelliye teslim etse dahi ariyet kabilinden olup lüzum ifade etmez ve binaenaleyh vâkif, vakfından her zaman rücu' edebilir (vazgeçebilir). Yalnız adı geçen imama göre vakıf iki suretle lazım olur. Biri hâkimin lüzumuna hükmü ile ve diğeri ölümden sonraya izafetle yani vasiyet suretiyle. Hâkim vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedince lazım olup artık bu vakıf fesh ve iptal olunamaz. Buna tescil-i vakf (vakfın tescili) de denir. Nitekim bir kimse vasiyet yoluyla vakıf yapıp da vasiyetinde ısrar ederek vefat ederse o vakıf fesh ve iptal olunamaz. İmam-ı Yusuf'un ictihadına göre, vakıf lazım olarak in'ikad eder, vücud bulur. Lüzumu hâkimin hükmüne muhtac olmadığı gibi mütevelliye teslime de bağlı değildir.

İmâm-ı Muhammed'in ictihadına göre vakıf teberru' kabilinden olduğundan vakıf mal mütevelli veya meşrûtnlehe teslim edilmedikçe lüzum ifade etmez. Vakıftan her zaman rücu' olunabilir. Fakat mütevelliye veya meşrûtnlehe teslim olunca lüzum ifade edip artık ondan dönülemez. Bu ihtilafa mebni vakıf yapanlar hâkime müracaatla vakıflarının lüzumuna hüküm alırlar. Çünkü hâkim ictihadî meselelerde herhangi kavil (görüş) ile hükmederse onunla amel vâcib olur.

M

MAHALL-İ SADAKA: Sadaka alabilecek durumda olan kimsedir. Fakirler, miskinler gibi.

AHALL-İ VAKF: Mevkûf lafzının mürâdifidir. Vakıf tasarrufu kendi üzerine vârid olan mal demektir. Meselâ, vakfeden falan mahalde kain falan hudutla mahdud falan dükkanımı ve falan mahalde kâin falan hudutla mahdud hanımı fukaraya vakfettim deyince dükkân ve han mahalli-i vakf olmuş olur.

MÂHİ'N-NUKÛŞ: Mâhî, yok etmek manasında olan mahv maddesindedir. Nukuş, nakşın çoğuludur. Nakş, yazı ve emsali şeylerdir. Mâhi'n-nukûş yazı ve emsali şeyleri kaldıran, izâle eden demektir ki bazı vakıflarda ücretli bir hizmetlidir. Bu hizmete tayin olunan kimse cami, şadırvan, hela ve emsali vakıf binaların duvarlarına şunun bunun tarafından yazılan yazıları ve yapılan resimleri silmek ve izale etmekle mükellefdir.

MAHKEME-İ EVKÂF: Vakfiyet, tevliyet, icâreteynle tasarruf gibi davalarla gayr-i menkul mutasarrıflarının gaybûbetleri halinde icâre-i müeccelenin feshi, mütevelli muhasebeleri, vakfiye tanzimi ve tevcih-i cihata (görevlendirmelere) müteallik i'lâmlara muktaza beyanı gibi vakfa ait muayyen bazı hususları görmek üzere eski Evkaf Nezareti nezdinde teşkil olunan mahkemedir. Bu mahkemeye Meşrutiyette Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf denmekte idi. 1254 H. tarihine kadar Evkaf-ı Hümayûn ve Haremeyn Evkafı Müfettişlikleri ayrı olduğu halde mezkûr tarihte birleştirilerek Evkaf-ı Hümayûn Müfettişliği unvaniyle Mahkeme-i Teftiş teşkil olunmuş ve Şer'i Mahkemelerinin ilgası hakkındaki kanunla ilga edilerek evrakı İstanbul 6. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne devredilmiştir.

MAHLÛL: Mutasarrıfının intikal sahibi bırakmaksızın vefatı gibi bir sebeple vakfına rücu' eden müstegaldir. Bkz. Müstegal

MAHLÛL GEDİK: Mutasarrıfının haklarından azâde kalarak rakabe mâlikine rücu' eden geditir. İcâreteynli vakıf gedik sahibinin intikal hakkı sahibi olan varis bırakmayarak vefatıyla gediğın vakfına rücûu gibi.

MAHLÛL MUACCELESİ: Mukataa-i kadîmdeki müstegallât-ı vakfiye ile icâreteynli vakıf mutasarrıflarının hakkı intikale nâil bırakmaksızın vefatları vukuuyla mahlûl olan yani vakıflarına avdet eden akarların tekrar mukataa ve icâreteynle, tâliplerine icârında peşin alınan paradır. Tabirden ancak bu mana anlaşılır. 1964 tarihli Vakıflar Bütçe Kanunu'nda gelirler arasında mahlûl muacceleli diye bir kalem vardır. Vakıflar Kanunu ile mukataa ve icâreteyn muameleleri lağvedilmiş olmasına göre Bütçe Kanunu'ndaki tabirden söylediğimiz manayı kastetmek değildir. Belki maksat mahlûl hisseler gibi satılacak akarlardan elde edilecek bedeldir. Ancak tabir bunu ifade etmez. Maksat bu ise mahlûl bedelleri demek iktiza ederdi.

MAHYACI: Minareler arasına geceleri kandillerle dinî, ahlakî ve ictimâî vecizeler yazan ve şekiller yapan kimsedir ki Ramazan-ı şerifte büyük camilerin arasında yapılır.

MAKLÛAN KIYMET: Yıkıldıktan sonra bina enkazının ve sökülen ağacın kıymetleridir.

MAL: İnsan tabiatının meyledip ihtiyaç zamanı için biriktirilen şeydir. Elde etmek için çaba gösterilen şeydir diye tarif olunmuştur.

MAL-I VAKF: Vakfa ait mal demektir.

MA'LÛM: Vazife demektir. Çoğulu meâlîmdir. Mütevellinin ma'lûmu denince mütevellinin vazife ve ücreti anlaşılır.

MÂNIUN-NUKUŞ: Cami', medrese, türbe ve helâ gibi binaları dolaşarak bunların duvarlarına yazı yazılmasını ve resim yapılmasını men' hizmetiyle mükellef olan kimsedir. Vakfiyelerde bunlar bir hizmet olarak şart edilerek bu hizmeti yapanlara ücret tâyin olunmuştur. Bkz.mâhin-nukuş

MANSUR MÜTEVELLÎ: Mütevellî olması hakkında vâkıf tarafından bir şart olmayan münhâl tevliyetlere hâkim tarafından tâyin olunan zattır. Vâkıfın şartı mucibince taayyün eden mütevellîye meşrûd mütevellî denir.

MASÂRIF-I VAKF: Vakfın menfaatleri kendilerine meşrûd olan cihetlerdir. Buna meşrutün-leh ve mevkûf ün-aleyh de denir. Bu maddelere bak.

MEBERRÂT: Meberre'nin çoğuludur. Meberre iyilik ve ihsan demektir. Aslı olan bir kelimesi de iyilik ve ihsân mânasındadır.

MEBNİYYEN KIYMET: Ebniyenin, yerinde bulunduğu halde kıymeti demektir ki arz bir kere ebniye ile bir kere de ebniye olmadığı halde takvim olunur, yâni, kıymetlendirilir. İki kıymet arasındaki fark ebniyenin kıymeti demek olur. Mesela, Arz ebniye ile 10.000 lira ve ebniyesiz 6.000 lira ise 4.000 lira ebniyenin kıymetidir.

MECLÎS-İ ŞER': Hâkimin muhâkeme veya bir takrîr dinleme için akd eylediği celse demektir. Meclisin şer'a izâfesi şer'i hükümler tatbik olunmak itibariyledir. Bu manada meclîs-i şer'i münîrde, meclîs-i lazimü't-tevkîrde gibi ta'zîmi mutazammın tâbirler de sevk olunur.

MEFHÛM-I MUHÂLİF: Kendisinden sükût olunan şeyin hükmünde mantûka yani söylenen hükme muhâlif olmasıdır. Buna delil-i hitâb da denir. Mesela, vâkîf vakfiyesinde vakfımın gallesi erkek evlatlarıma verilsin dese bunun mefhûm-ı muhâlifi kız evlatlarıma verilmesin demektir. Mefhûm-ı muhâlif Hanefilere göre hüküm çıkarmakta delil olmazsa da musanniflerin sözlerinde, muhavere ve ale'l'ade beyanlarda muteberdir. Meselâ, fukaha vakfın mahalli mal-i mütekavvimdir deyince mütekavvim olmayan malın vakfı sahih olmadığı anlaşılır. Mefhûm-ı sıfat, inefhûm-ı şart, mefhûm-ı gaye, mefhûm-ı aded, mefhûm-ı lakab hep rnefhûm-ı muhalif ka'bilindendir.

MELÎ: Mallı, zengin demektir. Mesela, vâkîf bir ciheti hayre "Hayır cihete" para vakf edip bu para kefil-i melî ve rehin-i kavî ile ahara ödünç verilip ribh'den fakir mekteb talebesine kitab ve kalem alına, diye şart etse bu para ancak zengin kefil ile, kıymeti borcu ödemeğe kifâyet edecek rehn ile ikraz olunabilir.

MENÂFİ-İ VAKF: Vakıf malların temin eylediği faide ve menfaattir. Kira, ribh, sükna, meyva vesair hasılat gibi.

MENKUL: Bir mahalden başka mahalle nakli mümkün olan şeydir. Nukud, urûz, hayvanat, mekilât ve mevzunata ve adediyyâta şâmildir. (Bu maddelere bak)

MEN LEH ÜL-İSTİĞLÂL: Vakfın gallesi kendisine meşrûd olan kimsedir. Mesela bir kimse bir mal vakf edip te bu malın gallesini kızlarına ve bunlardan sonra fukaraya şart etse kızları ve fukara men leh ü l-istiğlâl olur.

MEN LEHÛS-SÜKNÂ: Bir vakıf binanın süknası kendisine meşrut olan kimsedir. Mesela, bir kimse bir ev vakf edip te süknasını batnen ba'de batnin fakir kızlarına ve onların fakir kızlarına şart etse kızlara men lehü's-süknâ denir.

MENŞÛR: Padişah tarafından tevcih olunan vezâret ve müşirlik rütbesi verildiğini havi ferman demektir.

MERÂFİK: Mirfak'ın çoğuludur. Mirfak bir işi suhûletle tutmak ve suhûletle muamele eylemek mânasındadır. Asıl madde rifk dır. Rifk, faidelendirmek menfaat vermek mânasındadır. Bu münasebetle bir mahallin ve bir evin kuyu, matbah ve su ayağı gibi faidelendiği şeylere denir. İrtifak bu mâna mülâhazasıyla istimal olunmaktadır.

MEREMMET: İslâh ve tamir etmek demektir.

MEREMMET-İ GAYR-İ MÛSTEHLEKE: İstihlâk edilmeden binâdan ayrılması mümkün olan meremmetdir. Merdiven, kuyu, dolap gibi.

MEREMMET-İ MÛSTEHLEKE: İstihlâk edilmeden binadan ayrılması ka'bil olmıyan meremmetdir. Boya ve sıva gibi.

MERKAD: Uyuyacak yer demektir. Bu münâsebetle Peygamberimiz Efendimizin Medine'de bulunan kabr-i şeriflerine merkad-i nebî denir.

MESÂLİH-İ MESCİD: Mescidden maksâd olan gayenin tahakkuku vücudlarına mütevakkıf bulunan kimseler ile levâzım-ı sairedir. İmam, hatip, müezzin, kayyum gibi vazife sahipleriyle mescidin tenvirât ve tefrişâtı gibi ihtiyaçları bu kabildendir.

MESÂLİH-İ VAKF: Vakıfdan maksud olan gayenin tahakkuku vücuduna mütevakkıf olan hususlardır. Muallim, tâbib, müderris, imâm ve hatib tâyini. Vakıf akarların tamir ve termimi, icâr ve ücretlerinin cibâyet ve tahsili gibi.

MESCİD: Müslümanlara mahsûs ibâdet mahalli demektir. Küçüğüne büyüğüne mescîd denir. Örfümüzde Cum'a ve Bayram Namazı kılınmayan ibâdethâneye Mescîd, Cum'a ve Bayram Namazı kılınan ibadethanelere Cami denir ki mescid câmi' demektir. Mescîd-i Aksâ, Kudüs'deki meşhur ma'bed ve Mescîd'i Haram, Ka'be-i Mükerremedir.

MESNEVÎ: Celalüddin-i Rumi hazretlerinin Farisi manzum olarak vücuda getirdikleri meşhur mutasavvifâne eseridir. Farsça ve Türkçe birçok şerhleri vardır ve bazı dillere tercüme edilmiştir. Bir vakfiyede mesnevi okutulması meşrûd olsa bu esere haml olunur.

MEŞRÛTÜN-LEH: Vâkıf tarafından vakfın menfaati kendisine şart olunan cihettir. Meselâ, vâkıf vakf eylediği hanın vâridâtını bir medresenin müderris ve talebesine veya bir Caminin imam ve hatibine şart etmiş ise bunlar meşrûtun-leh olmuş olur.

MEVKÛF: Vakf olunan maldır.

MEVKÛFUN-ALEYH: Vakıf tarafından vakfın menfaati kendisine şart olunan cihettir. Meşrûtun-leh mürâdifidir.

MEVLÂ: Mâlik, efendi gibi muhtelif mânalara gelen bu kelime azad eden ve azad olunan mânalarına da gelir. Kullanıldığı mevkiye göre mânalandırılır. Çoğulu mevâli'dir.

MEZBÛR: Okuması ve yazması olmayan ve ismi geçen şahıs beyanında kullanılırdı. İkilinde mezbûren, çoğulunda mezbûrûn, kadın ise tekilinde mezbûre, ikilinde mezbûretan, çoğulunda mezbûrat kullanılır. Bkz. Mumâileyh, Müşârûnileyh.

MİL: Evvelce Osmanlı Devleti'nde 2500 ve Avrupa'da 1000 zira' tulunde mesâfeye denirdi. Sonra, coğrafyacılara küre-i arzın münkasım olduğu üçyüz altmış dereceden birinin yirmi cüz'ünden bir cüz'üne fersah ve her fersahın üçte birine mil dediler. Bu hesaba göre fersah bir saatlik ve mil yirmi dakikalık mesafe demektir. Maahaza ekser kavimlerin coğrafi milleri muhtelif olduğu gibi kara ve deniz milleri dahi muhtelifdir.

MİSKİN: Hiçbir şeye mâlik bulunmayan kimsedir. Çoğulu mesâkin'dir.

MUALLİM: Mekteplerde ders veren, öğreten zattır.

MUÂMELE-İ ŞERİYYE: Muâmele-i hukukîye demektir. Faiz ilzâmı için yapılan muâmeleye de denir. Meselâ; vakıf bir para, muayyen bir müddetle bir kimseye ödünç verilir. O müddet zarfında ne kadar faiz tutuyorsa bunu borç haline getirmek için vakfın malından ödünç para alan kimseye o kadar para mukabilinde bir mal satılır ve o kimse o malı vakfa hibe eder. Bu suretle faiz hukukî bir borç halini alır. Bu muâmeleye muâmele-i şer'iyeye denir.

MUGÂRESE: Bir arz üzerinde ağaç dikip yetiştirmek ve meydana gelecek semereden muayyen bir hisse dikip yetiştirene ait olmak üzere yapılan akiddir. Eski ve yeni mevzuatımıza göre gerek bu mukavele mülk ve gerek sahih ve gayr-i sahih vakıf arz üzerine yapılmış olsun muteber değildir. Diken ancak arz sahibinden fidanların kıymeti ile ecr-i mislini isteyebilip semereden ve arzdan hisse isteyemez.

MUHDES GEDİK: 1247 Hicri tarihinden sonra ihdas olunan gediklerdir.

MUID: Lûgatte iade eden mânasındadır. Örfde medreselerde talebenin derslerini müzâkere ve hocanın takrirlerini iade ve izah eden zattır. Müderris muavini de denir.

MUKATAA: Arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçları mülk olan akarda mutasarrıf tarafından arsa vakfına verilmek üzere arsa için kat' ve ta'yin olunmuş olan senevi ücrettir. Buna icâre-i zemin de denir.

MUKATAA-İ KADÎMELİ MÜSTEGALLÂT-I VAKFİYYE: Mukataa ile icâr olunup henüz üzerine bina inşa ve ağaç dikilmeyen müstegallâttır.

MUKATAA-I ZEMİN: Mîrî arâzî üzerinde yapılan binaların yerleri ile kuru ve mer'a olarak intifa' olunan arâzî-i emîrîyyeden ücret olarak alınan vergidir. Buna icâre-i zemin de denirdi. Bu vergi Hazinesinin öşür alamaması sebebiyle husûle gelen zararı telafi için vaz'edilmişti.

MÛMÂ-İLEYH: İsmi geçip okuması yazması olan şahıslarda kullanılır. Filân efendi geldi mûma-ileyh ile uzun müddet görüşdük gibi. İki şahıs olursa mûma-ileyhimâ, ziyâde olursa mûmâ-ileyhim denir. Bir veya ikisi kadın olup diğeri erkek ise yine böyledir. Eğer kadın ise mûmâ-ileyhâ, tesniyesinde mûmâ-ileyhimâ denir; çoğulu kullanılmaz Bkz. mezbûr, mûşarünileyh.

MUNZAM MÜTEVELLÎ: İhtiyaç zamanında mütevellîye yardım etmek üzere hakim tarafından nasb "tâyin" olunan zattır.

MUSALLÂ: Namaz kılınacak yer demektir. Bazı şehirlerde ve yollarda su başlarında namaz kılmağa mahsus yerler vardır. Buralarda kible tarafı mihrâb veya bir taşla belirtilmiştir. Bazı büyücek şehirlerde Cum'a ve bayram namazı kılınmak için namazgah adı altında geniş yerler tahsis olunmuş ve etrafları duvarla çevrilerek hutbe i'rad edilmek üzere minber vaz'olunmuştur. Namazgahlardan bazıları vakıfdır ve bazıları vaktiyle devlet tarafından namaz kılınmak için tefrik olunan yerlerdir. Bundan başka bir de ekserisi cami avlularında olmak üzere cenaze namazı kılmağa mahsus mahaller vardır ki buna musalla, cenazelerin, üzerlerine konduğu taşta musalla taşı denir.

MUSILLA-İ SAHN: Fatih Camii şerifinin Akdeniz ve Karadeniz taraflarında yüksek tahsil yapılan Sahn Medreselerine girebilmek için alt taraflarında idâdi derecede inşa olunan medreselerdir. İbtidâ-i haric ve ibtîdâ-i dahil maddelerinde beyan olunduğu üzere ilk tahsil sıbyan mektebinden sonra hane medreselerinde ve orta tahsil dahil medreselerinde yapılıır, buralardan me'zun olup da yüksek tahsil yapmak isteyenler imtihansız Musilla Medreselerine girenlerdi. Buralarda muvaffak olanlar Sahn Medreselerine yükselir ve buradan me'zun olanların isimleri Divân-ı Hümâyûn defterine kayd edilirdi. Bu tali medreselere yâni musılalara Tetimme Medreseleri de denirdi.

MUSILLA-İ SÜLEYMANİYE: Süleymaniye yüksek medreselerinin idâdi medreseleri idi. Süleymaniye üst medreselerine girmek için bu tali medreselerde okuyup ehliyeti isbat etmek lazımdır.

MÜSKE: Lûgatte temessük olunan şey demektir. İstılahda, bir arzda ziraat etmek hakkına mâlik olmaktan ibarettir. Buna müşedd-i müske denir. Meselâ bir kimse diğer bir kimseden ziraat için bir arz istiare veya kiralasa o yerde ziraat etmek hakkına mâlik olmasına müske denir. Bazan girdaraa şâmil mânada kullanılırsa da lisanımızda müstâmel değildir. Bkz. Girdar.

MUTASARRIF: İcâreteynli vakıflar gibi tedâvül kabiliyetini haiz bir vakıf gayr-i menkulü tedâvül ettirmek salâhiyetine mâlik olan kiracıdır. Mesela, icâreteynli bir vakıf kiracısı icârı altında bulunan me'cur gayr-i menkulü ahâra ferağ edebilirdi. O kimse vakfin mâliki değil mutasarrıfı idi. Arâzî Kanunu hükmünce mîrî arâzî kiracıları da bunun gibi o arâzînin rekâbesine mâlik olmayıp mutasarrıfı idi.

MÜCTEHED ÜN-FİH: Hakkında sarîh ve kat'i nass olmadığı cihetle islam müctehidlerinin muhtelif re'yyede bulunduğu mes'elelerdir. Kur'an ve hadisi anlamaktaki anlayış farkından ileri gelir. Bir kanunu anlamakta müellifler arasında görülen anlayış farkları gibi

MÜDDET-İ SEFER: Orta yürüyüşle üç günlük yol- dur. Bulunduğu yerden, üç gün uzak bir yola giden kimseye şerîat lisanında, müsâfir denir ve bunlar hakkında, müsâfir hakkındaki hükümler cereyan eder örfümüzde daha az bir mesâfeye hatta, bir kasaba ve şehirde başka bir kimsenin yanına gidene müsâfir denirse de, şer' lisânında, bu gibi kimselere müsâfir denmez ve haklarında müsâfir hükümleri tatbik bulunmaz.

MÜDERRİS: Tadrîs masdarındandır. Medreselerde mu'tad usûl dairesinde ders veren zâttır.

MÜESSESÂT: Müesses'in çoğuludur. Müesses, vücuda getirilen eser manasındadır.

MÜESSESÂT-I HAYRİYYE: Ma'bedler, mektepler medreseler, hastahâneler ve sâir hayrî eserlerdir.

MÜEZZİN: Cami' ve mescidlerde namaz vakitlerinde ezan ve kamet vazifelerini ifâ eden zâttır.

MÜFTEKİR: Fakir ve muhtac mânasındadır. Zengin iken sonradan fakir düşmüş demek değildir.

MÜFTİ: İftâ masdarındandır. Şer'i mes'eleler hakkında sorulan suallere cevap veren zattır. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kaza, Livâ ve Vilâyet merkezlerinde bu iş için müftiler ta'yin edilmiştir. Müftilerin vazifesi yalnız anlatılan hadisenin mahiyetine göre şer'i hükmünü beyandan ibârettir. Hüküm mâhiyeti yoktur. Alakadarlar kabul etmezlerse mahkemeye müracaat ederler.

MÜLK: İnsanın mâlik olduğu şeydir. Ayn, alacak ve menfâate şâmildir.

MÜLK GEDİK: Vakıf olunmayan gedikdir. Bkz. Gedik

MÜLKNÂME: Hükümdar tarafından bir arâzî parçasının şer'i haklarının veya rekâbesinin bir veya birkaç şahsa temlikini mutazammın olan vesika, ferman demektir.

MÜNÂKALE-İ VAKF: Vâkıfın bir maldan vakfiyeti diğer malına nakil etmesidir ki istibdâl mahiyetindedir. Ancak istibdâl şart edilmiş ise câiz olur; edilmemiş ise olmaz. Meselâ; müteaddîd ev ve dükkânı olan bir kimse evlerinden birini vakf edip te vakfiyede dükkânlarından birinin tarafından istibdâl edilmesini şart ederse evdeki vakfiyeti istediği dükkâna nakl edebilir. Bu takdirde evin vakfiyyet vasfı zail olur. Vakfiyede böyle bir şart edilmemiş ise vâkıf evdeki vakfiyeti dükkâna nakl edemez.

MÜNÂKASA: Eksiltmek, noksanlaştırmak demektir. Hayrî müesseselerin mübayaa edecekleri emtia ve yaptıracakları inşaat ve tamirâtın ihâlesi dolayısıyla tüccar ve müteahhitlerden en az bedel teklif edenin tâyini için yapılan muameleye denir. Mukâbili "müzâyede"dir.

MUNKATIÜL-EVVEL: Başlangıçta meşrut'ün-lehi olmayan vakıftır. Meselâ: vâkıf vakfının gelirini evladına şart edip te evlâdı olmasa buna munkatiul-evvel vakıf denir.

MUNKATIUL-EVSÂT: Başlangıçta meşrut'ün-lehi mevcûd iken bir aralık münkatı' olan vakıftır. Meselâ; vâkıf vakfının zürriyetinin erkeklerine şart edip erkek evlad bir müddet vakfın gelirini aldıktan sonra yalnız kız evlâdını terk ederek vefat edip ba'dehu kız evlâdından erkek tevellüd etse bu vakfa muntakiul-evsat denir.

MUNKATIUL-ÂHİR: Başlangıçta meşrut'ün-lehi bulunduğu halde sonradan bi'l-külliyeye münkariz olan vakıftır.

MURABİT: Düşmanın tecavüzünden memleketi muhafaza için hududlarda ikamet eden asker ve mücâhide denir. Bkz. Ribât.

MÜRİD: Bir mürşide intisap edip te henüz sülûk derecesine vasil olmıyan derviştir. Tasavvuf yoluna intisap edip te ilk merhalede bulunan diye de tarif olunur.

MÜRSAD: Bir vakfı tamirden mütevellid borçtur. Şöyle ki, vakıf ta'mire muhtaç olup da ta'mire geliri müsâid olmaz ve ta'mirata kâfi muaccele ile istiscâra talib dahi bulunmazsa bu vakıf ta'mir olunarak ileride vakfa rücu' etmek şartıyla ahara icar olunabilir. Bu suretle kiracının tamir için malından sarf eylediği para mürsad olmuş olur ki bunu kiracı kira bedelinden mahsub su'retiyle istifâ eder.

MÜRTEZİKA: Vakfin menfaatleri kendilerine şart olunan kimselerdir.

MÜSÂFİR: Sefer maddesindedir. Sefer bir yerden diğer yere gitmek, intikal etmek mftnasındadır. Müsâfir de bu mânadadır. İstilah-ı şer'de, şeriat deyiminde, orta yürüyüşle üç günlük yere gitmek maksâdiyle köy veya kasabasından çıkan kimsedir. Vakfiyelerde müsafir tâbirinden maksâd lûgat mânasındadır.

MÜSAKAT: Bir kimsenin ağaçlarını hasıl olacak hasılat aralarında taksim olunmak şartile bakıp terbiye etmek için yapılan mukaveledir ki bir nevi' şirkettir. Meselâ; bahçe yâni ağaç sahibi, bir şahsa bu bahçeye bak, ağaçlara bakıp buda, sula, hasılât şu vechile müşterek olsun deyip te o şahıs kabul etse müsakat akdedilmiş olur.

MÜSAKKAF: Sakfi yani tavanı havi binaları müstemil olan müstegaldır. Ev ve mağaza gibi. Çoğulu müsakkafattır.

MUSENNAT: Sınır ve su bendi ve su harklarının kenarlarıdır. Çoğulu müsenneyât'tır.

MÜSTAĞNEN ANH VAKF: Kendisine ihtiyaç kalmayan vakıftır. Meselâ; bir köy tamamen dağılıp orada cemaatle namaz kılacak kimse kalmasa köyün camii müstağnen-anh olur; yani vücuduna ihtiyaç kalmaz. Bunun gibi bir kasabanın gaz yağı lambalarıyla tenvirine ait bir vakıf olup ta sonradan bu kasaba elektrikle tenvir olursa bu vakfa da ihtiyaç kalmamış olur. Müessesât-ı hayrîyeden bir vakıf böyle müstağnen-anh hale gelirse buna âid varidat selahiyetli makamın re'yi ile vâridatı ihtiyacını korumayan aynı cinsden diğer bir hayrî müesseseye sarf olunur. Müstağnen-anh kalan nefsi hayrî müesseseye gelince, bunların arsa ve enkazı, bir re'ye göre vâkıfa ve vefat etmiş ise varislerine rücu' eder. Varisleri yoksa veya ma'lum değilse aynı cinsden başka bir hayır müessesesine sarf olunur. Diğer bir içtihadâ göre vakıf ve varislerine rücu' etmeyip aynı nevi'den bir vakfa verilir. Mesela bir köyün ahali dağılıp mescidi bi'l-külliyeye muattal kalsa enkaz ve arsası vâkıfa veya vârislerine rücu' eder ve diğer içtihadâ göre enkâzı ile yakınında olup mescîdi olmayan bir köyde mescîd yapılır ve arsa da bu mescîde tahsis olunur.

MÜSTEGÂL: Hayrî cihetlerin idâresi için iktiza eden galle ve vâridatı getirmek üzere vakfedilmiş olan maldır. Çoğulu müstegallât'tır. Bağ, bahçe, han, hamam ve arâzî gibi gayr-i menkûle ve nemalandırılması meşrut paraya ve vakfi adet olan menkûllere ve gedik tâbir olunan lazım aletlere şâmidir. Bir yerde müsakkafat ve müstegallât-ı mevkûfe denerek müstegallât, müsek-kafât mukabili zikr olundukta müsakkaf olmayan müstegâl murad olunur.

MUSTAHLAS GEDİK: Başka yere nakl edilmek üzere kadîm mahallinden tahlîs olunduğu halde ahâr mahalle nakl edilemeyen gediktir. Mülkü muhterik olan gedîge de müstahlâs gedik denir. Bu tâbir gedîğin müstekâr olduğu mahallin arsa halinde Olduğunu ima içindir.

MÜSTEHIKKUL KAL' OLARAK KIYMET: Maklûan kıymetten kal' ücreti tenzîl olunduktan sonra kalan kıymettir. Müstehikkul kal' olarak kıymet, maklûan kıymetten kal' yâni sökme ücreti mikdarınca az olur.

MÜSTEKÂR GEDİK: Muayyen bir gayr-i menkulde kararı bulunan gediktir. Bkz. Gedik.

MÜSTESNÂ EVKÂF: Evkâf idâresinin mürâkabesi olmaksızın doğrudan doğruya mütevelliler tarafından idare olunan vakıflardır. Eizze ve guzât vakıfları gibi.

MÜŞÂRUN-ALEYH: İlim veya resmî mevkii yüksek olan zatlarda kullanılır. Yüksek ilim ve irfân sahibidir. Müşârûn-ileyh yorulmaz bir sa'y ile daima çalışmış ve ömrünü tahsil ve tetebbu' ile geçirmiştir. Tesniyesinde müşârûn-ileyhim çoğulunda müşârûnileyhim denir. Bir veya ikisi kadın olup diğeri erkek ise yine böyledir. Kadın ise mişârûn-ileyhâ, tesniyesinde müşârûn-ileyhimâ denir. Çoğulu müstâ'mel değildir. Bkz. Mümâileyh, Mezbûr

MÜŞRİF-İ VAKF: Mütevellînin tasarrufatını mürâkabe altında bulundurmaya üzere tâyin olunan kimsedir. Buna nazır da denir.

MÜTEFEVVİZ: Tedâvül kabiliyetini haiz müsakkafat ve müstegallât-ı mevkûfede tasarruf hakkını vakıf tarafından telakkî ve tefevvuz eden kimsedir. İcâreteyn ve mukataalı vakıflarda olduğu gibi.

MÜTEKELLİM ALE'L-VAKF: Vakfın müteveflisi demektir. Mütevellî ve mütevelîi mânâsında olan kayyim tâbirinin mürâîfidir. Orfümüzde istimaller terk olunmuştur

MÜTEVELLÎ: Vakıf işlerini idare ve rü'yet etmek üzere tâyin olunan zattır. Medenî Kanunun idâre uzuvları dediği kimseler mütevellî demektir. Mütevellî herhangi bir şahıs olabilir; yeter ki müteveli olmak için lazım olan vasıfları haiz olsun. Bazı vakıflar, vakıflarının tevliyyetini makamlara şart eylemişlerdir. Bu kabilden olarak Fetva Emîni olan zata, şehrin kadısına veya valisine meşrut vakıflar vardır ki bunlara Makama Meşrut Vakıf denir. Vakıflar Kanunu ile bu gibi vakıflar zabt olunmuştur. Bir vakfın mütevellisine o vakfın nezâreti tevcih olunmaz.

MÜTEVERRÎ: Memnû' ve haram olan ve günah ve hürmet şüphesi bulunan şeylerden sakınan zattır. Binâ'en-aleyh vâkıf vakfiyesinde inşâ ve vakfettiğim Cami-i şerife müteverri' bir zat imam tâyin olunsun diye şart eylese Camie tâyin olunacak imam efendi de bu vasıfların vücudu aranmak iktizâ eder. Bittâbi' bu vasıf o zatın zahir-i haline göre takdir edilir.

MÜTTEKÎ: Haram ve memnû' olan şeylerden sakınan kimsedir. Müteverri' ile müttekî arasındaki fark, müteverrinin haram ve memnû' olan şeylerle beraber hürmet şübhesi bulunan fiil ve hareketlerden de kaçınmasıdır.

MUVAKKİT-HÂNE: Bazı cami' avlularının bir köşesinde vakit tâyini için yapılan binalardır. Bu binalarda vakit tâyinine yarayan saat, rubu' tahtası vesâire gibi alât bulunur. Muvakkit tâyin olunan zat sabah ve akşam, saatleri ayarlar ve mühtâc-ı ta'mir olanları ta'mir eder. Gelip geçenler de buradaki saatlere bakarak vakti öğrenir ve saatlerini düzeltirler. Ekseriyetle muvakkitler hey'et ilmîne vakıf zatlardan intihâb olunurdu. Bunlar yukarıda zikrolunan hizmetlerle beraber müracaât edenlere hey'et ilmî okuturlardı. Rasadhânemizin kurucusu muhterem alim merhum hoca Fatin Efendi ilk hey'et derslerini İstanbul'da Sultan Selim Cami' muvakkiti Fatih Ders-i

âmlarından merhum Hüseyin Efendi'den almış nihâyet en büyük hey'et alimi derecesine yükselmiştir. En yakın zamâna kadar medreselerde hey'et ilmi tedris olunur ve müneccimbaşılar buradan yetişen zatlardan intihab olunurdu.

MÜVELLA: Mahalli hâkimin bakmasına mâni' bulunduğu hallerde, hukûkî bir ihtilâfı hal ve fasletmek üzere valiyül'-emir tarafından tâyin olunan husûsi hakimdir.

MÜZÂRAA: Bir taraftan arâzî diğer taraftan amel yâni ziraat olmak ve hasılât aralarında kararlaştırdıkları vechile taksim ohınmak üzere yapılan mukaveledir ki bir nevi' şirkettir. Meselâ; tarla ve tohum bir taraftan, amel ve makine ve öküz diğer taraftan veya tarla bir taraftan, tohum ve amel diğer taraftan veya tarla ve tohum ve öküz ve makine bir taraftan ve yalnız amel diğer taraftan olmak üzere mukavele yapmak birer şirket-i müzâraadır ve bu her üç nevi' sahihdir.

MÜZÂYEDE: Ziyâdeleştirmek, artırmak demektir. Vakıf akarların icârı ve hasılatının satılması gibi hususlarda en fazla bedelle talib olana verilmek üzere artırmaya çıkarılması demektir. Mukabili "münâkasa" dır.

N

NAKİP: Bir cemaatin büyüğü, bir cemaatin işlerine bakan zat tekyelerde şeyh vekili bulunan zat. Nakibül'-eşrâf, şürefa ve Sadet-i Kirâmın yâni Peygamber (S. A.) sülâlesinden gelen zatların umûr ve husûslarına bakmaya resmen memûr olan zatnakibül'-eşrâf kaymakamı, taşralarda merkezdeki nakibül'-eşrâf makamına kaim olmak üzere tâyin olunan kimseler.

NAKİB-İ İMÂRET: Nekâbet maddesindedir. Nekâbet, şereflik, ululuk manasına gelir. Vakıfda nakib, yardımcı manâsında kullanılmıştır. Buna göre nakîb-i imâret şeyhinin yâni müdirinin yardımcısı ve imâret işlerinin görüp gözeticisi demek olur.

NARH - NARK: Satılık şeyin tâyin olunan bahasıdır. Arapça'da si'r denir. Çoğulu es'ârdır. Es'âr ve tes'îr narh koymak manasındadır.

NAZIR: Görüp gözetken demektir. Vakıf ıstılâhında, mütevellî manâsında kullanıldığı gibi mütevellînin tasarrufatına nezâret etmek üzere, vakıf tarafından veya hakim tarafından tâyin olunan zattır.

NÂZIRI İMARET: bkz. İmâret Nazırı.

NAZIR-I VAKF: Mütevellînin tasarruf ve muâmelelerine nezâret ve bunları mürâkabe altında bulunduran zattır. Bazı memleketlerde nazır mütevellî manasında müsta'meldir. Nazır mütevellînin tasarruf ve muâmelelerine müdâhale etmeyip yalnız bunların vâkıfın şart ve vâkıf ve meşrûtün-lehlerin menfa'âtlerine muvâfik olup olmadığını tetkik eder ve icâbında istişâri mahiyette tavsiyelerde bulunur. Yolsuzluk vuku'unda selâhiyetli mercileri haberdar eder. Bazı vakfiyelerde vâkıflar vakıflarına nâzır tâyin eylemişlerdir. Bir vakfın nâzırına o vakfın tevliyeti ve mütevellîsine o vakfın nezâreti tevcih olunamaz.

NEKKAD-I KENDÜM: İmârethâne ve hastahâne gibi vakıf müesseselerde buğday ayıklayıp temizleyen demektir.

NEKKÂD-I ÜRZ: İmârethâne ve hastahâne gibi hayrî vakıf müesseselerde pirinç ayıklayan demektir.

NEKKAD: Müessesât-ı hayrîyye hademesinden vakt-ü zamanında vazifeleri başına gelip gelmeyenleri noktlayan ve gelmeyenlere tenbihâtta bulunarak devamsızlıkları tesbit eden vazife sahibidir.

NESL: Zürriyet demektir. Erkek ve kız çocukları ve bunların ferî'lerini ifâde eder.

NESLEN BA'DE NESLIN: Nesil nesil demektir. Te'bid ifâde eder. Batnen ba'de batnin gibi tertibe delâlet etmez. Meğer ki isti'mâl olunan beldede batnen ba'de batnin manasında müteâref olsun. Meselâ; vâkıf vakfiyesinde bazı emvaâ vakf edip, vakfımın vâridâtı neslen ba'de neslin evlâd ve evlâd-ı evlâdına verilen ve ba'del'inkirâz furakaya sarf oluna diye şart etse herhangi batında olursa olsunlar vakfın vâridâtı mütesâviyen onlara verilir.

NEZARET: Lûgatte bakmak demektir. İstılahda görüp gözetmek, mürâkabe etmek manasındadır.

NIKZ-I VAKF: Vakfın enkazıdır ki asl-ı vakıfdandır.

NİZÂMLI GEDİK: Sultan Mahmud haremeyn icâreteynli vakıf gedikleridir ki te'min-i deyn etmeleri nizâm iktizâsından olduğundan bu gibi gediklere nizâmlı gedik denmiştir.

NUKÛD-I MEVKÛFE: Vakfolunan paralardır. Vakf olunacak malın akar olması icâb ettiği halde örf ve teâmüle binâen para vakfı da tecviz olunmuştur. Meselâ, bir kimse 10.000 lira vakf edip bu para ahâra ikrâz edilerek nemâsı ile... mekteb talebesinden fakir olanlara senede birer kat elbise yaptırılmasını şart eylese bu vakıf nukûd vakfı olur.

NÜZÛL ANİL-VAZÎFE: Mütevellî, câbi gibi cihet sahiblerinin başkalarına tevcîh edilmek üzere üzerlerindeki cihetten vaz geçmeleridir.

Ö

ÖRF: İyi adet manâsındadır. İşde de sözde de kullanılır. Adet iyi ve kötü olabilir; fakat örf daima iyi olan iş ve sözdür.

ÖRF-İ BELDE GEDİĞİ: Yerden bir nevi' daimî intifa' hakkıdır. Şöyle ki İzmir ve Manisa ve Bursa gibi şehir ve kasabalar dahilinde bazı mülk arsalar üzerinde bina yapmak ve ağaç dikmek ve bunların o yerde kalması mukabilinde arsa sahiplerine seneden seneye muayyen bir ücret vermek üzere ihdas edilen intifa' hakkına örf-i belde gediği denmiştir. Bu hak tapu dairelerinde de kabul olunarak bina ve ağaçlar ayrı ve yerleri, sahipleri namına ayrı olarak kayd olunmuş, yer kirali ve bazılarında ...nın örf-i beldesinden işareti konulmuştur. Meselâ; ilk mukavele yapan arsa sahibi Hasan Ağa namında bir şahıs ise Hasan Ağa'nın örf-i beldesinden denmiştir. Bu

yerlerde tasarruf hakkı bina ve ağaç sahiplerine aittir. Arsa sahipleri yalnız tâyin olunan ücreti isteyebilir hatta bu ücreti artıramazlar.

P

PAFTOS GEDİĞİ: Şehir ve kasaba haricindeki bazı arziden diami surette intifa' hakkıdır. Şöyle ki; İzmir ve Manisa ve Bursa gibi şehir ve kasabalar haricinde bazı arâzî üzerine bina yapmak ve ağaç ve bağ dikmek ve bunların lâ nihâye durması mukabilinde yer sahiplerine her sene muayyen bir ücret üzere ihdâs olunan intifa' hakkıdır. Bu haklar da tapuya kayd olunarak bina ve ağaç, bunları meydana getirenler ve yerleri sahipleri namına kayd olunmuş ve bu hakka paftos gediği denmiştir.

Bir tevhi'd-i ictihâd kararında bu yerler ağaç ve gürüm zâil olduğu takdirde sahiplerine veya varislerine rücu' edeceğine karar verilmiştir. Bu gedikler hakkında (Mukarrerât-ı Samiye ve Adliye) adlı eserin üçüncü kısmının 61 inci sahifesinde münderic nizamnâmede bu gedikler hakkında tafsilât vardır. Bu gediklere dair tam bir fikir edinmek için nizamnâmenin bunlara müte'allik fıkrasını aynen nakledeyim.

(Mülk arsalar üzerinde ashâbı tarafından örf-i belde namıyla vaz' olunmuş gedikler tasarrufudur ki yerleri hakikaten arz sahiplerinin mülkleri olmakla gedik sahipleri senevî takdir olunan icâresi her ne ise onu verip olvechile bina ve eşcârı için hakk-ı karara mâlik olmuştur. Bunların yerlerinin bey'i mahkemede ve binaların ferağı yer mutasarrıfları huzurunda icrâ ve gedik için yüzde beş harc-ı ferağ ve yüzde iki buçuk harc-i intikal yer mutasarrıfları tarafından ahz-ü istifâ ve senedi onlar tarafından it'a kılınır. Yer mutasarrıflarının bu imtiyâzı çünkü bunlar binanın hal'i ile bina masraflarını yerlerinden ihrâç ve ahâra icâre veyahut bil'ibka tezyîd-i icâre gibi mülkiyyet hukukîyle keyfe ma-yeşa, mutasarrıf ve hasbe's-şart muktedir olamamalarına ve icâre-i mukarrere esâsen cüz'i bir şey olduğundan bu tahsisâtla ecr-i misli tekml etmiş olacaklarına ma'tuf olarak bir kaide-i kadîme bulunmuştur. Binâen-aleyh işbu binaların bey' ve hibe-leri yer sahiplerinin temessükleriyle icrâ oluna gelip vefat vukuunda vereseye, verese olmadığı surette Beytül-mâle kalır. Bunlarda mahlül kalmak kaidesi cari değildir.) (Dipnot: Ferağ ve intikal harçlarının yer sahiplerine verilmesi hakkındaki kaideyi kadime kanun hükümlerine muhalif olduğundan, 329 tarihinde terk olunarak diğer ferağ ve intikal harçları misillu muameleye tabi' tutulmuştur.)

Bu nizamnâmenin hatemesinde de şöyle denilmektedir. (Karşiyaka gibi İzmir'in havalisinde bazı arâzî-i emîriyye ve mevkûfe mutasarrıfları bu yerlerini bina ve bağ yapmak ve eşcâr gars etmek üzere senevî bir icâre takdiriyle ahâra icâr etmiş olduklarından bu veçhile gedik i'tibar olunanların kaffe-i ahkâm ve şerâ'it ve muamelâtta yer ve binası vakf olupta mülk olarak gedik vaz' olunan akarât ile mülk arsalar üzerinde gedik i'tibarı verilen müstegallâttan hiç bir farkı yoksa da haric-i şehirde oldukları için bunlara paftos ve dahil-i şehirde olanlara gedik namı verilmiştir.

R

RAVZA-İ MUTAHHARA: Ravza bahçe demektir. Çoğulunda riyâz denir. Ravza-i mutahhara Nebiyy-i zişân Efendimizin Medine-i Münevvere'deki Merkad-i Mübârekeleridir.

REHN-İ KAVİ: Kıymeti borç miktarı veya daha az olan ve medyunun temerrüdü halinde kıymeti borcu ifaya kâfi olan rehindir. İster menkul isterse gayr-i menkul olsun.

RAKABE: Aslında boyun demektir. Bir şey'in zatına ve maddî vücuduna da rakabe denir.

RAKABE ETMEK: Bir vakfın gallesini "gelirini" vakfın aslına ilave etmektir.

REŞİD: Umûr ve mesâliha vâkıf olup şer' ve aklın hilâfına malını sarf ve israftan çekinen kimsedir.

REY'İ VAKF: Rey' ziyâde ve nemâ demektir. Bu mülâhaza ile vakfın galle ve varidâtına rey'i vakf denir.

RİBAT: Bağlamak mânasında olan rabt maddesinden isimdir. Bağ demektir ve müfâale babından mürabata gibi mastardır. Sınır ve derbentlerde düşmanın tecavüzünden memleketi muhafaza için hazır ve amâde olmak mânasındadır. Bu münasebetle hudûd ve derbentlerdeki asker ve mücâhidlerin ikâmet ettikleri kışla ve tekyelere ribat denmiştir. Bir de at sürüsüne ribat denir.

RİBH: Ticaretten hasıl olan kazanç, faidedir. Paranın faizine de ribh denir.

RİBH-İ MÜLZEM: Hukukî bir muamele ile borç haline getirilen ribh(faiz) demektir.

RİTL: Yüzotuz dirhemdir. Kamus'un beyanına göre iki nevi' rıtl vardır. Biri Şami, diğeri Bağdadi, Şami rıtl 480 dirhem ve Bağdadi rıtl 128 dirhem ve bir dirhem yedi cüzde dört cüzüdür. Bazı beldeler ahali orta vücutlu bir adamın iki avcu dolusu zahire istiab eden ölçüye rıtl derler ki bu da 128 küsur dirhemdir. Hicazda isti'mâl daha muhtelifdir. Trablusgarpte rıtl yerine cerre istimal olunur. Her cerre altı gıraf ve her gıraf 560 dirhemdir.

RUSÛM: Resmin çoğuludur. Resim, malî ıstılahta, vergi manasındadır.

RUSÛM-I ÖRFÎYYE: Şer'i resimler gibi olmayıp hükümdar tarafından alınması emr olunan veya istifası örf ve âdet cümlesinden olan resimlerdir. Çift bozan akçesi gibi.

RUSÛM-I ŞER'İYYE: Rüsüm, resmin çoğuludur. A'şar gibi şer'an alınması câiz olan resimlere Rüsüm-ı Şer'iyye denir.

RÛŞD: Salâh ve hüsnü tasarruftan ibarettir.

S

SADAKA: Sevap için ivazsız olarak fakirlere temlik olunan maldır. Hizmet mukabili olmayarak fukaraya verilen mallar da sadaka kabilindedir. İvazsız olarak zenginlere verilen mala hibe ve hediye denir.

SADAKA-İ MEVKÛFE: Vakıf tasarrufu için kullanılan sarıh lafızlardandır. Vakfettim, habs eyledim gibi. Sadaka-i mevkûfe kıldım da denebilir ve bu sözle de vakıf vücud bulur.

SADAKA-İ MÜEBBEDE: Sadak-i mevkûfe gibi elfâz-ı vakıfdandır.

SADRİ - SADRIYE: Lûgatte bir çok mânalara gelen ve bu meyânda göğüs mânasına olan sadr'dan nisbet sigasıdır. Çocuk babaya nisbetinde sulbî, sulbiye diye ifade olunduğu gibi. Anaya nisbetinde sadri ve sadriye diye ifade olunur. Meselâ, Sulbi oğlum ve sulbiye kızım ve kadın ise sadri oğlum ve sadriye kızım denir. Nisbetin vechi sulb ve sadr tenâsül cihazının mahalli olmak münasebetiyedir.

SAKK: Farsça çek kelimesinden Arabça'ya alınmıştır. Vurmak mânasındadır ve yazılı şeye denir. İstılâhda hâkim tarafından tanzim olunan i'lam ve hüccetlere denir. Bundan bahs eden ilme ilm-i sakk denmektedir. Bundan başka sakk; halk arasında alınıp verilen senet ve vesikalara ve bunların lâfız ve ibâresine denir. Müfad ve mânasına da sebk denir. Çoğulu sükük dur. Bkz. Sebk.

SALİH: Sü-i hal ile marûf olmayan müstakim, afif ve iyiliği kötülüğüne galib olan kimsedir. Çoğulunda sulehâ denir. Vâkıf bir ciheti sulehadan bir kimseye şart etmiş ise ancak bu vasıfları haiz olanı kasd etmiş demek olur.

SAN'AT - SINÂAT: Her ikisi de sun' veya san' masdarından müştakdır. Sun; güzel işlemek mânasındadır. Amelden ehasdır. Her sun' ameldir; fakat her amel sun' değildir. Çünkü amel iyi ve kötü fi'le denir. Şu hâlde san'at iyi iş demek olur. Sınâate gelince, sınâat mümârese ve rûsuh ile hasıl olan hırfet demektir. Bu kabil işlere de hırfet denebilirse de buna sınâat demek daha yerinde olur. San'at ve sınâat ayn-ı mânadadır. Fakat Külliyât-ı Ebü'l-Beka'da san'at mahsusâtta ve sınâat mahsusâtın gayrinde isti'mâl olunduğu beyân olunmuştur.

SANDÜKİ: Veznedâr demektir.

SEBET: Delil ve hüccet demektir. Sened ve sebet-i yok denir ki delil ve hücceti yok demektir.

SEBK: Lûgatte altın ve gümüş nev'inden olan madenleri kalıba süzmek mânasındadır. Sakk, istılâhında i'lâm ve hüccet gibi vesikaların mazmununa sebk, lâfız ve ibârelerine sakk denirdi. Güyâ altın ve gümüş gibi olan meâni, kalıp mesâbesinden olan lâfız ve ibârelere süzülmüştür. Bunda meaniyi altın ve gümüşe ve lafız ve ibâreleri kalıba teşbih vardır. Vaktiyle şer'i i'lâm hüccetleri temyizen tetkîk eden meşihât-i islâmiyyede mün'akid fetvahâne-i alîde bir i'lâmı nakzederken "mührü mutâbık ise de cihetle sebki noksan ve halelden hali değildir" diye bozarlardı. Hâkimin mührü dairedeki tatbik mührüne mutâbık ve i'lâmın tarz-ı inşâsı halelden ârî ise de mündericâtında esâs hükümlere ve usûlü mahkemeye riâyet olunmamış demektir.

SENEDE: Lûgatte itimâd ve istinâd olunan şey manasındadır. Örfen gerek hariçte ve gerek hâkim huzurunda akid ve ikrâr gibi muamelelere dair yazılan vesikalara denir. Borç senedi, satış senedi hibe senedi gibi. Kezalik hâkim tarafından yazılan i'lâm ve hüccetlere denir ki senedât-ı şer'iyye tâbiri bu ma'nadadır. Senedât çoğuludur.

SEVAB: Allahın rahmet ve mağfiretine ve Peygamberin şefaâtine vesile olan amel veya amelin mükâfatıdır.

SEYYİB: Meşru' veya gayr-i meşru' bir surette erkekle mukarenet eden kadındır. Gerek kocası olsun gerek olmasın. Vakfiyelerde geçen seyyib tâbiri bu vechile tefsir ve i'mâl olunur.

SILA: İhsân ve eyilik demektir. Vakıflardan hizmet mukabili olmayarak bahş edilen menfaâtler sıla kabilindedir.

SILA-İ RAHİM: Ziyâret veya mektupla hal ve hatır sormak veyahut maddeten yardım etmek gibi bir suretle akrabaya iyilik ve ikrâmıda bulunmaktır.

SİCİL: Aslında mahkemede vekayi', uhûd ve ahkâm gibi hususlar kayd olunan büyük deftere denir. Sonraları i'lam ve hüccetlerin kaydına mahsus defter için de örf olmuştur. Zamanımızda tapu ve nüfus defterleri gibi bazı mücelledâta da sicil denmektedir. Tapu sicili, nüfus sicili, ticâret sicili gibi.

SİKAYE - SÜKAYE: İnsan ve hayvanların su içmeleri için vakf olunan kuyu, çeşme, havuz gibi yer demektir. Mekke-i Mükerrreme'de hacılara zemzem dağıtılmasına sikâyet hizmeti ve bu hizmeti gören kimseye de Ka'be Sakası denir.

SİRDÂB: Yazın sıcak vakitlerde serinlemek için yer altında ittihâz olunan mahzen gibi yere denir. İzbe tâbir olunur. Farsça serdâb kelimesinden, sin'in üstünü esre'ye tahvîl olunarak Arapça'ya alınmıştır. Aslında su soğutulmak için ittihâz olunmuş yerler iken sıcak günlerde serinlemek için oturulması dolayısıyla muntazam ve geniş şekillerde yapılmak adet olmuştur.

SOFA: Soffe kelimesinin tahrif edilmiş şeklidir. Evlerde oda kapılarının açıldığı boşluğa ve sed ve seki gibi yüksekçe yerlere denir ve bir de sofa, çeşme ve türbelerin iki yanlarında ve kabristanlarda etrafı sed ile çevrilen boş yerlere ve âile makberlerine denir. Vakfiyelerde tesâdüf edilen sofa tâbirleri ekseriya bu mânalardadır.

SULBİ - SULBİYYE: Bir kimsenin sulbünden hasıl olma oğlu ve kızıdır. Babaya nisbette kullanılır. Bkz. Sadri-sadriye.

SULTAN: Hükümdar demektir. Nim veya tam müstakil olabilir.

SURRE: Para kesesi demektir. Osmanlı Devleti'nde Hilâfet makamından her sene Haremeyn yâni Mekke, Medine fukarâ ve ulemâsına gönderilen paraya da surre denirdi ki merâsimle bir zatın muhâfazasında sevk olunurdu. Bu merâsime (Surre Alayı) ve mahalline götürmeğe me'mur olan zata da (Surre Emîni) denirdi. Bir de Surre Naibi bulunurdu.

SÜFUR: Sefr'in çoğuludur. Daha bazı mânalara gelen sefr, devletlerin hudutlarına denir ki buralarda şekâvet, hırsızlık ve kaçakçılık gibi hallere ruhsatsız içerden dışarıya ve dışardan içeriye girip çıkmaya mâni' olmak üzere karakollar bırakılır. Bunlara hudût karakolları denmektedir. Bir de sefr, eşkiyânın geçit mahallerine itlâk olunur ve lüzumu halinde buralara da karakollar ikame olunur.

SÜRE: Kur'an-ı Kerim'in muhtevî olduğu 114 kısmın her birine denir.

Ş

ŞEÂİR-İ VAKF: Bulunmamaları vakfın muattaliyyetini intâc eden hayrât hademeleri ile diğer ihtiyaçlardır. Mescîde göre imâm, hatîb, müezzîn ve tenvirât; hastahâneye göre doktor, hasta bakım ve hastahânenin idâresi için icâb eden âlât, edevât ve ilâçlar vesairedir.

ŞEHİD: Allah yolunda ölen kimsedir ki fıkıh ıstılâhında dünveyi ve uhrevi hüküm bakımından hakikî ve hükmî olmak üzere iki kısımdır. Harb meydanında ölen veya asiler ve yol kesenler tarafından öldürülen veya harb meydanında ölü olarak bulunup ta vücûdunda eser-i cerh olanlar hakikî şehidlerdir. Suda boğulan, ateşde yanan ve gurbette vefât eden ve arz hareketi esnasında enkaz veya toprak altında kalıp ölen ve Kolera ve Veba'da ve doğum esnasında veya sonra müddet-i nifasda ve zatül-cenb gibi hastalıklar sonunda ve ilim yolunda ahirete intikal edenler, hükmen şehiddirler. Yâni hirette şehid sevâbına nail olurlar. Bunların hükümleri fıkıh kitaplarında tafsiltâtiyle beyân olunmuştur.

ŞERÂİT-İ İSTİBDÂL: İstabdâl sahih olmak için vücudu lazım olan kayd ve şartlardır. Vakıf akarın intifâ' edilemez bir hale gelmesi veya vâridâtı masrafını korumaması, hâkimin izni ve hükümdarın müsaâdesi ve bedel olarak alınacak akarın mahâl ve mevkiinin vakıf akarın mahâl ve mevkiinden şeref ve rağbetce dün olmaması ve nakd ile istibdâlde gabin bulunmaması gibi hususlardır. Zarûret ve hâkimin izni gibi şartlar istibdâli meşrut olmaaan vakıfların istibdâlinde aranır. Vâkıf tarafından istibdâl şart edilmiş ise bu gibi şartlar aranmaz; ancak zarurete mebni yapılacak istibdâlde olduğu gibi meşrut istibdâlde de gabn-i fahiş olmamak ve müstebdelin mevki müstebdelün-bihin mahal ve mevkiinden şeref ve rağbetce dün bulunmamak şarttır.

ŞERÂİT-İ VAKF: Vâkıfın vakfına müteallik arzularını ifâde eden beyanlardır. Vâkıfın şartları vakfettiği malların sûret-i idaresine, varidâtın suret-i tahsisine ve vakfını kimlerin idâre edeceklerine tealluk eder. Meselâ; bir kimse müteaddid gayr-i menkul vakfederek bunlar icâre-i vâhide ile icâr edilerek hasıl olan mebaliğden... liranın... camiin imamına... ve... liranın.. camiin hatibine ve.. liranın her iki camiin sair ihtiyaçlarına ve fazla kalan mikdarın batnen ba'de batnin evlâdına verilmesini ve vakfının hayatta oldukça kendisi ve vefatından sonra ekber ve aslâh evlâdı tarafından idâre olunmasını takrir ve beyan ile vakfının idâre suretine ve gelirin sarf suretine ve tevlîyetin kimin tarafından idâre olunacağına müteallik arzularını ifade etmiş olur. Bunlara mümasil diğer muhtelif şartlar da der-meyân olunabilir. Vâkıfın, şer'a ve vakfın mahiyet ve hükmüne muvafık olan şartlariyle amel olunmak iktizâ eder.

ŞEYH-İ İMÂRET: İmâreti idâre ve müsâfirleri ağırlayıp ve fakir ve muhtacları kabul ile ikrâm eden zattır.

ŞEYHÜ'L - İSLÂM: Bidâyette halk arasında tahaddüs eden münzaa ve ihtilâfları ilmen halle muktedir, fazl ve ilmiyle müştehir en yüksek zevata verilen bir unvan iken sonraları resmiyet

iktisab ederek Müfti ve Kadıların ve Tarik-ı ilmiyyenin mercii olmak üzere padişah tarafından iftâ makamına tâyin olunan zata ıtlak ve tahsis olunmuştur.

Osmanlılar'da İkinci Sultan Murad devrinde ilk evvel Şeyhü'l-islâm olan Mehmed Şemsüddin-i Fenâri Efendi'dir. Bu makama çok büyük ve fazilet sahibi alimler getirilmiştir. En meşhurları Şemsüddin-i Fenâri, Molla Hüsrev Mehmet Efendi, Molla Gürani, İbn-i Kemal Ahmed Şemsüddin Efendi, İbnüs Su'ud, Hoca Sa'düddin Efendi, Yahya Efendi'lerdir. 124 Şeyhü'l-islâm hal tercemeleriyle el yazılı cevap ve imzalarını taşıyan fetvâları 1334 tarihinde Matbaa-i Âmir'e'de tab'olunan İlmiyye Salnâmesi'nde mündericidir.

ŞİFÂ-İ ŞERİF: Hazreti Peygamber Efendimiz'in ahvâl ve ahlâk-i celilelerini beyân ve tavsif için te'lif kılınan meşhûr eserdir ki müellifi hicri 526 tarihinde vefat eden Ebül-fazi Kaadi İyâz bin Musa nâm zattır. Esere dair birçok şerhler yazılmıştır. En meşhûru Aliyyü'l-kaarinin iki ciltten ve Omerü-arâzînin dört ciltten ibaret olan şerhleridir. Bazı vakfiyelerde bu eserin okunması ve medreselerde tadrîs olunması şart kılınmıştır.

ŞURÛT-I VAKF: Bkz. Şerâit-i vakf.

T

TABBÂH: Pişirmek manâsında olan tabh masdarındandır. Hastahâne, İmâret ve Tekye gibi müesseselerde yemek pişirip hazırlayana ıtlak olunur.

TAHSÎSÂT: Tahsîsin çoğuludur. Tahsîs lûgatte bir şey'i yalnız bir husûsa hasr ve tâyin eylemek demektir.

TAHSÎSÂT KABİLİNDEN VAKF: Arâzi-i emîrîyyeden iken irâsdi (Bak. İrsadî vakıf) bir şekilde vakf edilmiş olan yerlerdir ki üç kısımdır.1-) Rekabe ve tasarruf hakkı hazinede kalarak yalnız mîrî menfaâtleri (a'şar ve rusûm) hükümdar tarafından bir cihete vakf ve tahsis olunan yerlerdir. 2-) Rekabe mîrî menfaâtleri hazinede kalarak yalnız tasarruf hakkı hükümdar tarafından bir cihete tahsis olunan yerlerdir.3-) Rekabesi hazinede kalarak hem tasarruf hakları hem de mîrî menfaâtleri bir cihete tahsîs olunan yerlerdir. Bkz. Tahsis-i Sahih, Tahsis-i Gayr-i Sahih.

TAHSÎS-İ GAYR-İ SAHİH: Hazineye ait bir kısım vâridâtı hazinede istihkâkı olmayan bir cihete tahsistir. Buna irsâd-ı gayr-i sahih de denir. Bu nevi' tahsislerin iptali cizdir.

TAHSÎS-İ SAHİH: Hazineye ait bir kısım varidatı hazinenin masraflarından olan bir cihete tahsistir. Hükümdar tarafından doğrudan doğruya veya onun izniyle başkaları tarafından yapılabilir. Bu kabil tahsislerin iptali caiz değildir. Yalnız buna mukabil hazineden maaş ve tahsisat tayin olunarak tebdil olunabilir.

TAPU: Türkçe olup itaat ve inkiyad manasındadır. İstilâhda, arâzînin tefvizi mukabilinde peşin alınan paraya ve me'mur tarafından verilen senede ıtlak olunur. Bâ tapu tasarruf olunan tâbiri tefviz suretiyle ve senedle tasarruf olunan demektir. Arâzînin âhara tefvizine ve suret-i iktisab ve tasarrufu mübeyyin sened i'tasına memur olanlara tapu memuru denir.

TA'VİZ BEDELİ: Ta'viz karşılık ve bir şeyin mukabili demektir. Vakıf ıstılahında, mukataalı ve icâretheyni gayri menkullerin, mutasarrıflarına temliki mukabilinde alınacak bedele ıtlak olunur.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun dördüncü bâbı ile tanzim olunan hükümlere göre vakıf gayri menkullerin mükataaya ve icâretheyne bağlanması men' olunmuş ve kanunun neşri zamanında mevcut mukataalı topraklarla icâretheynli gayri menkullerin mülkiyetleri bir senelik mukataa ve icâre-i müeccelelerinin yirmi misline muâdil bir ivaz karşılığında bu arâzi ve ebniyyenin mülkiyetleri mutasarrıfları namına tapuya tescil olunarak vakıfla alakaları kesilmiştir.

TEÂMÛL: İsti'mali çok olandır. Adet mürâdifidir. Meselâ; şu nevi' menkullerin vakfı müteameldir denir ki nâs arasında bunları vakf etmek adettir demektir.

TEBERRU: İ'tası vâcib olmayan bir şeyi diğer bir kimseye terk ve ihsan etmektir, hibe, sadaka, hediye ve ibhâya şâmindir.

TEBZİR: İnsan malını yerinin gayride sarf etmektir. Lüzum mikdarından fazla sarfa israf denir. Tebzir ile israf arasında fark tebzir, yersiz ve israf, mikdardan fazla sarfdır. Bkz. İsrâf.

TEFTİŞ MAKAMI: Medenî kanunda idare uzuvlarının yâni mütevellilerin idare ve muamelelerini mürakabe ve bazı hallerde tesis işlerini tanzim ve lazım gelen tedbirleri ittihaz eden makamdır ki tesis gayesine göre devlet, vilâyet ve belediye ve köyden hangisine ait ise onun teftişine tâbidir. Bir tesis müteaddid şahsiyet-i hükmîyyeye "hükmî şahsiyete" taalluk ediyorsa teftişi hangisinin yapacağı kanunda gösterilmemiş olduğu gibi devlet, vilâyet ve belediye ve köye müteallik vakıflarda bu vazifenin hangi memur veya teşekkül tarafından ifa olunacağı tâyin olunmamıştır.

TEFVİZ: Lûgatte, bir kimsenin işini birine havâle ve tevdi' etmek mânasındadır. Arâzi ıstılahında mîrî arâzinin tasarruf hakkının müzayede veya takdir-i bedelle bir şahsa ihâle ve terkinden ibarettir.

TEMESSÛK: Mesk maddesindedir. Sıkıca hıfz etmek ve sığınmak mânasındadır. Hıfz ve istinad edilmek münasebetiyle senetlere temesük denir. El-yevm ekser köylerimizde alım ve satım, ödünç para alıp verme gibi muamelelere dair alınıp verilen senetlere temessük denir. Bundan başka vaktiyle evkâf memurları ve mütevelliler tarafından vakıf yerlerin tasarrufuna dair verilen vesikalara temassük denildiği gibi mîrî arâzide feraağ ve mahlûlat vukuunda sahib-i arz "arâzi sahibi" i'tibar olunan timar ve zeamet eshabı ve bir aralık mültezim muhassıllar tarafından verilen tasarruf vesikalarına da temessük denirdi.

TEMETTU': Kar ve kazanç demektir. Akarât-ı mevkûfenin icârı ve hasılatının satılması suretiyle temin ve ahâra ikraz olunan vakıf paraların nemâsından elde edilen kar ve menfaate ıtlak olunur.

TESBİL: Vakf etmek mânasındadır.

TESCİL: Bir i'lam veya hüccetin mahkeme sicil defterine ve resmiyet verilmek istenilen bir şeyin mahsus defterine kaydına tescil denir. Vakfın lüzumuyla hükme de tescil denir. Meselâ, bir kimse bir malını vakf edip tâyin eylediği mütevellîye teslim ettikten sonra vakfindan dönerrek mütevellîden geri almak isteyip te bil-muhâkeme hâkim vakfın lüzumuna hükmetse buna vakfın tecîli denir.

TESCİLİ İSTİBDAL: Feshi kabil ve bozulmamak için istibdalın sıhhat ve lüzumu ile hükmetmektir.

TESCİL-İ VAKF: Hâkimin bir vakfın lüzumiyle hükmetmesidir. Bkz. Tescil.

TE'SİS İDÂRE UZVU: Medenî Kanunda tesis yâni vakfı idâre ve temsil eden kimsedir. Bir veya müteaddid olabilir. Bunları vâkîf tâyin eder; etmemiş olursa teftiş makamı tâyin eyler.

TEVKİ'-TEVKİİ: Tevki'; tefsil vezninde bir şeyi meydana getirmek mânasındadır. İstılahda vesâika konan nişana ıtlak olunur. Aslında masdardır. Sonra berat ve evâmîr-i Sultaniyyeye vaz ve keşide kılınan padişah nişânesine ıtlak olunmuştur. Tesire medâr olduğu için hatt-ı hümâyun "padişah hattı" ve tuğra ve sahh-ı vüzera ve hüccetlere yazılan hakimlerin imzası gibi "kaamus tercemesi" ferman ve beratlarla tevki' denilen nişâne-i padişahiye çeken me'mûra (tevkii) "Tevkii Efendi" denir. Müvekki-i sadr-ı kitab, kitabın balâsını imza eden demektir.

TEVSI-İ İNTİKALLİ GEDİK: Resmi verilip intikalî tevsi' olunan ve bu suretle mutasarrıflarının muayyen mirascılarına intikal eden icâreteynli vakıf gediklerdir.

TİLÂVET: Kur'an-ı Kerim okumak demektir. Bir kavle göre her kelâmı okumağa tilâvet denir. Kırâet eamdır. Her kelâmı okumağa kıraet denir.

TULÛ-I GALLE: Vakıf gelirinun husule gelmesi demektir ki vakfına göre tebeddül eder. Şöyle ki mevrûattan olan gallenin tulûu, ekilen şeylerin yetişip tane bağlaması veya intifa edilir bir hale gelmesi ve semerelerden ibâret olan gallenin tulûu, meyvelerin yetişip âfetten emin bir dereceye gelmesi ile ve icâre bedellerinden ibâret olan gallenin tulûu taksit zamanlarının hulûliyle vuku' bulur.

U

UHT: Kız kardeş manasındadır. Çoğulu ehavâtdır ki kız kardeşler demektir. Baba ana bir kız kardeş olursa uht li-ebeveyn, baba bir olursa uht lieb, ana bir kız kardeş olursa uht li-üm kelimeleriyle ifade olunur.

UKBÂ: İsimdir. Bir işe terettüb eden ceza demektir. Dünyadaki amellerin mükâfat ve mücâzât mahalleri olduğu için alem-i âhirete alem-i ukbâ, dâr-ı ukbâ denir. Ceza âlemi demektir. Mukabili dâr-ı dünyadır.

UKIYYE-VUKIYYE: Arapca 400 dirhemdir. Ekseri eski vakfiyelerde, atîk kanun ve nizâmlarda vukıyye tarzında kullanılmıştır.

UMÛR-I HAYRÎYYE: Umûr emrin, çoğuludur. Emir iş ve umûr-ı hayrîyye fâide ve hayırlı işler demektir.

UMÛR-I TEVLİYYET: Vakfa ait olup mütevellî tarafından görülmesi iktizâ eden işlerdir. Vakfın malını muhafaza, hüsnü idâre, tamire muhtaç olan musakkafatını tamir, vakfın vâridâtını vâkıfın şartı mucibince sarf, vakıf mallara hariçten vuku' bulacak tecâvüzü men' ve icâbı halinde vakfın leh ve aleyhinde dava ve muayyen müddetlerde alakalı makamlara hesap verme mütevellîye ait vazifelerdendir.

Ü

ÜCRET-İ MÜECCELE: Te'cîl olunmuş ücret demektir. Ücreti muaccele mukabili ve icâre-i müeccele (müradifi) eşanlamlısıdır. Bkz. İcâre-i muaccele, İcâre-i müeccele.

ÛNSA: Dişi demektir. Çoğulu inâs'tır. Vakfiyelerde evlâd-ı zükûr ve evlâd-ı inâs, evlâd-ı evlâd-ı zükûr ve evlâd-ı evlâd-ı inâs tâbirlerine çokça tesâdüf olunur. Lisan kaidelerine göre bunların doğru tefsir edilmesi ve anlaşılması lazımdır. Lisan kaideleri bilinmediğinden vâkıfların maksat ve lisan kaidelerine aykırı yorum yapılmaktadır. Bkz. Evlâd-ı evlâd-ı zükûr.

ÛSRÛBÎ: Kurşuncu demektir. Farsça üsrûb ve sürb kurşun demektir. Üsrûbî, vakıf binalar ve kubbeler için lâzım olan kurşunları döküp hazırlayandır.

V

VÂİZ: Cami ve mescidlerde hazır olan cemate islâmi mevzûular üzerinde izâhatla va'z-u nasihatte bulunan zattır. Va'iz cemiyette en lüzumlu bir vazifedir. Her müslimin okuyup dini hükümleri öğrenmesi farz ise de okutulmayanlar ve okumayanlar ve okuyanların da bilmedikleri olabilir. Dünya ve ahiret saâdeti ise bilgiye ve dînî hükümlere riâyete mütevakkıftır. Vaiz İslâmiyetin hükümleri ile beraber zamâna göre nasıl hareket edilmesi lazım geldiğini izâhla nasihatte bulunur. Bu cihetle mev'iza islâmi bir vecibedir. Bütün İslâm Devletleri ve İslâm âlimleri tarafından va'z ve nasihate büyük ehemmiyet verilmiştir.

VÂKIF: Vakıf yapan kimsedir. Bkz. Vakf

VAKF: Menâfii insanlara ait olur vechile bir aynı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten habs ve men etmektir. Vakıf yapan kimseye vâkıf; ve vakf edilen ayn'a mevkûf ve vakfın menfaati kendilerine tahsis. ve şart olunan cihete meşrutün-leh ve mevkûfuı-aleyh denir. Meselâ; bir han vakf ve gallesi ve geliri fakirlere (yoksullara) tahsis edilse bu hana mevkûf ve fukaraya meşrutün-leh ve mevkûfun-aleyh denir.

VAKIF AKAAR: Gelir getiren vakıf, gayr-i menkul demektir. Cami, medrese, hastahâne vesâire gibi müessesâtı hayrîyyenin (hayır müesseselerinin) görüp gözetilmesi, tamir ve termîmi ve icâbında tevsi' ve yeniden inşâsı suretiyle ihyâsı için lüzumlu masrafları temin zımında vakfolunan han, hamam, bağ, bahçe gibi varidât temin eden gayri menkule denir.

VAKFA HİYANET: Mütevellinin vakıf hakkında câiz olmayan bir harekette bulunmasıdır. Vakfın bir akaarını zaruret yokken bilerek ecr-i mislinden fahiş noksanla kiralamak, vakıf akaarın kendi mülkü olduğunu iddia edip isbat ' edememek, vakfın gallesini vâkıfın şartı hilâfına sarf ve istihlâk etmek, vakfın imâr ve muhâfazasında ihmâl ile vakfa zarar vermek gibi şeylerdir.

VAKF-I EHLİ: Evlâd, evlâd-ı evlâd, akraba, ensâb vesâir eşhâsa âit vakıflardır. Mukabili hayrî vakıftır ki cami, mescid, mekteb, medrese, hastane, kütübhâne, fakirlere meşrut ve benzeri vakıflar hayrî vakıftır.

VAKF-I FUZÛLÎ: Bir kimsenin mâlik olmadığı bir şeyi sahibinin izni olmaksızın bir cihete akf etmesidir ki mâlikinin icâzetine mevkûf olur. Sahibi icâzet verirse nâfiz vermezse bâtıl olur. Hatta mal sahibi icâzet vermeden evvel vakfeden o mala mâlik olsa o mal vakf olmuş olmaz. Meselâ; kimse akrabasından bir şahsın malını fuzûlen vakf edipte o şahıs bu vakfa icâzet vermeksizin verâseti vakfeden kimseye münhâsır olduğu halde vefât etse o mal vakfolunmuş olmaz.

VAKF-I GAYR-İ LÂZİM: Lüzum ifâde etmeyip feshi kabil olan vakıftır. Şöyle ki; bir kimse bir hanını vakf edip henüz müteveliye teslim etmeden fakr-u zarurete düçâr olduğundan vakfindan rücû' etmek istese hâkime müracaatla vakfın feshini talep eder ve hâkim fesh ettiği takdirde han mülkü olarak kalır. Vefatı halinde vârisleri dahi hâkime müracaatla vakfi fesh ettirebilirler. Keza, vasiyyet tarikiyle bir malını vakf eden kimse vasiyyetinde musır olarak vefat etmedikçe o mal mülkünden çıkmaz ve her zaman vasiyyetinden kavlen ve fi'len rücû' edebilir.

VAKF-I GAYR-İ SAHİH: Şartlarını câmi olmayan vakıftır. Vakfın şartları şöyle hülâsa edilebilir:

- 1-)Vâkıf temlik ve teberrua ehil olmak.
- 2-)Vâkıfın rızası bulunmak.
- 3-)Vâkıf mahcur olmamak.
- 4-)Vakf olunan mal akar veya vakfi müteârif menkul olmak.
- 5-)Vakf olunan mal ayn olup deyn ve menfaat olmamak.
- 6-)Vakf olunan mal muayyen olmak.
- 7-)Vakf olunan mal vâkıfın mülkü olmak.
- 8-)Vakıf münecciz olmak.
- 9-)Vakıfda hiyar-ı şart bulunmamak.
- 10-)Vakf olunacak ebniye ve eşcâr müstehikkul'kal' olmamak.
- 11-)Gaye kurbet ve ibâdet olmak. Bu şartları ihtivâ etmeyen vakıf sahih değildir. Bkz. Vakf-ı münecciz, müstehikku'l-kal'.

VAKF-I IRSÂDÎ: Bkz. İrsâdî vakıf, tahsisat kabillinden vakıf.

VAKF-I LAZIM: Feshi kabil olmayan vakıftır. Bkz. Lüzûm-ı vakıf.

VAKF-I MERİZ: Bir kimsenin maraz-ı mevtinde yâni ölüm hastalığında vakıf yapmasıdır. Ölüm hastalığı ol hastalıktır ki ekseriyya anda ölüm korkusu olduğu halde hasta erkek ise hânesi haricinde ve kadın ise hânesi dahilinde olan işlerini görmekten âciz olup bu hal üzere bir sene geçmeden vefat eyleye. Eğer hastanın hastalığı daima bir hal üzere olup bir sene geçerse hastanın hastalığı müşted ve hali mütegayyir olmadıkca sahih hükmünde olur. Amma marazı şiddetlenip ve hali değişip bir sene geçmeden vefat ederse değişiklik anından itibaren vefatına kadar olan hali, maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) addolunur.

VAKF-I' MEVKÛF: Vakf olunan şeyin vakfı demektir ki muteber değildir. Meselâ; icâre-tenly vakıflar kim tarafından vakf edilmiş ise onun vakfıdır. Bu yerlere mutasarrıf olanlar yâni daimî kiracılar bu yerleri tekrar başka bir cihete vakf edemez çünkü, böyle bir vakıf, menfaatin vakfı demek olup menfaati vakıf ise sahih değildir. Keza, mütevellinin kendisinden bir mal ilâve ederek veya etmiyerek âhara ait bir vakfın şartlarını değiştirmek suretiyle bazı cihetlere vakf etmesi bâtıldır.

VAKF-I MUALLÂK: Bir şarta muallak olarak yapılan vakıftır ki gayr-i sahihtir. Meselâ; bir kimse gaib olan oğlum gelirse veya şu hastalıktan kurtulursam... malım vakf olsun deyip te ba'dehu birinci surette oğlu gelirse ve ikinci surette hastalıktan kurtulursa dahi vakıf sahih olmaz. Yalnız emr-i muhakkaka ta'lik tencizdir. Oğlum sağ olarak falan kazadan kurtulmuş ise... malım vakf olsun deyip te vakıf zamanında oğlunun o kazadan kurtulmuş olduğu zahir olsa vakıf sahih olur.

VAKF-I MUZAF: Gelecek zamana muzaf olan vakıftır ki vakfın müneceez olması şart olduğundan vakf-ı muzaf sahih değildir. Meselâ; bir kimse falan akarımı gelecek sene başından itibaren vakfettim dese bu vakıf sahih olmaz. Keza bir kimse falan akarım vefatımdan sonra vakfolsun demiş olsa filhal vakıf vücud bulmuş olmaz. Yalnız bu vasiyyet suretiyle vakf olup vasiyyetinde musır olarak vefat eder ve sülüs-ı mali "malımın üçte biri" bu vakfa müsâid olur veya fazla olup ta varisler icâzet verirse ol akarın tamamı vakf olmuş olur. Bkz. Vakf-ı Müneceez.

VAKF-I MÜNECCEZ: Bir şarta muallak ve bir zamana muzaf olmayıp filhâl hüküm ifade eden vakıftır. Vakfın müneceez olması ve mevcut ve muhakkak olmayan bir şeye talik olunmamış bulunması şarttır. Bkz. Vakf-ı Muallak.

VAKF-I MÜRETTEB: Şartlarında tertibe delâlet bulunan vakıftır. Vakfın gallesini veya tevliyyetini evlâdına sonra evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batnin. neslen, ba'de neslin şart ediyorum gibi bir sûretle yapılan vakıftır. Bu kabil vakıfta tertibe riâyet olunur. Meselâ; vâkıf, vakfının gallesini veya tevliyyetini batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd'ı evlâdına şart eyledim dese birinci batından evlât varken ikinci batından olana galle ve tevliyyet verilmez. Diğer batınlarda da hal böyledir, yâni mukaddem batında evlâd mevcûd iken muahhar batındaki evlâd şarttan istifâde edemez.

VAKF-I MÜŞA': Hisse-i şayialı vakıftır. Gerek şuyu aslonulan gerek sonradan arız olsun vakfin sıhhatine mâni olmaz. Ancak Mescid veya makbere olmak üzere bir mülkün hisse-i şayiasını (şayi hissesini) vakf etmek sahih değildir'; gerek o mülk kabil-i taksim olsun ve gerek olmasın.

VAKF-I MÜŞTEREK: İki veya üç kişi tarafından tesis olunan vakıftır. Meselâ, A ve B aralarında şayiân müşterek olan han ve dükkanları bir cihet-i hayre (hayır ciheti) vakf etseler vakıf müşterek olur ve vakfiyelerinde vakıflarının idâresi, varidâtının sûreti sarfı (sarf sûreti) ve tevlîyeti husûsunda ne vechile şart etmişlerde mucebince amel olunur.

VAKF-I MÜTEÂREF: Cevâzı teâmül icâbından olan vakıftır. Vakıfda te'bid şart olduğundan vakfolunan malın akar olması şarttır. Menkulün vakfı sahih değildir. Fakat bir memlekette menkul vakfedilmesi örf ve âdet halinde bulunmuş ise o menkulün vakfı sahih olur. Meselâ; arzu edenlerin okuması için kitab ve mushaf-ı şerîf ve istirbah olunarak ribhi bir cihet-i hayre sarf edilmek üzere para, mekteb ve medresede isti'mal olunmak üzere mefruşat ve düğün cemiyetlerinde gelinlere âriyyet verilmek üzere elbise ve zînet eşyası ve hasılatı bir hayır cihete sarf olunmak üzere koyun ve keçi emsâli gibi hayvanat ve fukara çiftçiden tohuma muhtac olanlara ödünç verilmek üzere buğday ve arpa vesâir hubûbat vakf etmek örf mebni sahihdir.

VAKF-I SAHİH: Aslen ve vasfen meşru' olan vakıftır. Bkz. Vakf-ı gayr-i sahih.

VAKFİYE: Vakfa dair vâkıfın takrir ve hâkimin mürâfaa ve hükmünü hâvi tanzim olunan hüccettir. Vakfiyeler ale'l-ekser şu fıkraları ihtiva eder:

- 1-)Allaha hamd u senâ, vakfin ecr ü sevâbı hakkında vârid olan ayet ve hadisler.
- 2-)Vakf olunan mallar.
- 3-)Vakf olunan malların nasıl idare olunacağı.
- 4-)Vâridatın sarf yeri.
- 5-)Vakfin kimler tarafından idare olunacağı.
- 6-) Hâkimin vakfin sıhhat ve lüzumuyla hükmü.
- 7-)Nihayet tarih ve belgenin üst tarafında hakimin mührü.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime ve Vakıflar Arşivinde müteaddit ve bazıları müzehheb yani altun yaldızlı vakfiyeler vardır.

VAKFİYET: Bir aynın vakfolunarak şahsi tasarruftan men' olunmasıdır.

VAKF ALE'L-ÂMME: Âmmenin yani hem zenginlerin hem fukaranın intifa' etmesi için tesis olunan vakıftır. Cami, mescid, makber, mektep, medrese ve umûmi hastahâne gibi. Bir kısım müessesât-ı hayriye vardır ki bunlardan intifa' yalnız fukaraya mahsusdur. İmâret ve hastaların yiyecek ve ilâçları gibi vakfından te'min olunmak üzere meşrut vakıf hastahânenin ve talebenin levâzımı, vakfin varidâtından ifa olunmak üzere vakfedilen hastahâne, mektep ve medrese gibi.

Bu nevi' müessesâttan vâkîf tasrih etmiş olmasa bile yalnız fukara intifa' eder. Meğer ki vâkîf, bunlardan zengin ve fakirlerin intifa' etmesini şart ve tasrih etmiş olsun.

VAKIFDA KİNÂYE: Vakîf ve şartlarını takrîr ve belirtmede kullanılan zamirdir ki en yakına ircâ' olunur. Meselâ; vâkîfın Türkçe yazdirdığı vakfiyede vâkîf vakfının tevliyetini evvela kendine ve sonra oğlu Mehmed'e ve sonra evladına şart etti diye yazılı olsa, evladına ta'biri Mehmed'in evladına matûf olur. Binâenaleyh vâkîf ve oğlu vefat ettiğinde vâkîfın diğerk oğlunun oğulları, evlâdına ta'biri vâkîfın evlâdına masrûfdur diye biz de ölen Mehmed'in evladına iştirak ederiz diyemezler.

VAKIFDAN RÜCU': Yapılan vakıftan vaz geçerek fesh etmektir. Vakf-1 gayr-i lâzımda (lüzum ifade etmeyen vakîf) vakıfdan rücu' mümkün olduğu gibi vasiyet yoluyla yapılan vakıftan da rücu' olunabilir. Yani vasiyet yapan sağılığında sözle veya filen vasiyetinden rücu' edebilir. Bkz. Vakf-1 gayr-1 lâzım.

VAKIFDA ŞART-I BÂTİL: Ahkâm-1 şer'iyeye muvafık olmayan şarttır ki bununla amel olunmaz. Mesela vâkîf; vakfi hakkında mütevellinin hiyâneti hissölunsa dahi muhasebesine bakılmaması veya hiyaneti tahakkuk etse dahi tevliyetten azl olunmamasını şart etse bu şart batıldır. Alakalı makam, hiyaneti hissölunursa muhasebesine bakar ve hiyaneti zuhur ederse tevliyetten azl ve ihrac eder.

VAKIF GEDİK: Mutasarrıfı tarafından usûlüne tevfiikan vakfedilen veya bir vakfa tahvil edilen gediktir.

VAKIFLAR KÜTÜĞÜ: Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyûd-1 Kadîme Dairesinde vakfiye ve vakfa ait vesikaların kayd ve tescil olduğu defterlere denir. Bugün bu daireye Vakîf Kayıtları Arşivi denmektedir.

VAKF Lİ'S-SEBÎL: Vakf ale'l-âmme demektir. Bkz. Vakf ale'l-âmme

VESSÂLE: Lûgatte bir şeyi diğerkine ulaştırmak onunla birleştirmek mânasında olan vasi kökünden isimdir. İki vakfi birleştirmek için yazılan vesikaya denir. Meselâ, bir şahıs bir vakîf yaptıktan sonra diğerk bir vakîf yapıp evvelki vakfına ilhak etse bu hususda yazılan vakfiye ve vesikalara vessâle denir.

VAZİFE: Vakfın gelirinden verilen maaş ve tayindir ki iki kısımdır. 1 - Hizmet karşılığı olan, 2 - Hizmet karşılığı olmayan vazifedir. Hizmet karşılığı olanda vazife ücret kabilindedir. Hizmet karşılığı olmayan vazifenin meşrutunlehine bakılır. Eğer meşrutunleh zenginlerden ise o vazife sıla (ikram) ve atıyye kabilinden ve eğer meşrutunleh fukaradan ise sadaka kabilindedir. Ücrette ücret ve sılada sıla hükümleri cereyan eder.

VAZİFE-İ ŞÂĞİRE: Boşalmış, münhal olmuş hizmet demektir. İmamet, hitabet, muallimlik, tabiplik gibi zaruri hizmetler münhal olunca hemen doldurulur. Vakfın vâridâtının (gelir) yetersizliği halinde boşalan ve zaruri olmayan hizmetlerden tasarruf cihetine gidilir.

VEKİL-İ HARC: Hastahane, mektep gibi müesseselerde lazım olan eşya ve erzakı satın alıp tedarik eden kimsedir.

VELED-İ BENÂT: Kız çocukların erkek ve kız çocuklarıdır. Binaenaleyh kızların çocuklarına meşrut bir vakıfta, vâkıfın kızlarının erkek ve kız çocukları şarttan istifâde eder. Çünkü çocuk lafzı gibi veled lafzı da erkek ve kıza şâmindir.

VİRD: Başka manalara da gelen vird, her gece Kur'andan okunan cüz'dür. Çoğulu evrâddır. Bir vakfiyede, "Mübarek gecelerde ruhuma hediye edilmek üzere, evrâd okunacak ve okuyana da ayda şu kadar akçe verilecektir" diye şart edilmiş olsa, kandil ve Ramazan geceleri vâkıfın ruhuna hediye edilmek üzere, Kur'an'dan birer düz' okunacak demek olur.

VELED-İ HÂDİS: Vâkıftan sonra doğan çocuktur ki sûret-i vakfa göre şartta dahil olur veya olmaz. Mesela, vâkıf vakfımın gallesini çocuklarıma ve bunlar munkariz olduktan sonra fukaraya şart ettim dese vâkıf zamanında mevcûd olan ile sonradan dünyaya gelen çocukları galleye müstehik olur. Amma vâkıf çocuklarını mevcut kaydiyle tavsif veya isimlerini zikr ederek tahsis ederse vâkıfdan sonra dünyaya gelen çocuklar meşrutunlehdde dahil olmaz. Mesela, vâkıf "Vakfımın gallesini bugün mevcut olan çocuklarıma yahut vakfımın tevliyetini çocuklarım filân ve filâna şart eyledim" dese vâkıfdan sonra dünyaya gelen çocuklar şarta dahil olmazlar. Ahfadda dahi hüküm böyledir. Yâni ahfâda şartta, vakıf zamanında mevcut olan veya sonradan dünyaya gelen şartta dahil olur. Amma mevcut ahfâdın veya şu ve bu hafidlerim diye tahsisen zikrederse sonra doğanlar şartta dahil olmazlar.

VELED-İ SULBİ: Bir adamın öz çocuğudur. Manevi çocuğa ve evlâdlığa şâmil değildir. Binâen-aleyh bir vakfın gallesi sulbi evlâd ve evlâd-ı evlâda meşrut olsa sun'i evlâd şartta dahil olmaz.

VESİKA: İtimat olunacak şey manasındadır. İtimada şayan olan her nevi senet evraka ve bu arada i'lam ve hüccetlere, hulasa medâr-ı hüküm olabilecek her türlü yazılı delil vesikadır. Çoğulu vesâiktir.

Y

YAYLA: Yazın çıkılıp otundan ve suyundan intifâ' olunan arazidir. İki kısımdır. 1 - Defterhâne-i Âmire'de bir veya bir kaç kasaba ahalisine terk ve tahsis olunan yayladır ki, otundan suyundan ancak kendilerine mahsus olan mahaller ahali faydalanıp başkaları edemez. Yaylağın otundan ve suyundan faydalanan (intifa eden) ahaliden güçlerine göre yaylak resmi alınır. Bu gibi yaylaklar alınıp satılmaz ve tapu ile hiçbir kimseye tasarruf ettirilmez ve ahalinin rızası olmaksızın ziraat olunamaz. 2 - Bir veya bir kaç şahsın tapu senedi ile uhde-i tasarruflarında olan yaylaktır ki bu nevi' yaylakların hüküm açısından ekilen araziden farkı olmayıp yalnız bunda yazın çıkılıp otundan ve suyundan intifâ' suretiyle tasarruf olunur. Bu tür yaylaklardan intifâ' hakkı yalnız bâ-tapu (tapulu) müstakillen veya müştereken mutasarrıf olanlara mahsusdur. Bunlardan da tahammüllerine göre yaylak resmi alınır.

YETİM: Kız veya erkek olsun babası ve anası vefat eden çocuktur. Çoğulu eytâm ve yetâmâdır. Vâkîf, vakfiyesinde "Vakfımın gallesinden filanın fakir yetimlerine şu kadar hisse verilsin" diye şart etse, şart gereği kız olsun oğlan olsun o kimsenin fakir çocuklarına hisse verilir. Ancak çocuklar bâliğ olunca yetimlik ve galleye istihkakı kalkar.

Z

ZAMM-I MÜTEVELLİ: İcabında mütevellîye yardım etmek üzere hâkimin mütevellîye diğ er bir kimseyi yardımcı olarak vermesidir. Zamm-ı mütevellî, büyük ve işi çok vakıflarda yapılır. Ayrıca atanan (bu yardımcı) mütevellî, asıl mütevellînin yardımcısı mesâbesindedir ki mütevellînin nezâreti altında bulunur. Bazı fukaha buna kayyim demektedir.

ZÂKİRLER: Tekyelerde ayin esnâsında ilâhiyyat okuyanlardır. Kıymetli Araştırmacı Zeki Pakal'ın Tarih Deyimleri ve Terimleri adlı eserinde zâkir maddesinde bu hususa ait faydalı tafsilat vardır.

ZÂVÎYE: Tekyelerin küçüğüne denir. Çoğulu zevâyâdır.

ZÂVİYEDÂR: Başmürşid demektir.

ZÂVÎYE-NİŞÂN: Zâviyede oturan turuk-ı aliyye müntesipleri derviş demektir.

ZEKER: Erkek demektir. Çoğulu zükûrdur.

ZEVL-ENSÂB: Karabet sahipleri (yakın kimseler, akrabalar) manasındadır. Âl ve cins ve Ehl-i Beyt ve erhâm ve ensâb hepsinin manası birdir.

ZEVÂİD: Vakfın vâridâtı meşrutunlehlere verildikten sonra artan (arta kalan, bakiye) demektir. Bazı fıkıh kitaplarında örfen hizmet mukabili olmayarak vakfın gelirinden salah, ilim sahiplerine ve fakirlere verilen şey diye beyan olunmuş ise de bizde bu manada müsta'mel değildir (kullanılmamaktadır).

ZEYL-İ VAKFİYYE: Mahfuz bırakılan salâhiyete müsteniden bir vakfın aslına veya şartlarına veya ilâveten yapılan vakfa müteallik vakfiyenin altına vâkîf tarafından yapılan beyanlardır.

ZEYL-İ MEŞÂYİH: Vâizler demektir. Bâb-ı Meşihatte (Meşihât Kapısında) tutulmakta olan İlmiye sicilinin sonuna kayd edildiklerinden bunlara zeyl meşayih denirdi. Bu vâizliğin en yüksek derecesi Ayasofya Kürsü Şeyhliği idi. Bkz. Kürsi Şeyhi.

ZİYÂFETHÂNE: Misafir ve seyyahlar gibi fukarayı barındırmak ve yedirip içirmek üzere vakfolunan müessesedir.

ZÜRRİYET: Nesil manasındadır. Bkz. Nesil.

ZÜRRÎ VAKIF: Zürriyete meşrut vakıftır. Mesela, vâkîf "Vakfımın gallesi evlad ve evlad-ı evladıma veya falanın evlad ve evlad-ı evladına verile" diye şart eylese bu zürrî bir vakıf olur.